

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR versei 833

E.T.A. HOFFMANN: Az elhagyott ház (*Halasi Zoltán fordításában és jegyzeteivel*) 839

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: A testet öltött festmény (*Birkás Ákos festészetéről*) 863

VÖRÖS ISTVÁN versei 869

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: Egy mondat (*Metszet egy készülő könyvből*) 872

*

DARVASI LÁSZLÓ: A könnyemutatványosok legendája (*Részletek egy regényből, 3.*) 873

SZIGETI CSABA: Love by name vagy Love for a name? (*A Cavalcanti-Pound dilemmák*) 887

MAKAY IDA versei 897

MARTYN FERENC: Levelek Török Lajoshoz (*II.*) 899

SCHEIN GÁBOR versei 909

TANDORI DEZSŐ: Mi hírem költik? (*II., befejező rész*) 910

*

GYÖRFFY MIKLÓS: Az író rabló-pandúrt játszik (*Tar Sándor: Szürke galamb*) 920

P. MÜLLER PÉTER: A szó megmarad (*Bérczes László: Székely körvasút – Tompa Miklós mesél*) 923

MARTOS GÁBOR: Zudor János: Isten asztalán 925

GÁCS ANNA: Horányi Katalin: Időzavar 927

1996

OKTÓBER

KÉPEK

MARTYN FERENC festményei: Parasztudvar alakokkal [1928] 871,
Camaret, bretagne-i kikötő [1928] 898, Alakok lépcsős szerkezetben
[1928] 908

Füzi István fotói

*Folyóiratunk 1996 júliusától a Baranya Megyei Közgyűlés,
a József Attila Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és
a Soros Alapítvány
támogatásával jelenik meg.*

*A Jelenkor az újságospavilonokon kívül
a következő boltokban és elárusítóhelyeken kapható*

Pécssett

Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – Manilla Bt.
Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth
Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25.

Vidéken

Írisz Könyvesbolt, Balassagyarmat, Kossuth u. 21. – Turul Könyvesbolt, Békéscsaba,
Petőfi u. 2. – SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Debrecen, Kossuth Lajos
Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Debrecen, Kálvin tér 2/c. – Kállai
Könyvkereskedés, Debrecen, Kálvin tér 1. alagsor – Ady Endre Könyvesbolt,
Debrecen, Piac u. 26. – Híd Antikvárium, Gödöllő, Szabadság tér 5. – Válóczy és Vas
Bt. Könyvesboltja, Hatvan, Grassalkovich út 6. – Balassi Bálint úti Könyvesbolt,
Hatvan – Lord-Extra Kft, Hódmezővásárhely, Andrássy út – Katona József
Könyvesbolt, Kecskemét, Szabadság tér 1. – Móra Ferenc Könyvesbolt, Kecskemét,
Szabadság tér 3/A – Egyetemi Könyvesbolt, Miskolc-Egyetemváros – Kazinczy
Könyvesbolt, Miskolc, Széchenyi u. 33. – Lira és Lant Könyvesbolt, Miskolc,
Széchenyi u. 54. – Bessenyei György Könyvesbolt, Nyíregyháza, Kossuth tér 1. –
Kötet Bt. Könyvesboltja, Nyíregyháza, Hősök tere 9. – Balassi Bálint Megyei
Könyvtár, Salgótarján – Comenius Könyvesbolt, Sárospatak, Rákóczi u. 9. – Sík
Sándor Könyvesbolt, Szeged, Oskola u. 27. – Szeged, bölcsészkar könyvtár –
Móra Ferenc Könyvesbolt, Szeged, Kárász u. 2. – Ady Endre úti Könyvesbolt,
Szolnok – Charlie Chaplin trafik, Vác

Budapesten

Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magiszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. –
Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – Írók Boltja, VI., Andrássy út
45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri
metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7.

<http://www.jppte.hu/pecs/jelenkor/>

100,- Ft

JELENKOR

JELENKOR

XXXIX. ÉVFOLYAM

10. SZÁM

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

Szerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
SZUNDY ZOLTÁNNÉ

*

A szerkesztőség munkatársai

BALASSA PÉTER, BALLA ZSÓFIA,
BERTÓK LÁSZLÓ, CSORDÁS GÁBOR,
PARTI NAGY LAJOS, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673.
Kéziratot nem őrzünk meg, és csak felbélyegzett válaszborítékkal küldünk vissza.
Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),
a Baranya Megyei Közgyűlés, a Soros Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap
és a József Attila Alapítvány támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Előfizethető bármely hírlapkézből postahivatalnál
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) – 1900 Budapest,
Lehel u. 10/A – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,
illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj egy évre belföldre: 1100,- Ft, külföldre: 1800,- Ft.
Megjelenik havonként.
A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta Molnár Csaba nyomdája, Pécssett.
Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ augusztus 22-én tartotta évadnyitó társulati ülését. *Balikó Tamás*, a színház igazgatója beszámolt a társulat terveiről. Az opera-tagozat október 4-én Verdi *Simon Boccanegróját* viszi színre, *Horváth Zoltán* rendezésében; október 18-tól látható *Kander és Ebb* klasszikusnak számító musicalje, a *Cabaret* (rendezője *Mártha István*), október 23-án a Kamaraszínházban pedig *Soós Péter* állítja színpadra Shakespeare tragédiáját, a *Julius Caesart*. Az évad premierjei között szerepel Molnár Ferenc *Üvegcipő* című vígjátéka (*Balikó Tamás* rendezi), az *Orfeusz* című balett-est (*Herczog István* koreográfiája), Fényes Szabolcs operettje, a *Rigó Jancsi* (*Moravetz Levente* rendezése). Az évad második felének prózai bemutatói: Mihail Bulgakov: *Álszentek összeesküvése* (Csiszár Imre), Heltai Jenő: *A néma levante* (Márton András) és Witold Gombrowicz: *Ferdýdurke* (Árkosi Árpád); az utóbbi két előadás a Kamaraszínház produkciója lesz. A színház továbbra is műsoron tartja Rossini operáját, *A sevillei borbélyt*, Reginald Rose *Tizenkét dühös emberét*, Szirmai Albert *Mágnás Miskáját* és Csehov *Platonovját*.

*

A PÉCSI HARMADIK SZÍNHÁZ szeptember elején mutatta be Harold Pinter *A gondnok* című színművét. Az előadást *Vincze János* rendezte.

*

PSZICHIÁTRIA ÉS MŰVÉSZET címmel szeptember 6-án Pécsen tudományos ülést tartott a Pécsi Orvostudományi Egyetem és a Magyar Pszichiátriai Társaság. A meghívott előadók között szerepelt többek között *Jakab Irén*, *Hárdi István*, *Pető Zoltán*, *Stark András*, *Bókay Antal* és *Tényi Tamás*.

*

KIÁLLÍTÁSOK. A Pécsi Galériában a szeptemberi *Ezredvég* című, pécsi művészeket bemutató kiállítás után október 3. és 27. között a *New Typography II.* című kiállítás látható. Ugyanitt a hónap végétől *Valkó László* festőművész mutatja be újabb munkáit. – A Pécsi Kisgaléria „*RAUT és köre*” címmel prágai fénykéпкиállításnak ad otthont október 3-tól. – A budapesti Műcsarnokban szeptember 10-től bemutatott *László Károly-gyűjtemény* október 6-

ig tekinthető meg. – Az Ernst Múzeumban szeptember 13-án *Passuth Krisztina* művészettörténész nyitja meg *Jakovits József* emlékkiállítását, mely október 20-ig látható. – A székesfehérvári Szent István Király Múzeum *Várnai Gyula* kiállítására október 26-ig várja az érdeklődőket. – A Budapest Galéria Lajos utcai Kiállítóházában szeptember 11. és október 6. között *Szikora Tamás* mutatta be munkáit. – A Knoll Galéria Budapest szeptember 14-től *Werner Reiterer Három tér* című kiállítását mutatja be, a Knoll Galerie Wien szeptember 25-től *Birkás Ákos Portrék 1967-71* című tárlatát (e számunkban *Földényi F. László* Birkás életművének egy másik szakaszáról közöl esszét). Mindkét kiállítás október 26-ig látogatható.

*

„HATÁROKON JÁROK ÖRÖKKÉ” címmel felolvasóest- és beszélgetéssorozatot kezdeményezett a budapesti Kossuth Klub, *Erdélyi Erzsébet* és *Nobel Iván* szerkesztésében, határon túli írók-költők és magyarországi irodalomtörténészek, kritikusok részvételével. Az első találkozó szeptember 6-án került sor, ekkor *Kabdebó Tamás* mutatkozott be *Olasz Sándor* közreműködésével.

*

JAK TANULMÁNYI NAPOK – NEGYEDIK ALKALOMMAL. A fiatal írók József Attila Köre (JAK) és a Pécsi Művelt Társalgó egyesület 1996-ban immár negyedik alkalommal rendezi meg Pécsen tanácskozását. A Művészetek Házában zajló tanulmányi napokon idén is két témakörrel lesz szó: október 4-én 17 órakor *Világirodalmi tendenciák és a magyar irodalom* címmel előbb *Bényei Tamás* tart előadást; ezt kerekasztal-beszélgetés követi *Bényei Tamás*, *Bojtár Endre*, *Kulcsár-Szabó Zoltán* és *M. Nagy Miklós* részvételével, akik a modern világirodalom és a mai magyar irodalom viszonyából következő kérdéseket járják körül. A beszélgetést *Takáts József* vezeti. Október 5-én, 15 órakor *Az esszé mint műfaj* című konferencia-rész keretében *Mikola Gyöngyi*, *Mekis D. János*, *Sziráki Péter* és *Kálmán C. György* tartanak előadást, *Szilas László* moderatori közreműködésével. A szervezők a korábbi évekhez hasonlóan ezúttal is minden érdeklődőt nagy örömmel látnak a programokon.

LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR

Korzikai hexameterek

I

*Bastia! Calvi! Be' kék a vidék: csupa fény! Bonifacio!
Ég veled is, csodaszép! De ma vár Bonaparte s Ajaccio!*

II

*Jöjj ki, Sorella, a part-meredélyre, hogy űrbe' lebegve
Tengeri szél s tüzes ég közt mélyre merülj: szerelembel!
Vélem a szirt peremén vadul összefonódva, sziszegve...
Légy! Kusza csipke-öled legyen öblöm, örök szigetem, te!*

III

*Zordon a cortei völgy! Komor, ősi erőd: hegyi balkon!
Vérzik a sziklatetőn sebesült, bús bandita-alkony...*

Corte – Bonifacio – Ajaccio, 1878 szeptemberében

LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR 1859. szeptember 17-én született Kolozsvárott. Latin és francia szakos tanár volt, kiváló romanista hírében állott, de ez nem bizonyított; mindenesetre hosszabb ideig hivatalnokként is működött. 1890-től főleg Marosvásárhelyen élt. A várossal szomszédos Marossárpatakon hunyt el 1927 októberében. Negyven verse még 1992 augusztusában került elő a marosvásárhelyi Molter-hagyatékából. A hirtelen, sőt: hihetetlen fölfedezést követő filológiai kutatómunka, illetve a nehéz és szövevényes életrajzi nyomozás eredményeképpen jó néhány eredeti Lázáry-levélre és elegyes följegyzésre bukkantunk a költő élettársának, későbbi özvegyének, Vajdaréthy Júliának mindaddig lappangó hagyatékában... Ám ugyanott további száznolc költeményre, valamint Marullo Pazzi (későreneszánsz költő és zeneszerző) tizenhét versének Lázáry általi fordítására avagy átköltésére akadunk... A Lázáry-oeuvre már-már teljesnek látszott, amikor is 1995 júliusában (a marosvásárhelyi Teleki Téka és Dr. Vajdaréthy Rabán fáradhatatlan közreműködésének köszönhetően) a Vajdaréthy Júlia-féle kéziratköteg fájoan hiányzó, elveszettnek hitt részeire is rátalálhattunk... Egy szürke notesz és újabb százharmincegy vers! Zömükben fiatalkori próbálkozások, rögtönzések, úti képek, zsengek; illetőleg már kiforrottabb kései költemények, poémák, megkeseredett tréfák, szomorú töredékek: egy felemás életmű törmelékei... Közöttük néhány, általunk eddig ismeretlen átköltés vagy fordítás: Sir Andrew Blacksmith (XVIII. századi angol) és Fu An-Kung (VIII. századi kínai) költőktől... Az immáron egészen mutatkozó szöveghorpusz földolgozása roppant időigényes, ám folyamatban van. (Közzéteszi: Kovács András Ferenc.)

Özvegyek ősze

(Toszkánai töredék)

Ha megremegve végigporzik ám
A forró szél s a zápor Korzikán:
Megrezdülök... Zsong minden porcikám!
Úgy reszketek... Hogy is
Feledhetném Ajacciót?
Ó, hosszas éjszakám:
Vad, égető ajakcsók!

Porto Venere és San Terenzo között,
Itáliában, 1878. szeptember végén

Usson várában Margot

Usson várában Margot,
De mégsem temleczben!
Kanáriként dalolgat
Királyi ketreczben!

Hiába tartja Henrik
Madarát kalitban –
Több madarász fütttyögtet,
Motoz a csalitban!

Usson várában, Margot,
Nem is vagy ketreczbe!
Jókedvedben ficzánkolsz:
Hímeikkel dekrets te!

Királynőcskéhez föl-föl-
Mászálnak gernyákok:
Lovagocskák, lovászok,
Nyújas „auvergnat”-kok!

Usson várában Margot,
Kéjenczi ketreczben...
Usson várában, Margot,
Most kivel fetrengsz fenn?

*Meddig tart még magas kegy
Aranyos szép kalitban?
Ha semmid sincs – csak azt add,
Csak azt oszd szét, amid van!*

*Usson várában, Margot,
Hány lantot pengetsz te?
Mély várárokodba, Margot,
Már mikor engedsz be?*

*Mit ér pápista erkölcs,
Ha benn a vágy kavargó?
Ágyasházába engem
Tán bébocsát ma Margot!*

*Usson várában Margot:
Nem dugták temleczbe!
Mulatozhat, vígan van:
Sohsem pihen peczke!*

Pajkos ének, afféle borsos népi ballada, föltehetőleg a XVI. századból. Hősnője a szerelmi botrányairól, féktelen kicsapongásairól és folytonos paráználkodásairól is hírhedt Margot királynő, avagy Marguerite de Valois, II. Henrik és Medici Katalin leánya, tehát II. Ferencz, IX. Károly és III. Henrik húga; nemkülönben a navarrai király, a hugenotta Henri de Bourbon, azaz a későbbi IV. Henrik első (eltaszított) felesége... Förtelmes lehetett és gyönyörű, ráadásul költőnként is működött! A fentebbi pajzán dalocskát Delisle barátom küldte Auvergne-ből, még a tavasszal. Azt írta, hogy Issoire vagy Rodez (talán inkább Riom?) környékén hallotta. No'hát nekiláttam, de fordítani nehéz volt, ezért itt-ott átköltém. Bár eléggé vaskos maradt. Mégis faragatlanul hagyom! (Párisban, 1890. szeptemberében)

Viaggio di Nozze

(Epithalamium-töredék)

*Firenze, Lucca, Pisa,
Siena, dús Arezzo,
Perugia, bős Bologna,
Ferrara, bús Ravenna,
Te pára-könnyű Párma,
Poéták Mantovája*

*S te is mesés Verona:
Mind szálljatok szemünkbe!
Szépségetek fölisszuk,
Mint menyegzői óbort,
Madonna Giulietta
Meg jómagam, ki hajdan
Marullo Pazzi voltam,
Vesztettül kóborolván,
Amerre vitt a farkam!
Ma boldog nászutasként
Fogadnak büszke tornyok,
Palojták, templomocskák,
Mártírok, ördögöcskék,
Mester-festette freskók,
Piazzák, fölzsivajgók,
Dómtéren szertesürgők,
Szökőkutak sugári,
Szobrok, kis utczasarkok,
Mint régi ismerősök!
Madonna Giulietta
Meg jómagam vidáman
Isten nevére kérünk,
Itáliánk csodái,
Varázsos városocskák,
Mind szálljatok szemünkbe:
Szépségetek fölisszuk!
És testiünk nászi szentély,
Szíviünk szerelmi szószék,
Keresztelő-medence:
Vérben merítkezik meg
A vágy, a szent pogány vágy!*

Verona, 1895 szeptemberében

Saluti da Venezia

1

*A fölszentelt palást alól
Kilóg a tarka lóláb...
Ha gondoláz a püspök úr,
Sátán fúj barcarolát!*

*Mit ér a kéjencz, léha test
A szófán, hogyha csóré?
Halom csont lészen, s úgy vakít,
Mint hűvös márvány-hajnalon
A San Giorgio Maggiore.*

*Ki feste Téged? Tizián?
Giorgione? Veronese? –
S az ajkad fénye, kurtizán,
Méreg vagy merő méz-e?*

Velencze – Murano, 1895 szeptemberében

Szerzetes és kurtizán

(Japán példázat nyomán)

*Test vagy a lélek?
Faggat a boncz, noha föl
Sem foghatom én...
Ketten utaznak bennem
Zordon időben,
Örök sziklatetőkön,
Vad szorosokban,
Mély szurdokok fölött, tán
Meg-meginogván,
Mert meredek szél száguld,
Fúj facsupálón:
Ők meg utaznak mégis...
Az egyik morczos
Szerzetes, ám mosolyog!
A másik csélcsap
Kéjhölgy, bár csupa bánat!
Nem tudom én már:
Melyikük az egyik, a
Másik? Melyikük
A szajha, a szent vagy a
Boldog? Melyikük*

Szomorúbb, vigadozóbb?
S ha kell: melyikük
Könnyebb röpke szíromnál,
Remetébb néma
Köveknél, szétragyogóbb,
Tisztább tavaszig
Befagyott vízesésnél?...
Csak a test? Csak a lélek?

Maros-Vásárhelyt, 1895 novemberében

A Királyok Völgyében

Vizek ölében ring a Föld:
Egek ölében ring a Fény!
Ó, Nap, fölizzó embrió,
Kék magzatvízben lüktető
Jelenlét! Ki lennék én?
Fogyok, nővök vagy éppen
Önmagammal volnék egyenlő,
Mint nagy oszlopok
Árnyéka, lent, a hallgatás
Homokján, mely őrzi még
Legelső lépteim, s a súlytalan
Test lázas rugdalását, egy más
Formában, hol csak fénybogárként
Bolyonghatnék, akárha fáraó,
Halottaim között királyi völgyben?
Sakál lehetnék, kígyó, kos, majom,
Bölcs pávián, a szent Thothoz hasonló:
Okos madár, Oszirisz sarja, Hórusz!
Sólyom lehetnék s lankadt szárnyú nappal:
Nílus vizén lassan leáldozó fény...
Ibiszként szállna lelkem, mint az alkony!

Karnak – Luxor – Théba – Deir el-Bahari –
Medinet Habu (Egyiptom), 1897 augusztusában

Az elhagyott ház

Ritka csemegét kínál az olvasónak a karácsonyi könyvvásárra a Magvető Kiadó – E. T. A. Hoffmann magyarul eddig nem, vagy csak régi, elavult fordításban olvasható novelláinak gyűjteményét. A kötet *Az elvesztett tükörkép története* címmel fog megjelenni. Ebből való az alábbi elbeszélés is, *Az elhagyott ház*. Hoffmann egyik legfőbb vonzereje, az, hogy valóság és vízió, realitás és irrealitás között szabad az átjárás, ebben az írásában is érvényesül. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a történetmondó, aki a lélek belső és a világ külső képeit egymással folyamatosan megfeleltetni kényszerül, épp ezzel a szakadatlan ingamozgással teremti meg azt a vibráló, eleven és feszült atmoszférát, amiben nemcsak ő lélegezhet intenzívebben, de a hol mosolygó, hol gyanakvó, ám végül már csak részvétellel figyelő hallgatóság is. Hoffmann szorongása, a művész eredendő létbizonytalansága (a mégoly sikeres művészé is) éppúgy kicsendül a rejtélyes erőnek kiszolgáltatott főhős történetéből, akárcsak az a finom humor, amivel a szerző a saját vaklálásait, ámokfutásait szemléli. *Az elhagyott ház*on még érződik a hasonmás, a Doppelgänger témáját feldolgozó regény, *Az ördög bájitala* zaklatott démonisága, de imitt-amott mintha már a két évvel később, 1819-ben megkezdett remekmű, a *Murr kanadúr életszemlélete*... derűsebb, letisztultabb hangjait is ki lehetne hallani belőle.

Halasi Zoltán

Mindnyájan egyetértettek abban, hogy a valóságos jelenségek, azok, amiket az életben látunk, gyakran sokkal csodálatosabbak mindannál, amit az emberi fantázia, akár a legélénkebb is, igyekszik kitalálni.

– A történelem – mondta Lelio –, azt hiszem, épp elég bizonyítékot szolgáltat erre; ezért is olyan ízléstelen és visszataszító, amit az úgynevezett történelmi regények szerzői művelnek, amikor a mindenségben működő örök hatalom tetteihez megpróbálják hozzábiggyeszteni a maguk kínkeservesen kicsiholt, gyerekes agyszüleményeit.

– Az igazság ereje – szólalt meg Franz –, az életünket körülvevő kifürkészhetetlen titkok mélyén rejlő igazság ereje az, ami megfog bennünket; ilyenkor ismerjük föl a rajtunk uralkodó és minket magunkat is irányító szellemet.

– Ugyan! – vitatkozott Lelio. – Már hogyan ismernénk föl? Hisz épp ez a legszörnyűbb következménye a bűnbeesés óta végbement elkorcsosulásunknak, hogy: hiányzik belőlünk ennek a felismerése!

– Sokan vannak a hivatalosak – vágott barátja szavába Franz –, de kevesen a választottak! Hát nem hiszed el, hogy némelyeknek, akiket valami különleges érzékkel látott el a Természet, megadatott, hogy felismerjék, sőt – hiszen ez még ennél is szebb! –, hogy megsejtsék életünk csodáit? De nem szeretném, ha most elmerülnénk ebben a sötét régióban, nézzük inkább a dolgot a derűsebbik olda-

láról, mondok is erre mindjárt egy fura hasonlatot: én úgy képzelem, hogy az ilyen látnoki képességgel bíró, a csodákat is látni tudó emberek valamiképpen olyanok lehetnek, mint a denevérek; a denevérekben ugyanis – ezt Spalanzani, a tudós anatómus fedezte föl – működik egy igen fejlett hatodik érzék, s ez a hatodik, csalafinta módon, nemcsak hogy egymaga elintézi mindent a többi helyett, de a tetejébe még sokkal többre is jut, mint az összes többi érzék együttvéve.

– Hohó – mosolyodott el Lelio –, akkor hát voltaképp a denevérek lennének, úgymond, a született, a természetes alvajárók! De ha már a dolog derűsebbik oldalát emlegetted, ehhez csatlakozva hadd jegyezzem meg, milyen is ez a bámulatra méltó hatodik érzék; ez olyan, hogy minden jelenségben, legyen az személy, cselekedet vagy esemény, azonnal egy dologra figyel; hogy van-e benne valami külön-ség, olyasmi, ami elüt a megszokottól, amire hétköznapi életünkben nem is igen találunk példát, így aztán azt mondjuk rá, hogy: csodálatos. No igen, mert mi is a hétköznapi élet? Az ember csak egy szűk körben forog, lépten-nyomon korlátokba ütközik, ütemesen poroszkálva húzza az igát minden áldott nap, pedig de szívesen megpróbálkozna olykor egy-egy ugrással! Én ismerek valakit, akire mintha nagyon is jellemző volna ez a látnoki képesség, amiről itt beszélgetünk. Ettől van az, hogy sokszor napokig futkos ismeretlen emberek után, csak mert a járásukban, az öltö-zékben, a hangjukban, a tekintetükben valami furcsaságot fedezett föl, ettől, hogy ha valami olyan eseményről vagy cselekedetről hall, amit más csak úgy léhán, oda-vetve mesél el, mint olyasvalamit, amiben nincs semmi figyelemre méltó, és csak-ugyan nem is figyel rá oda senki, szóval ha ilyesmiről hall, máris mély töprengésbe merül, elkezdi párosíthatni a legellentétesebb dolgokat, s addig fantáziál, míg olyan összefüggéseket hámoz ki belőlük, amikre senki sem gondolna.

– Állj, állj! – kiáltott fel ekkor Franz. – De hisz ez nem más, mint a mi Theodorunk, úgy látom, most is valami egészen különleges dolog járhat a fejében, mert olyan különös, réveteg tekintettel bámul maga elé.

– Valóban – szólalt meg Theodor, aki mindeddig hallgatott –, valóban különös lehetett a tekintetem, már csak azért is, mert valami igazán különös tükröződött benne... Annak a kalandnak az emléke jelent meg lelki szemeim előtt, amit nemrégiben éltem át...

– Meséld el! Meséld el! – szakították félbe barátai.

– El fogom mesélni – folytatta Theodor –, de először is meg kell mondanom, kedves Lelio, hogy eléggé rosszul választottad meg a példákat, amikor az én úgynevezett látnoki képességemet akartad érzékeltetni. Eberhard *Szinonimaszó-tár*ából magad is tudhatnád: ha valaki olyan felismeréseket hangoztat, vagy olyasféle kíváncsiságot árul el, ami semmiféle ésszerű magyarázattal nem támasztható alá, az efféle megnyilvánulásokat egyszerűen *furcsának* szokás nevezni; a *csodálatos* jelzőt ellenben akkor használjuk, ha valami olyasmiről beszélünk, amit lehetetlennek, felfoghatatlannak tartunk, ami meghaladni látszik az ember természetes képességeit vagy – és ezt már én teszem hozzá – ellenkezni látszik a természet megszokott rendjével. Ebből már megértheted, hogy az előbb, amikor állítólagos látnoki képességemről meséltél, a furcsát összetévesztetted a csodálatossal. De az kétségtelen, hogy a látszólagos furcsaság magából a csodálatosból sarjad, csak sokszor nem látjuk a csodás törzset, amelyből a furcsa ágak hajtanak, leveleikkel, virágaikkal együtt. Abban a kalandban, amit

most elmondok nektek, a furcsa és a csodás elem, úgy érzem, igazán hátborzongató módon keveredik egymással.

E szavak után Theodor előhúzza zsebkönyvét – barátai tudták; ebbe szokta feljegyezni úti élményeit –, és olykor-olykor egy-egy pillantást vetve a kis könyvbe, elmesélte az alábbi esetet, amely méltó rá, hogy továbbadjuk.

– Mint tudjátok – kezdte a történetet Theodor –, tavaly az egész nyarat ***nben töltöttem. A rengeteg régi barát és ismerős, a kedélyes és szabad élet, a művészetek és tudományok pezsdítően sokszínű hatása, mindez ott marasztalt. Soha nem voltam még ilyen derűs hangulatban, élveztem, hogy megint egyedül csatangolhatok az utcán, megállhatok minden kiakasztott rézmetszet, minden kiragasztott hirdetés előtt és kedvemre gyönyörködhetek bennük, nézegethetem a szembejövőket, egyik-másiknak még a horoszkópját is elkészítettem fejben; s nemcsak a kiállított műalkotások és fényűző holmik pazar gazdagsága készítetett rá, hogy ilyen szenvedélyesen hódoljak e régi kedvteléseimnek, ellenállhatatlan erővel ösztökélt erre a sok-sok pompás palota látványa is. Azon a palotákkal szegélyezett széles fasoron, amelyik a ***gi kapuhoz visz, szokott egymásnak találkoztatni a rangja vagy vagyona folytán az élet dúsabb élvezetére jogosult úri közönség. A magas és terebélyes épületek földszintjén általában luxuscikkeket árúsítanak, míg a felsőbb szinteket az imént jellemzett osztályhoz tartozók otthonai foglalják el. Ebben az utcában találhatók a legelőkelőbb szállodák, a külföldi követek többnyire ezekben laknak, képzelhetitek hát, milyen nagy élet, mekkora nyüzsgés van itt, inkább mint bárhol másutt a székvárosban, amely épp ezért népesebbnek is mutatkozik itt, mint amilyen valójában. Egyébként tömegestül áramlanak az emberek erre a helyre, emiatt sokan kénytelenek valóságos szükségleteiknél jóval kisebb méretű lakással beérni, némelyik ház egyenesen méhkaptárhoz hasonlít, annyi család zsúfolódott össze benne.

Már jó néhányszor végigsétáltam a fasoron, midőn egy nap hirtelen szemembe ötlött egy ház, amelyik különös- és furamód elütött a többitől. Képzeljétek el egy alacsony, négy ablak szélességű házat, két magas és pompás épület közé beszorítva; az emelete alig emelkedik valamivel a szomszédos ház földszinti ablakai fölé; ütött-kopott teteje, helyenként papírral beragasztott ablakai, színehagyott falai mind-mind teljes elhanyagoltságról, a tulajdonos nemtörődomségéről tanúskodnak. Képzeljétek el, hogyan festhet egy ilyen ház azok között a fényűző ízléssel díszített paloták között! Megálltam, s alaposabban szemügyre véve, láttam, hogy minden ablakát szorosan elfüggönyözték, sőt mintha a földszinti ablakokat belülről még el is falazták volna; észrevettem továbbá, hogy a kapubejáró mellől, amely oldalt helyezkedett el, és ajtónak is használták, hiányzik a szokásos utcai csengő, magán a kapun pedig, hiába erőltettem a szememet, se zárat, se kilincset nem sikerült fölfedeznem. Végül már kénytelen voltam azt hinni, hogy a házban nem lakik senki, mert akárhányszor jártam arra, akármilyen napszakban, emberi lénynek nyomát sem észleltem benne soha, semmikor. Egy lakatlan ház, itt, ezen a környéken; hát nem furcsa?! Bár ki tudja, lehet, hogy egyszerű és természetes oka van annak, hogy nem lakják: a tulajdonos talán hosszú időre elutazott vagy távoli birtokain időzik, s azért nem akarja se bérbe adni, se áruba bocsátani ezt a telket, hogy ha egyszer visszatérne ***nbe, legyen egy lakása, ahová azonnal beköltözhet – gondoltam, és mégis,

valahányszor elhaladtam az elhagyott ház mellett, magam sem tudom, miért, szinte földbe gyökerezett a lábam, s mindjárt egészen különös gondolatokba merültem; nem, nem is merültem, úgyszólván beléjük gabalyodtam.

Ti persze aligha lepődtök meg ezen; hisz ti, vidám ifjúságom derék cimborái, mindnyájan tudjátok, mennyire hajlamos voltam mindig is a képzelődésre, hányszor véltem úgy, hogy csakis énnekem kelnek életre egy csodálatos világ különös jelenségei – mivelhogy ti, földhözragadt elmék, az ilyen dolgoknak még a létezését is tagadtátok! Nos! nézzetek rám olyan mindentudó, olyan szór-szálhasogatón vizsga képpel, amilyennel csak akartok, most már készséggel beismerhetem: képzelgéseimmel sokszor saját magamat is csak ámítottam, csúnyán fel is sütem velük nemegyszer, s már-már úgy látszott, ugyanígy járok az elhagyott házzal is, de – a végén jön az erkölcsi tanulság, és az mindnyájatokat földhöz fog vágni, csak figyeljete!

Térjünk a tárgyra!

Egyik nap, méghozzá abban az órában, mikor a jó modor azt kívánja, hogy az ember fel-alá sétálgasson a fasorban, ott állok, ahogy szoktam, gondolatokba merültem, magam elé meredve, az elhagyott ház előtt. Hirtelen a szemem sarkából észreveszem, hogy valaki megáll mellettem és engem néz. P. gróf az, róla már kiderült, hogy rokon lelkek vagyunk, így hát egészen biztosra veszem, hogy a ház titokzatosága az ő figyelmét sem kerülhette el. Ezért is tűnt föl, mikor arról beszéltem neki, hogy milyen furcsán hatott rám ez az elhagyatott épület itt, a székváros legelevenebb környékén, hogy olyan ironikusan mosolyog; de rövidesen mindenre magyarázatot kaptam. P. gróf jóval messzebbre jutott nálam, ő – különféle megjegyzések, következtetések stb. alapján – már kitalálta, miféle rejtély lappang e körül a ház körül, s ebből a rejtélyből azután valami olyan különös történet bontakozott ki, amilyen csak a legélénkebb költői képzeletben születhet meg. Bizonyára úgy volna illendő, ha most elmondanám nektek a gróf történetét, hiszen ma is tisztán és világosan emlékszem rá, de az átélt eseményekre visszagondolva már most olyan izgalom fog el, hogy nem tehetek kitérőt, muszáj folytatnom. De képzeljétek el, mit érezhetett a derék gróf: már kikerekedett előtte az egész történet, és ekkor arról értesül, hogy az elhagyott házban csak egy cukrászsütőde van, azé a cukrászé, aki a szomszédos épületben működteti pompásan berendezett üzletét. A földszinten helyezte el a kemencéket, ezért vannak ott elfalazva az ablakok, az emeleti helyiségek pedig a sütemények tárolására szolgálnak, azokat védik sűrű függönyökkel a nap-sütés és a bogarak ellen. Akárcsak annak idején a grófit, engem is hidegzuhanyként ért ez a hír, vagy legalábbis érzékenyen érintett, úgy, mintha egy gonosz és költőietlen démon fájdalmasan megcibálta volna az orromat, hogy fölébresszen édes álmodozásomból.

Mindazonáltal, ha arra jártam, a prózai magyarázat ellenére is, változatlanul muszáj volt odanéznem az elhagyott házra, s még mindig enyhe borzongás remegett végig testemen, miközben mindenféle furcsa képzetem támadt arról, hogy mit is rejthetnek ott a falak. Sehogy sem tudtam megbarátkozni a cukrászsütőde gondolatával, el nem tudtam képzelni, hogy marcipánnal, bonbonnal, tortákkal, befőzött gyümölcsökkel és más effélével lenne tele a ház. Egy fura okoskodás arra készítetett, hogy ezt az egészet afféle édes rábeszélésnek lássam, mintha valahogy így akarnának megnyugtatni: „Drága barátom, mi mindnyá-

jan édes, kedves kis gyermekek vagyunk. Ne ijedjen meg – de nemsokára egy kicsit becsap a villám!” De aztán meg azt gondoltam: Nem vagy-e igazán tébolyult bolond, hogy még a leghétköznapiabb dologba is valami csodásat akarsz beleláttni, nem szidnak-e barátaid joggal zaklatott kísértetlátónak?

A házon továbbra sem mutatkozott változás, állítólagos rendeltetését figyelembe véve ez nem is lehetett másként, így aztán a szemem hozzászokott a látványhoz; és azok az eszelős képzetek – mintha egyenesen a falból lebegtek volna elő –, azok is megszűntek lassanként.

Egy véletlen ébresztette föl újra a szunnyadó sejtelmeket.

Mert bár, amennyire csak sikerülhetett, ismét beleilleszkedtem a dolgok hétköznapi menetébe, tudjátok, hogyan érzek a csodák iránt, milyen jámbor lovagi hűséggel ragaszkodom hozzájuk; gondolhatjátok hát, hogy továbbra sem mulasztottam el szemmel tartani a mesészerű házat. Így történt, hogy egyik nap, déltájban, midőn, szokásomhoz híven, a fasorban sétálgattam, az elhagyott ház függönnyel borított ablakaira vetettem a tekintetemet. Ekkor észrevettem, hogy a cukrászüzlet melletti utolsó ablakban meglibben a függöny. Egy kéz, egy kar bukkant elő. Előkaptam színházi látcsövemet, és most már tisztán kivehettem a vakítóan fehér, formás, szép női kezet – a kisujján briliáns szikrázott különös tűzzel –; a telten gömbölyödő, szépséges karon drága karkötő villogott. A kéz fura formájú, hosszúkás kristálypalackot tett ki az ablakdeszkára, majd eltűnt a függöny mögött. Sóbálvánnyá meredtem, valami furcsán szorongató gyönyörűséges érzés árasztotta el felvillanyozó melegséggel a szívemet, merőn néztem a végzetes ablakra, nyilván egy vágyakozó sóhaj is elröppent keblemből. Végül magamhoz tértem, és láttam, emberek sokasága vesz körül, mindenféle rendű-rangú ember, s ők is, akárcsak én, kíváncsi arccal bámulnak oda fel. Ez bosszantott, de nyomban eszembe jutott, hogy az ilyen fővárosi népség a világ minden táján pontosan olyan lehet, mint mikor arra csődültek össze rengetegen egy bizonyos ház előtt, hogy a hatodik emeletről lezuhant egy hálósapka, s aztán csak tátották a szájukat és nem tudtak hova lenni a csodálkozástól, – hogy nem szakadt el rajta egyetlen szem sem!

Csöndben elosontam, közben a prózai démon, jó hangosan, azt suttogta a fülembe, hogy az imént a vasárnapi ékszereit viselő gazdag cukrászné tett ki az ablakdeszkára egy üres rózsavizes üveget, vagy valami más effélét. S ami ritkán esik meg: váratlanul támadt egy okos gondolatom! Sarkon fordultam, és egyenest betértem az elhagyott házzal szomszédos fényes-tükrös cukrászüzletbe.

Miközben hűtöttem a forró csokoládét, fújtam róla a habot, könnyed hangnemen odaszóltam a cukrásznak:

– Valóban, nagyon szépen kibővítette az üzemét odaát.

A cukrász gyorsan beledobott még néhány szem tarka bonbont a negyedfontos zacskóba, átnyújtotta annak a kedves kislánynak, aki kérte, majd a karjára támaszkodva áthajolt a pulton és olyan mosolygó, kérdő pillantással nézett rám, mint aki nem egészen érti, miről is beszélek. Megismételtem: nagyon célszerűen járt el, amikor a sütődéjét a szomszédos házban helyezte el; ámbár, tettem hozzá, az épület ettől sivárabb lett, elég komor és gyászos látványt nyújt, s ahhoz képest, hogy milyen lüktetően eleven a többi, bizony kírí a sorból.

– Ejnye, uram! – szólalt meg ekkor a cukrász –, ki mondta önnek, hogy a szomszédos ház a miénk?... Próbáltuk ugyan megszerezni, de hiába; de talán

jobb is így, hogy nem sikerült, mert e körül a szomszédos ház körül valami titok lappang.

Gondolhatjátok, hű barátaim, mennyire felcsigázott a cukrász válasza, hogy kérleltem, mondjok még többet is erről a házról.

– Hát, uram – mondta –, ami azt illeti, olyan igazán különös magam sem tudok róla, de az biztos, hogy a ház von S. grófnéé, aki a birtokain él és már hosszú évek óta nem járt ***nben. Nekem úgy mesélték, hogy a ház már akkor is állt, ebben a mostani formájában, amikor az utcánkat manapság ékesítő paloták közül még egyik sem létezett, azóta semmit sem változtattak rajta, épp csak arra vigyáztak, hogy össze ne rogyjon. Mindössze két élőlény tanyázik benne, egy öreg embergyűlölő gondnok, meg egy mogorva életunt kutya, ez időnként kimegy a hátsó udvarra és onnan vonít a holdra. Az a mendemonda járja, hogy az elhagyott épületben szörnyűséges kísértetjárás folyik, és valóban, gyakran előfordult már, hogy én és a bátyám – ő az üzlet tulajdonosa –, az éjszaka csöndjében, főleg karácsony táján – olyankor annyi a munka, mindig itt kell maradnunk éjszakára is az üzletben – furcsa jajgatásra lettünk figyelmesek, a hangok egészen bizonyosan a fal mögül, a szomszéd házból jöhettek. Ezek után pedig valami olyan rémséges recsegés és zajongás hallatszott, hogy egészen beleborzadtunk mind a ketten. No és, nem is olyan rég, egyik éjszaka, el sem tudom mondani, micsoda különös ária zengett. Az nyilvánvaló volt, hogy egy öreg nő hangját halljuk, de ez valami olyan sivítóan éles hang volt, s cifra kádenciákkal és hosszan kitarított, metsző trillákkal olyan magasra szaladt föl, hogy ilyet én még sohasem hallottam, pedig jó néhány énekesnőt volt alkalmam már megismerni Olaszországban, Franciaországban és szerte Németországban is. Nekem úgy rémlett, mintha francia szöveget énekelne, de nem tudtam pontosan kivenni a szavakat, meg aztán: nem is bírtam sokáig hallgatni ezt az eszelős és kísérteties rikoltozást, mert égnek állt tőle a hajam. Időnként, mikor alábbhagy a lárma az utcán, a hátsó szobában heves sóhajtozást is hallani, aztán valami tompa kacagást, ez mintha a föld alól zengene, de ha az ember a falhoz tapasztja a fülét, kisértetként hallja, hogy a szomszéd házban ugyanez a sóhajtozás, ugyanez a nevetgélés folyik. – Látja (a cukrász a hátsó szobába vezetett, és kimutatott az ablakon) –, látja ott azt a falból kiálló vascövet? Az időnként olyan erősen füstöl, még nyáron is, amikor pedig nem is fűtünk, hogy a bátyám már többször is veszekedett miatta az öreg házgondnokkal, hiszen az ilyesmi tűzveszélyes; az öreg azzal men-te-getőzik, hogy ő csak magának főzőcskél, de hogy mit ehet, a jóég tudja, mert néha – épp mikor az a cső olyan szörnyen okádja a füstöt – valami különös, valami egészen sajátos szag terjeng.

Ekkor megnyikordult a kinti üvegajtó, a cukrász, a belépő alak felé biccentve, jelentőségteljes pillantást vetett rám, és visszasietett az üzlethelyiségbe.

Azonnal megértettem, mire céloz. Ki más lehetett az a különös szerzet, ha nem a titokzatos ház gondnoka?

Képzeltetek el egy keszeg kis embert; az arca színe, mint egy múmiáé, az orra hegyes, szája szorosan összezárva, zöldes macskaszeme szikrázik, közben folyvást eszelősen mosolyog, fején régimódi, erősen púderezett paróka, feltornyozott csigafürtök, bodorított oldaltincsek, nagy hajvédő; ódivatú, kifakult, de gondosan óvott, tisztára kefélt kávébarna ruhájában, szürke harisnyásan, lábán a köves csattal záródó, nagy, kopott orrú cipővel: kész *postillon d'amour*. Képzelt-

jétek el, hogy ez a keszeg, de – főleg ormótlanul nagy mancsa és hosszú, vastag ujjai miatt – valahogy mégis erőteljesnek ható kis lény határozottan odalép a pulthoz, és – miközben folyvást mosolyog és merőn bámulja a kristályüvegekben tartott édes-ségeket –, egyszer csak gyámoltalan, panaszos hangon felsír:

– Kérek... egypár befőzött narancsot... egypár habcsókot... egypár cukrozott gesztenyét... – és így tovább.

Képzeljétek ezt el, és ítéljétek meg magatok, volt-e rá okom, hogy itt valami furcsa dolgot sejtsek, vagy sem!

A cukrász szépen összeszedte, amit az öreg kért.

– Mérje le, tisztelt szomszéd uram, mérje le – siránkozott a különös ember. Zsebéből kis bőrreszényt halászott ki, nyögve és zihálva, majd nagy ügyel-bajjal pénzt kotort elő belőle. Láttam, hogy a pultra kiszámolt pénz csupa régi érme, némelyik már el is tűnt a forgalomból. Az öreg mindeközben roppant keserves ábrázatot vágott, és ezt dünnyögte:

– Édes... édes... csak az a fontos, hogy édes legyen minden... bánom is én, legyen édes!... A sátán mézzel keni körbe a menyasszonya száját... szintiszta mézzel.

A cukrász nevetve pillantott rám, aztán így szólt az öreghez:

– Úgy látom, nincs valami jó színben. Hja, az öregség, az öregség! Apránként elfogy az erő.

– Öregség? – az öreg fölemelte a hangját, de az arckifejezése mit sem változott. – Öregség?... Elfogy az erő?... Gyöngülünk... kimerülünk! Hohó... hohó... hohó! – Azzal öklével a tenyerébe csapott, hogy ropogtak a csontjai, majd fölugrott a magasba, és ugyanilyen erővel összeütötte a levegőben a bokáját, hogy az egész üzlet megremegett, minden üveg táncolni, csörömpölni kezdett. De ugyanebben a pillanatban éktelen sívalkodás is hallatszott, az öreg rátaposott a fekete kutyára. A kutya a gazdája mögött besurrant az üzletbe, s most a földön hevert, a lábához simulva. – Elvetemült bestia! Pokoli sátánfajzat! – szidta az öreg, megint olyan nyöszörgős, halk hangon, mint az előbb. Kibontotta a zacskót és odanyújtott a kutyának egy jókora habcsókot. A kutya – amely az előbb valósággal emberi sírásra fakadt – nyomban elhallgatott, és a hátsó lábára ülve nekilátott a habcsóknak, úgy ropogtatta, akár egy mókus. Mindketten egyszerre lettek kész: mire az öreg összehajtotta és zsebre tette a zacskót, a kutya is végzett a habcsókkal. – Jó éjszakát, tisztelt szomszéd úr! – mondta az öreg, és búcsúzóul úgy megszorította a cukrász kezét, hogy az felszisszent fájdalmában. – A gyöngélkedő, vénséges aggastyán jó éjszakát kíván önnek, kedves cukrász szomszéd úr – mondta még egyszer, és nyomában a kutyával, az a habcsók maradványait nyalogatta a szája széléről, kivonult az üzletből. Engem, úgy látszik, észre sem vett az öreg, csak álltam ott, szinte kővé dermedve a csodálkozástól.

– Látja – szólalt meg a cukrász –, látja, ilyeneket szokott itt művelni a fura vénember, havonta legalább kétszer-háromszor, de semmit sem lehet kihúzni belőle, mindössze annyit árult el, hogy azelőtt von S. gróf komornyikja volt, hogy most ő vigyáz itt a házra és mindennap várja (már hosszú évek óta) S. gróf családját; ezért is nem lehet ott egyetlen helyiséget sem kibérelni. A fivérem egyszer kérdőre vonta azok miatt a furcsa éjszakai zajok miatt, de erre ő, nagyon nyugodtan, azt felelte: „Igen! ... Az emberek mind azt rebesgetik, kísértetek járnak a házban, de ne higgye, egy szó sem igaz belőle.” – Közben eljött az óra, mi-

dőn a jó modor azt kívánja, hogy az ember ebbe a cukrászdába menjen; nyílt az ajtó, elegáns társaság tódult be rajta, nem folytathattam a kérdezősködést.

Az most már bizonyos volt, hogy P. gróf értesülései a ház tulajdonosát és hasznosítását illetően tévesek voltak, és hogy az öreg gondnok, bármennyire tagadta is ezt, nem egyedül lakott a házban; egészen biztos, hogy valami titkot takargatott ott a világ elől. A különös, hátborzongató énekről hallott elbeszélést óhatatlanul kapcsolatba kellett hoznom az ablakban felbukkanó szép karral. Csakhogy: az a kar nem nőtt, nem nőhetett egy ráncos öreg nő testén, az ének pedig – a cukrász elmondása alapján – nem jöhetett egy viruló fiatal lány torkából. Mi hát az igazság? Úgy döntöttem, hogy a kar ismertetőjegyeit kell valóságosnak tekintenem, ezek után már nem volt nehéz elhitetnem magammal, hogy talán csak valamilyen akusztikai trükk folytán tűnhetett az a hang öregnek és velőtrázónak, vagy talán csak az elborzadt cukrász könnyen csálható füle hallotta ilyennek. Azután eszembe jutott a füst, a különös szag, a fura formájú kristálypalack, és máris elevenen állt a szemem előtt egy csodálatos teremtes képe, akit kárhozatos varázspraktikákkal tartanak fogva. Az öreg gonosz varázslóvá, átkozott szemfényvesztővé vált a szememben; az is lehet, gondoltam, hogy időközben függetlenítette magát a grófi családtól, és most a saját szakállára folytatja bajt hozó mesterkedéseit az elhagyott házban. Dolgozni kezdett a fantáziám, és még aznap éjjel, nem is álmomban, inkább a félálom önkívületében, tisztán láttam a kezet, a villogó gyémánttal az ujján, s a kart a fényes karpereccel. Akárha vékony ködfátyolból, lassanként kibontakozott egy bájos arc, egy bánatosan esdeklő mennyei kék szempár, majd a csodás és fenséges alak is; virulóan fiatal, elbűvölő szépségű leány állt előttem. Ekkor észrevettem, hogy amit én ködnek véltem, az csupán finom pára volt, s a kristálypalackból szállt föl örvénylő körökben; a palackot a csodás lény tartotta kezében. „Ő te bájos varázskép! – kiáltottam föl elragadtatva –, ő te bájos varázskép, mondd meg, hol vagy, mi tart fogva?... Ó, milyen bánatos, milyen szerelmetes pillantással nézel rám!... Tudom, a fekete mágia ejtett hatalmába, annak a gonosz ördögnek boldogtalan rabnője vagy te, aki kávébarna maskarában, parókásan-hajvédősen a cukrászdában garázdálkodik, hatalmas ugrásokkal igyekszik ripityára törni a berendezést, közben a pokol kutyáira tapos, majd, miután ötnyolcados ütemben elvonították a sátán-murkit, habcsókkal tömi őket... Ó, hiszen én mindent tudok, te bájos, te elbűvölő lény! A gyémánt a te belső tüzed visszfénye! Hogy is szikrázhatna így, hogy is szórhatná ezerszínű sugarakban a legfenségebb szerelmi hangokat, amiket halandó valaha is hallott, ha nem mártottad volna szíved vérébe! – Hanem a karkötőd; nagyon is jól tudom, mit mond róla a kávébarnaruhás: hogy az egy magnetikus lánc egyik szeme. Ne hidd ezt el, te drága lény! Hisz látom, hogy a karkötő belelóg a kék lánggal izzított retortába. Én feldöntöm a retortát, és te – szabad leszel!... Ugye hogy mindent tudok, ugye hogy mindent, te kedves! Most pedig, szép szűz, nyisd ki rózsaajkad, ó mondd...” – Ekkor egy bütykös mancs nyúlt át a vállam fölött a kristálypalackért, s az üveg ezernyi szilánkra törve szétporlott a levegőben. A bájos leányalak tompa, halk jajszótt hallatott, és elnyelte a sötét éjszaka.

Hah! Látom, hogy mosolyogtok, magatokban pedig nyilván megállapítjátok: na, ez már megint álmodozik, már megint szellemeket lát. Pedig állítom: ez az egész álom – ha már mindenképpen ragaszkodtok ehhez az elnevezéshez – olyan volt, mint egy testet öltött látomás. De mert ilyen prózaian, ilyen hitetlen-

kedve mosolyogtok még mindig, inkább egy szót se mondok róla többet, folytatom gyorsan a történetet.

Még jóformán meg sem virradt, amikor nyugtalansággal és vágyakozással telve a fasorba siettem, és megálltam az elhagyott ház előtt. A belső függönyökön kívül most már a zsaluk is szorosan le voltak eresztve. Még teljesen néptelen volt az utca, odamentem a földszinti ablakokhoz és hallgatózni kezdtem, de hiába hegyeztem a fülemet, egyetlen árva hang sem hallatszott, a házban mély, síri csend honolt.

Eljött a reggel, beindult az ipar, odébb kellett állnom. Minek is fárasszalak benneteket annak elmondásával, hogyan ólálkodtam a ház körül hosszú napokon át anélkül, hogy bármikor bármit is fölfedeztem volna; miként nem sikerült minden kérdezősködés, faggatózás ellenére egyetlen kézzelfogható adathoz sem jutnom; s hogyan kezdett halványulni bennem látomásom szépséges képe.

Aztán egyszer, késő este, midőn séta után hazafelé tartottam, a sivár ház előtt elhaladva arra lettem figyelmes, hogy a kapu félig nyitva áll; odamentem, a kávébarnaruhás kukucskált ki rajta.

– Nem ebben a házban lakik Binder titkos pénzügyi tanácsos? – kérdeztem hirtelen elszánással, s az öreget szinte magam előtt tolva, beléptem az egyetlen lámpással gyöngén megvilágított előtérbe. Az öreg azzal a jellegzetes, merev mosolyával nézett rám, s halk, vontatott hangon mondta:

– Nem, ilyen nem lakik itt, soha nem is lakott, nem is fog itt lakni, ilyen nevű nem lakik sehol az egész fasorban... Az emberek ugyan azt beszélik, hogy ebben a házban kísértetek járnak, de biztosíthatom, ebből egy szó sem igaz, ez egy nyugalmas, szép ház, és holnap beköltözik von S. grófné kegyelmes asszony és... Jó éjt, kedves uram! – Azzal kitessekelt a házból, és becsukta mögöttem a kaput. Hallottam, amint kezében a zörgő kulcscsomóval, zihálva, köhécselve végigcsoszog az előszobán, aztán mintha lépcsőn ment volna, még hozzá, nekem úgy rémlett, *lefelé*. Nem volt sok idő, de azt megfigyeltem, hogy az előszoba falát régi tarka tapéták borítják, és mint valami termet, vörös damaszttal behúzott nagy támlás székekkel bútorozták be; ez azért meglepő látvány volt.

S mintha csak a titokzatos házba történt behatolásom hívta volna életre őket, ettől fogva egymást érték a különösebbnél különösebb kalandok!

Képzeljétek csak, képzeljétek!, másnap délben, ahogy a fasorban ballagok – már messziről önkéntelenül az elhagyott házat fürkészve –, egyszer csak észreveszem, hogy az utolsó emeleti ablakban valami fénylik. Közelebb érve látom, hogy a zsalut teljesen felhúzták, és a függöny is el van húzva félig. A gyémánt szikrázik felém. Ó, egek! A jelenés támaszkodik az ablakra, a vízióban látott lány, és bánatos, esdeklő pillantást vet rám! De hogy állhat meg egy helyben az ember ebben a fel-alá hullámzó tömegben? Ekkor szemembe ötlött az a pad, amit a sétálók számára helyeztek el a fasorban, épp arrafelé, az elhagyott ház felé, igaz, hogy ha az ember letelepedett rá, akkor háttal ült a háznak. Gyorsan beugrottam a fasorba, félig hátrafordultam a padon, a támla fölött most már zavartalanul leshettem a végzetes ablakot. Igen! Ő volt az, a bájos, elbűvölő leány, minden vonása hajszára ugyanolyan!... Csak a tekintete hatott valahogy bizonytalannak... Mintha mégsem énrám nézett volna, pedig az előbb úgy látszott, sőt volt a szemében valami halotti merevség; ha a keze és a karja nem mozgott volna időnként, akár azt is hihettem volna, hogy egy életszerűre festett kép téveszt meg... Teljesen belefeledkeztem a látványba, az ab-

lakban könyöklő csodás teremtés oly furcsán és olyan mélységesen felzaklatott, hogy nem is hallottam, mit nyekereg az olasz mozgóárus, pedig hát nekem kínálgatta a portékáját, lehet, hogy jó ideje már. Amikor aztán már a karomat is cibálni kezdte, gyorsan megfordultam, és kemény hangon, mérgesen kiadtam az útját. De az árus nem hagyott fel könyörgő sirámaival. Ma még egy krajcárt sem keresett, mondta, legalább egy-két ceruzát, egy kis csomag fogpiszkálót vegyek tőle. Türelmetlenül nyúltam a zsebembe az erszényemért, hogy minél hamarabb megszabaduljak tőle, mert már nagyon a terhemen volt. Ekkor az olasz: „Itt is vannak ám még szép holmik!” felkiáltással kihúzta ládája alsó fiókját, s némi távolságból, ferdén a szemem elé tartott egy kis kerek zsebtükört, amit a fiók mélyéről kotort elő más üvegáruk alól. A mögöttem levő elhagyott házat láttam benne, az ablakot, és a lehető legélesebben, legtisztábban villantak elém látomásom angoli alakjának bájos vonásai. Tüstént megvásároltam a kis tükört, amelynek segítségével most már kényelmes helyzetben figyelhettem az ablakot, úgy, hogy a szomszédoknak se tűnjön fel.

De minél tovább néztem az ablakbeli arcot, annál inkább elhatalmasodott rajtam az a furcsa és leírhatatlan érzés, amit már-már hajlamos volnék éber álmodásnak tartani. Úgy éreztem, mintha valamiféle merevgörcs bénítaná, nem a mozgásomat vagy a mozdulataimat, csupán a tekintetemet, és a szememet nem tudom többé levenni a tükörről.

Szégyenkezve bár, de be kell vallanom, gyerekkorom egyik rémmeséje ötlött fel bennem; valahányszor kedvem kerekedett rá, hogy lefekvés előtt még egy kicsit elálldogáljak az apám szobájában lévő nagy tükör előtt és belekukucskáljak, dajkám mindig ezzel zavart az ágyba. Ilyenkor ugyanis azzal riogatott, hogy ha a gyerekek éjszaka a tükörbe néznek, a tükörből egy csúf, idegen arc bámul vissza rájuk, és az ijesztő látványtól a gyerekek szeme mozdulatlanná dermed. Ez persze iszonyú rémülettel töltött el, de bármennyire borzadtam is tőle, csak nem tudtam megállni, hogy néha-néha, legalább hunyorítva, oda ne pillantsak a tükörré, annyira fúrta az oldalamat, vajon megjelenik-e benne az az idegen arc. Egy ízben látni is véltem, amint egy borzalmas izzó szempár néz villogó tekintettel a tükörből, ekkor felsikoltottam és ájultan zuhantam a földre. Ezzel a rohammal hosszan tartó betegség tört ki rajtam, de még ma is úgy rémlik, mint-ha valóban rám villogott volna akkor az a rettenetes szempár.

Egy szó, mint száz: ez a gyerekkori rémhistória jutott az eszembe és dermesztő hidegség remegett végig az ereimen. Próbáltam levenni a szememet a tükörről, de nem tudtam... Ekkor felragyogott a mennyei szempár... a bájos teremtés rám szegezte pillantását... tekintete egyenesen a szívem mélyéig hatolt. Egy csapásra megszűnt a dermesztő borzadály, az édes vágyakozás gyönyörteli fájdalomla lépett a helyébe, felvillanyozó melegség öntötte el a lelkemet.

– Milyen csinos kis tükre van – szólalt meg mellettem egy hang. Felocsúdtam álmodozásomból, s nem kis megütközésemre jobbról is, balról is gyanúsán mosolygó arcokat pillantottam meg. Időközben többen is helyet foglaltak ugyanazon a padon; nyilván remekül szórakoztak, a saját rovásomra mulattattam őket azzal, hogy ilyen merőn néztem a tükörbe, sőt talán még néhány fura finort is vágtam ebben az egzaltált állapotomban.

– Milyen csinos kis tükre van – ismételte meg a férfi, miután nem kapott tö-

lem választ, s a szemében mintha további kérdések sorjáztak volna: – De mondja, mért nézi ilyen meredten, ilyen eszelősen, talán szellemeket lát? stb. – Idős, nagyon tisztán öltözött ember volt az illető, hangjában is, tekintetében is volt valami hallatlanul jóságos és bizalomgerjesztő. Nem is haboztam, őszintén elmondtam neki, hogy a tükörben egy csodaszép lányt láttam, ott könyökölt annak a hátunk mögötti sivár háznak az ablakában. Sőt, még tovább merészkedve, megkérdeztem tőle, nem látta-e ő is azt a bájos arcot.

– Ott, azon az oldalon? Abban a régi házban? Az utolsó ablakban? – kérdezett vissza álmélkodva az idős úr.

– Hát persze, hát persze – feleltem, mire az öregúr szélesen elmosolyodott, és így szólt:

– Nahát, még ilyen különös tévedést... hej, az én jó öreg szemeim... Isten tartsa meg őket! Ej, ej, uram, hiszen láttam én, pápaszem nélkül is, azt az elragadó arcot ott az ablakban, de bizony nekem úgy tűnt, hogy az csak egy élethűen megfestett olajkép, egy jól sikerült portré volt.

Gyorsan odafordultam az ablak felé; a lány eltűnt, a zsalu le volt eresztve.

– Sajnos! – folytatta az öregúr –, sajnos, uram, most már késő, már nem győződhet meg róla a saját szemével, mert a szolgáló, aki házgondnoki minőségben tudtommal teljesen egyedül lakik ott, von S. grófné itteni szállásán, épp az imént vette el az ablakból, miután leporolta, a képet, és most már leeresztette a zsalut is.

– Biztos, hogy egy kép volt? – kérdeztem megrendülten.

– Bízson a szememben – felelte az öregúr. – Az, hogy a tükörben visszaverődve látta a képet, nyilván csak fokozta még az illúziót. Gondolja, hogy a maga korában én nem keltettem volna életre egy ilyen szép lány képét a képzeletem erejével?

– De hát a karja és a keze mozgott! – vágtam közbe.

– Igen, igen, mozgott, minden mozgott – mosolygott az idős úr, közben finoman megveregette a vállamat. Azután felállt, udvariasan meghajolt. – Az ilyen zsebtükrök csúnyán be tudják csapni az embert – mondta –, úgyhogy csak vigyázzon velük. Alázatos szolgálja! – S ezzel otthagytott.

Gondolhatjátok, milyen érzés lehetett, hogy úgy bánnak velem, mint valami balga és vaksi képzelgővel. Végül beláttam, hogy az öregnek igaza van; csakis az én fejemben született meg ez a bolond káprázat, amely oly csúfosan áttatott az elhagyott házzal kapcsolatban, s a tetejébe még meg is szégyenített mások előtt.

Roszkedvűen és bosszúsan siettem haza, azzal a szilárd elhatározással, hogy nem gondolok többé az elhagyott ház rejtelseire, és legalább néhány napig el fogom kerülni a fasort. Sikerült is híven betartanom fogadalmamat, annál is inkább, mivel napközben sürgőssé váló munkáim foglaltak le, el sem mozdulhattam az íróasztaltól, esténként pedig szellemes és vidám barátok marasztottak körükben; nyilván ennek volt köszönhető, hogy azok a bizonyos rejtelmek szinte eszembe sem jutottak már. Épp csak annyi történt, hogy álmomból néha arra riadtam föl, mintha valaki megérintett volna, hogy fölkeltsen, de aztán rájöttem, ilyenkor mindig arra a titokzatos lényre gondoltam, akit abban a vízióban és az elhagyott ház ablakában láttam, és ez ébresztett föl. Igen, olykor munka közben, és amikor a legélénkebb társalgásba merültem barátaimmal, még olyankor is előfordult, hogy hirtelen, minden különösebb ok nélkül, szinte áramütésszerűen átcikázott rajtam ez a gondolat. De ezek csak pillanatok voltak, és gyorsan el is múltak. Azt a kis zsebtükröt pedig, ami

olyan megtévesztő módon villantotta vissza az elbűvölő női képmást, csakis ott-hon használtam és merőben prózai célra. Előtte kötöttem meg a nyakravalómat. Egy ízben, mikor is e fontos művelet elvégzésére készültem, a tükör kissé homályosnak látszott, ezért, az ismert módszert követve, ráleheltem, hogy azután szép fényesre dörzsöljem... A szívverésem is elállt, lelkem remegett a kéjes borzadálytól! – Igen, csakis így nevezhetem azt az érzést, mely elfogott, midőn a tükröt belehelve, a kékes párában megláttam a bájos arcot; engem nézett és bánatos tekintete törként hatolt a szívembe!

Kacagtok? Hát persze, elegetek van már belőlem, gyógyíthatatlan álmodozónak tartotok; de mondhattok, gondolhattok, amit akartok, elég az hozzá: a tükörből a bájos leány nézett rám – ám mihelyt szertefoszlott a pára, és elővillant a tükör, az arc eltűnt.

Nem akarlak fárasztani benneteket, nem akarom most felfejteni mozzanatról mozzanatra, hogyan jutottam el odáig, ahová végül eljutottam. Csak annyit mondanék el: ezek után újra meg újra megpróbáltam ezt a dolgot a tükörrel, és gyakran sikerült is a leheletemmel előhívni a kedves képet, máskor viszont hiába erőlködtem, minden igyekezetem kudarcot vallott. Olyankor szinte tébolyultan rohángáltam fel-alá az elhagyott ház előtt, figyeltem az ablakokat, hátha felbukkan valaki, de egy teremtet lélek nem mutatkozott. Folyton csak *őrá* gondoltam, minden más megszűnt számomra, mellőztem a baráti társaságot, elhanyagoltam tanulmányaimat. Ezt az állapotot, épp mikor úgy látszott, már-már szelídebb kín és álmodozó sóvárgás váltja fel, sőt úgy tűnt, hogy a kép kezd veszíteni erejéből és elevenségéből, végsőkéig fokozták bizonyos pillanatok; ezekre a pillanatokra még ma is mélységes rettenettel gondolok vissza.

Mivel én itt egy olyan *lelkiállapot*ról beszélek, amely könnyen pusztulásba dönthetett volna, nincs mit megmosolyognotok, nincs mit kicsúfolnotok rajta, inkább hallgassátok, ti hitetlenek, és éreztétek át velem együtt, min mentem keresztül.

Szóval időnként, amikor, ahogy mondtam, már teljesen elhalványult bennem a kép, valóságos testi rosszullét tört rám, s ekkor elébem lépett a lányalak, mint máskor soha még, oly elevenen, oly ragyogón, hogy szinte megfoghatni véltem. De aztán – ó borzalom! – úgy éreztem: én magam vagyok a jelenés, engem burkol ködbe, engem vesz körül a tükörré ereszkedő pára. Kínzó fájdalom hasogatta a mellemet, majd teljes fásultság vett erőt rajtam; ez vetett véget a gyötrelmes állapotnak, amely mindannyiszor olyan kimerültséget hagyott bennem, mintha a velőmet szívták volna ki. Ilyenkor hiába próbálkoztam a tükörrel, sosem sikerült a kísérlet, de mihelyt erőre kaptam, s a kép ismét elevenen lépett eléem a tükörből, megjelenésével, nem tagadhatom, valami különös, máskor sosem tapasztalt testi izgalom is párosult.

Ez az állandó feszültség nagyon károsan hatott rám, holtápadtan, teljesen összetörten már csak kóvályogtam. Barátaim azt gondolták, beteg vagyok, és az ő unos-untalan ismételt figyelmeztetésük készítetett rá végül, hogy, amennyire csak tőlem telt, komolyan elgondolkozzam az állapotomon. Egyikük gyógyszerészetet tanult, s egyszer, amikor meglátogatott, véletlenül-e vagy szántszándékkal, nem tudom, de otthagya nálam Reilnek az elmezavarokról írott könyvét. Elkezdtem olvasni, a téma ellenállhatatlan erővel vonzott, de micsoda döbbenet lett úrrá rajtam, midőn a rögeszmés tébolyról szóló leírásban tökéletesen

Iszonyú rettegés fogott el, már láttam magamat, amint a tébolydába visznek, és ez észhez térített, egyúttal szilárd elhatározásra bír, amit gyorsan végre is hajtottam. Eltettem a zsebtükrömet, és nagy sietve elindultam K. doktorhoz, aki híres volt arról, ahogy az őrületeket kezelte és gyógyította; azzal az eljárással, amivel a páciens lelki mélységeibe hatolt, még testi betegségeket is elő tudott idézni, de ugyanezen a módon meg is tudta szüntetni ezeket. Elmondtam neki mindezt, a legjelentéktelenebb körülményt sem hallgattam el, és könnyörögve kértem, mentsen meg attól a rettenetes sorstól, ami már – úgy hittem – közvetlenül fenyeget. A doktor nagyon nyugodtan hallgatta beszámolómat, de azért a tekintetéből láttam, milyen mélységesen elámult rajta.

– Egyelőre – szólalt meg – a veszély korántsem olyan közeli, mint gondolja, és biztos állíthatom, hogy el fogom tudni hárítani. Az kétségtelen, hogy lelkileg halhatatlanul megviselt állapotban van, de az a tény, hogy teljes világossággal felismerte az elméjét fenyegető ártalom súlyosságát, egyben azt is jelenti, hogy kezében tartja a fegyvert, amellyel védekezhet ellene. Hagyja itt nekem azt a zsebtükröt, fogja magát valami olyan munkára, ami igénybe veszi szellemi képességeit, kerülje el a farsort, dolgozzon kora reggeltől addig, ameddig csak bír, aztán pedig, egy kiadós séta után, menjen el a barátaihoz, hisz oly rég nem volt már a társaságukban. Fogyasszon tápláló ételeket, igyon jó erős borokat. Láthatja: nem akarok egyebet, csupán ezt a rögeszmét szeretném a fejéből kitörölni, vagyis ezt az ámító női arcot, amelyik az elhagyott ház ablakában és a tükörben szokott megjelenni, ezért akarom más dolgok felé terelni a figyelmét, és szeretném a testi erőnlétét is feljavítani. Kérem, támogasson tisztességgel ebben a törekvésemben.

Az orvos már elvette a tükröt, de úgy látszik, észrevette, milyen nehezemre esik megválni tőle, ezért rálehelte, odatartotta elé, és megkérdezte:

- Lát valamit?
- Semmit a világban – feleltem. Csakugyan nem láttam semmit.
- Most leheljen rá ön a tükre – mondta az orvos, és a kezembe adta a tükröt. Ráleheltem. A csodás kép élesebben jelent meg, mint azelőtt bármikor.
- Itt van – kiáltottam fel hangosan. Az orvos belenézett, aztán így szólt:
- Én az égvilágon semmit se látok, de nem hallgathatom el: amikor belenéztem a tükrébe, valami félelmetes borzongás futott végig rajtam, igaz, mindjárt el is múlt. Láthatja, én teljesen őszinte vagyok, megérdemlem hát, hogy ön is ugyanilyen őszintén bízson bennem. Próbálja csak meg újból.

Megismételtem a kísérletet; az orvos átkarolt, éreztem, ahogy a kezét a hátgerincemre teszi.

A jelenés ismét előjött, az orvos, aki most velem együtt nézett a tükörbe, elszápadt, aztán kivette a kezemből a tükröt, megint belenézett, majd elzárta a fiókba, ekkor tenyerét a homloka elé emelte, így állt ott némán néhány másodpercig, csak azután jött vissza hozzám.

– Tartsa be – szólalt meg –, tartsa be pontosan az előírásaimat. Bő kell vallanom önnek; azok a pillanatok, amikor önkívületbe esve, saját énjét érezte át testi fájdalommal, egyelőre még nagyon rejtélyesek számomra, de remélem, hogy rövidesen többet tudok mondani erről.

Ettől fogva, bár nagyon nehezemre esett, szilárd, megmásíthatatlan akarattal tartottam magam az orvos előírásaihoz; kis idő múlva már éreztem is a megfe-

szített szellemi munka és az egyebekre elrendelt diéta jótékony hatását, de azért azok a borzalmas rohamok mégsem szűntek meg teljesen; déli tizenkettőkor és – a leghevesebben – hajnali kettőkor továbbra is rendszeresen jelentkeztek. Sőt: még amikor vidám társaságban voltam, borozgatás és éneklés közben is előfordult néha, hogy hirtelen úgy éreztem: izzó, hegyes tűr járja át szívemet, és ilyenkor lelkierőm teljes összeszedése sem volt elég ahhoz, hogy feltartóztassa a rohamot; kénytelen voltam otthagyni a társaságot, s csak akkor térhettem vissza, ha már föleszméltem ájuláshoz hasonlatos állapotomból.

Egyszer egy olyan esti vendégségben voltam, ahol történetesen épp a lelki hatások és a lelki befolyásolás kérdéséről, azaz a magnetizmusról, erről a homályos és ismeretlen területről folyt a szó. A társaságot elsősorban az érdekelte, hogy lehet-e távol lévő személyekre is hatni lelkileg: ennek illusztrálására számos példa hangzott el, különösen egy fiatal orvos, a magnetizmus odaadó híve hangoztatta, hogy – mint jó néhány más, sőt mint *minden* nagy erejű delejező – ő is képes pusztán gondolati és akarat koncentrációval a távolból hatni azokra a személyekre, akiket delejes álomba merített. Apránként terítékre került mindaz, amit Kluge, Schubert, Bartels és mások e tárggyal kapcsolatban kifejtettek.

– Ebből az egészből – szólalt meg végül a jelenlevők egyike, egy orvos, akit mindenki éles eszű megfigyelőnek ismert –, ebből az egészből számomra az tűnik a leglényegesebbnek, hogy a magnetizmus mintha kulcsot adna a kezünkbe egy sor olyan rejtélyes jelenség megértéséhez, amiben még csak nem is vagyunk hajlandók rejtélyt látni, annyira egyszerű és közönséges dolognak számít, hiszen ilyesmit nap mint nap tapasztalunk mindannyian. Fontos persze, hogy az ilyen kérdésekkel óvatosan bánjunk. – Vajon mitől van az, hogy minden előttünk ismert külső vagy belső ok nélkül, gondolataink láncolatát is megszakítva, hirtelen felöltik bennünk egy személy, vagy esetleg egy egész esemény hű képe, s oly elevenen áll előttünk, annyira hatalmába keríti egész énünket, hogy magunk is elcsodálkozunk rajta! A legérdekesebb, ami akkor történik, amikor álmunkból néha felriadunk. Az előző álmkép már feneketlen sötétségbe merült, s ekkor az új, az előzőtől teljesen független álomban egyszer csak kirajzolódik, hallatlanul eleven erővel, egy kép, amely távoli vidékekre röpit bennünket, és hirtelen olyan személyeket vezet elénk, akik látszólag teljesen idegenné váltak számunkra és már évek óta eszünkbe sem jutottak. Sőt mi több: néha teljesen idegen személyeket is látunk, olyanokat, akikkel esetleg csak évekkkel később ismerkedünk meg! A jól ismert érzés: „Istenem, hogy ez a férfi vagy ez a nő milyen ismerős nekem! Azt hiszem, már találkoztam vele valahol” – tekintve, hogy az esetek jó részében ez lehetetlen – talán nem más, mint egy-egy ilyen álmképhez fűződő homályos emlék. Mi van, ha ezt – hogy ilyen idegen képek ugranak be hirtelen gondolataink sorába, és mindjárt olyan különös erővel ragadnak meg bennünket –, ha ezt éppúgy egy idegen lelki hatás okozza? Mi van akkor, ha ez az idegen szellem adott esetben képes minden előkészület nélkül is megteremteni a magnetikus rapportot, mi pedig nem tehetünk mást, mint engedelmesen alávetjük magunkat az akaratának?

– Akkor – nevetett közbe valaki – már csak egy kis lépés választ el bennünket attól, hogy újra higgyünk a varázslásokról, bűvös képekről, varázstükrökről meg más efféle badarságokról szóló tévtanoknak, egy rég elévült ostoba kor babonás képzelgéseinek.

– Nincs elévült kor – szakította félbe a hitetlenkedőt az orvos –, olyat pedig, hogy ostoba lett volna bármelyik kor, végképp nem lehet mondani, hacsak nem akarunk ostobának nyilvánítani minden olyan kort, amelyben az emberek megpróbálnak gondolkodni, beleértve a magunkét is. Sajátos dolog, hogy épp olyasmit próbál tagadni, amiről már sokszor – még szigorúan jogi úton szerzett bizonyítékokkal is – megállapították, hogy létezik; s bár nem nagyon hiszem, hogy abban a sötét és titokzatos birodalomban, ahol szellemünk honos, akárcsak egyetlen, a mi vakai szemünknek fényesen világító kis lámpás is égne, annyi azért bizonyosnak látszik, hogy azt a tehetséget és hajlamot, amivel a vakondokat megajándékozta, a Természet tőlünk sem tagadta meg. Mi is sötétben tapogatózva próbálunk haladni valamerre. De ahogy e földön a vak a fák zúgásából, a lombsúgásból, a víz csörgedezéséből, csobogásából felismeri, hogy már nem lehet messze a hűvös árnyaiba befogadó erdő, a szomjazót üdítő patak, s ekként eléri végül azt, amire vágyik, ugyanúgy: mi is sejtiük, amikor ismeretlen lények szárnyasuhogását halljuk, amikor szellemleheletükkel megérintenek bennünket, hogy zarándokutunk a világosság forrásához vezet, és ettől lassan nyiladozni kezd a szemünk!

Nem bírtam tovább türtőztetni magamat.

– Ön tehát elfogadja – fordultam az orvoshoz –, hogy egy idegen szellemi princípium hat ránk, és ennek ellenállás nélkül engedelmeskednünk kell?

– Én – válaszolta a doktor –, nemcsak ezt a hatást tartom – hogy ne essünk túlzásba, mondjuk így –: *lehetségesnek*, hanem ezzel teljesen azonos természetűnek gondolom a pszichikum más műveleteit is, hiszen a delejezettség állapotában ezek a lelki műveletek nyilvánvalóvá válnak...

– Ezek szerint – folytattam – ön azt is megengedné, hogy démoni erők hassanak ránk kártékonyan és pusztítón?

– Bukott szellemek hitvány mutatványai – mosolyodott el az orvos. – Nem, ezeknek nem hódolhatunk be. És egyáltalán: kérem, hogy utalásaimat ne tekintsék többnek, csakis utalásoknak, s ehhez még hozzáteszem: korántsem hiszek abban, hogy az egyik szellemi princípium eleve *korlátlan* hatalommal uralkodhatna a másikon, sőt feltételezem, hogy csak akkor tehet szert ekkora hatalomra, ha erre valamilyen függőség, akaratgyengeség vagy éppenséggel kölcsönhatás módot ad.

– Csak most – szólalt meg egy idősebb férfi, aki mindeddig nem szólt egy szót sem, csupán érdeklődve figyelt –, csak most kezdek valamelyest megbarátkozni az ön különös gondolataival, az előlünk hét pecséttel elzárt titkokat feszegető eszme-futtatásával. Ha léteznek ilyen titokzatosan tevékenykedő erők, és ezek ártó szándékkal törnek ránk, akkor csakis a lelki organizmusunkban meglévő valamilyen rendellenesség foszthat meg bennünket az ellenállás képességétől, vagyis attól, hogy erőt és bátorságot gyűjtve szembeszálljunk velük és legyőzzük őket. Egyszóval: csak lelki betegség – a bűn tehet bennünket kiszolgáltatottá a démoni princípiummal szemben. Érdekes, hogy a démoni erők a legrégebbi idők óta fogva az embert leginkább a lelke mélyéig megzavaró indulaton gyakorolták mesterségüket. A szerelmi varázslásokra gondolok, amivel teli vannak a krónikák. Azokban a szörnyűséges boszorkányperekben lépten-nyomon ilyesmivel találkozhat az ember, sőt még egy igen felvilágosult állam törvénykönyvében is szó esik a szerelmi bájitalokról, hiszen ezek a bájitalok tisztán lelki hatás elérésére is használatosak, amennyiben nem általában a szerelmi vá-

gyat akarják felkelteni velük, hanem arra alkalmazzák őket, hogy valakit ellenállhatatlan erővel egy bizonyos személyhez kössenek. Amikor ilyesféle beszélgetésekben veszek részt, mint ez a mostani is, mindig eszembe jut az a tragikus eset, ami a saját házámban történt nemrégiben. Amikor Bonaparte előzőnlötte csapataival hazánkat, beszállásoltak hozzám egy olasz ezredet, aki a nemesi testőrségnél szolgált. Ez az ezredes egyike volt az úgynevezett Nagy Armada azon kevés tisztjeinek, akik halk, szerény, nemes viselkedésükkel tűntek ki a többi közül. Holtsápadt arca, komor tekintete betegségről, vagy legalábbis mélységes melabúrról tanúskodott. Még csak néhány napja lakott nálam, s már ki is derült, miféle különös kórban szenved. Éppen ott voltam a szobájában, amikor váratlanul mély sóhajtások közepette a szívére szorította a kezét, vagy inkább a gyomor tájékára, mint akit kegyetlen fájdalmak gyötörnek. Kisvártatva már beszélni sem tudott, le kellett dőlnie a pamlagra, de akkor hirtelen kihunytt szemében az értelem fénye, és mozdulatlan szoborrá merevedett. Végül, mintha álomból riadna föl, összerázkódott és magához tért, de jó ideig mozdulni sem bírt a kimerültségtől. Elhívtam hozzá az orvosomat, aki, miután minden más gyógy mód eredménytelennek bizonyult, delejes kezelésnek vetette alá, és ez láthatóan hatott; bár az orvos kénytelen volt kis idő múlva abbahagyni, mert a beteg delejezése közben őt magát is elviselhetetlen rosszullét fogta el. Egyéb-ként sikerült megnyernie az ezredes bizalmát, és az elmondta neki, hogy azokban a pillanatokban egy nő képe közelít felé, akit Pisában ismert; ilyenkor úgy érzi, mintha a nő izzó pillantásai a szívébe hatolnának, ettől elviselhetetlen fájdalmak törnek rá, végül teljes öntudatlanságba zuhan. Amikor magához tér, tompa fejfájást érez, mondta, és valami olyan ernyedtséget, mintha szerelmi gyönyörökben tobzódott volna. Talán volt valami köztük, de sohasem részletezte, milyen viszonyban van azzal a nővel. A csapatok parancsot kaptak az indulásra, az ezredes kocsija már felpakolva állt az ajtó előtt, ő még reggelizett, épp egy pohár madeirát készült a szájához emelni, ám ekkor tompán felhördült és lefordult a székről. Meghalt. Az orvosok megállapították, hogy szélütés érte. Eltelt néhány hét, amikor levelet hoztak, az ezredesnek volt címezve. Minden aggályoskodás nélkül felbontottam, azt remélve, hogy talán megtudom belőle, kik a hozzátartozói, és értesíthetem őket az ezredes váratlan haláláról. A levél Pisából érkezett, aláírás nem is volt rajta, csak ez a néhány szó: „Boldogtalan! Ma, ... 7-én, déli tizenkét órakor, szerető karjaival a te csalóka képedet ölelve, Antonia holtan esett össze.” Megnéztem a kalendáriumot, abban pontosan feljegyeztem, mikor halt meg az ezredes, és láttam: Antonia halálának órája egyezik az övével.

Azt már nem hallottam, mit fűzött még hozzá történetéhez az az ember, mert amikor az olasz ezredes állapotában a magaméra ismertem, rémület fogott el, de a rémülettel együtt olyan kínzó, olyan tébolyult sóvárgás tört rám az ismeretlen kép után, s úgy elhatalmasodott rajtam ez a veszett vágy, hogy felugrottam és lélekszakadva siettem a végzetes házhoz. Messziről úgy rémlett, mintha a leeresztett zsalu résein villódzó fények szűrődnének ki, de mire közelebb értem, eltűnt a fény. Majd elepesztett a szerelmi vágy, őrgöngve rontottam neki az ajtónak; az ajtó engedett, a gyöngén megvilágított előtérben álltam, nyomott, fülledt volt a levegő. Valami furcsa szorongás és türelmetlenség dobogtatta a szívemet, ekkor hosszan elnyújtott, metsző, női torokból áradó hang járta át a házat, s magam sem tudom, hogyan tör-

tént, de hirtelen egy sok-sok gyertyával fényesen kivilágított terembe csöppen-tem; az ódon pompájú termet aranyozott bútorok és különös japán edények dí- szítették. Kékes ködpárában füstölő erős illata gomolygott felém.

– Isten hozott... isten hozott, édes vőlegényem!... Eljött az óra, közeleg az es- küvőnk! – sívított mind hangosabban és hangosabban egy női hang, de ahogy azt sem tudom, hogyan kerültem egyszer csak abba a terembe, ugyanúgy azt sem tudom megmondani, miként, de tény, hogy a ködből hirtelen egy díszes ru- hába öltözött sudár, fiatal nő alakja ragyogott elő.

– Isten hozott, édes vőlegényem! – rikoltozta egyre a nő, és ölelésre tárt kar- ral közeledett felém; egy sárga arc meredt a szemembe, az öregség és a téboly borzalmasan eltorzították vonásait. Halálra váltan hőkölttem hátra; de mintha csörgőkígyó izzó, átható tekintete bűvölt volna meg, nem tudtam levenni a sze- memet a förtelmes vénasszonyról, és többé egy lépést sem bírtam tenni. Egyre közelebb ért hozzám, s ekkor úgy tetszett: a szörnyűséges ábrázat csak vékony fátyolszerű álarc, és a maszk alól a bájos tükörkép néz rám. Már éreztem is, hogy a keze hozzám ér, ám ekkor felsikoltott, és a lábam előtt a padlóra rogyott.

– Juj, juj! – szólalt meg egy hang ugyanekkor a hátam mögött. – Az ördög már megint a hátára akarja ültetni őkegyelmességét! Lefekvés, lefekvés, kegyel- mes asszonyom, különben verés lesz, hatalmas verés lesz!

Gyorsan megfordultam, és az öreg gondnokot pillantottam meg, csak háló- ing volt rajta, a feje fölött jókora korbácsot lóbált. Le akart sújtani a padlón ku- porgó, zokogó öregasszonyra. Megpróbáltam feltartóztatni, de félrelökött.

– Teringettét, uram – förmedt rám –, az öreg sátán megölte volna, ha nem avatkozom közbe; el innét, menjen innen.

Kirohantam a teremből, koromsötét volt, hiába keresgéltem a kijáratí ajtót. Most már hallottam, amint suhogva lesújt a korbács, hallottam az öregasszony jajveszékelését. Éppen segítségért akartam kiáltani, ekkor elvesztettem a lábam alól a talajt, és máris gurultam egy lépcsőn lefelé, odalent nekicsapódtam egy aj- tónak, az ajtó felpattant, én pedig hosszában elvágódva bezuhantam egy kis szobába. Az ágyból láthatóan épp az imént kelt föl valaki, a széken ott lógott egy kávébarna színű kabát, ebből nyomban rájöttem, hogy ez csakis az öreg házgondnok lakása lehet. Néhány másodperc múlva dobogás hallatszott a lép- cső felől, berontott a gondnok és térdre esett előttem.

– Az ég minden üdvösségére – könyörgött, és fölemelte karját –, az ég min- den üdvösségére, bárki legyen is ön, bármilyen varázslattal csalta is ide a ke- gyelmes öreg sátán, ne beszéljen arról, amit itt látott, mert ha kifecsegi, állás és kenyér nélkül maradok. – A tébolyult excellenciás asszony megkapta bünteté- sét, megkötözve fekszik az ágyban. Ő, ön azért csak aludjon békésen és édesen, tisztelt úr! Igen, igen, aludjon csak, olyan szép, meleg júliusi éjszaka van, a hold ugyan nem süt, de ragyogó csillagos az ég. Hát akkor nyugodalmas és szeren- csés jó éjszakát! – E szavak közben az öreg talpra ugrott, fogott egy gyertyát, föl- vitt az alagsorból, kituszkolt az ajtón, és jól bezárta utánam.

Mélységesen feldúltan siettem haza, és gondolhatjátok, hogy az első napok- ban képtelen voltam bármit is átgondolni abból, hogy ez az egész úgy hogyan függ össze, még csak a valószínűsíthető összefüggésekig sem jutottam el, any- nyira megrázott a borzalmas titok. Csak egy dolog volt biztos: hogy ha eddig

valami gonosz varázslat tartott hatalmában, ez most valóban megszűnt. Elmúlt belőlem a kínzó vágyakozás a tükörbeli bűvös kép után, és nemsokára már intő jelnek tekintettem a sivár épületben való megjelenésemet, úgy vettem, mintha váratlanul bekerültem volna a tébolydába. Abban mindenestre nem kételkedhettem, hogy a ház gondnokát mivel bízták meg: egy előkelő származású örült asszonyt kellett zsarnoki módon őriznie, talán azért, mert az asszony állapotát el akarták titkolni a világ elől. De akkor mi volt az a dolog a tükörrel? És egyáltalán: ki volt az az őrítő, az a bűvöletes lény? De hadd folytassam, hadd menjek tovább!

Később, egy vendégségben történt, hogy a népes társaságban újra találkoztam P. gróffal; a gróf félrehívott egy sarokba, és nevetve újságolta:

– Tudja-e, hogy a mi elhagyott házunk titkairól kezd lehullani a lepel?

Hegyezni kezdtem a fületem, a gróf már mesélte volna tovább, de ekkor kinyílt az ebédlő szárnyas ajtaja, és mindenki az asztalhoz indult. Egészen elmerültem, magamban egyre azon töprengve, hogy vajon mik is lehetnek azok a titkok, amiket a gróf el akar nekem mondani, odanyújtottam a karomat egy ifjú hölgynek és gépiesen követtem a sort, amely nagyon lassan, szertartásos merevséggel lépkedett előttem. Odakísérem hölgyemet, ahol szabad hely kínálkozik, csak most nézem meg figyelmesebben, és – a tükörbeli képet pillantom meg, minden vonása szakasztott olyan, lehetetlen, hogy tévednék. Képzeltetitek, mekkorát dobbant a szívem, de hadd nyugtassalak meg benneteket, a leghalványabb emléke sem éledt fel bennem annak a pusztító és tébolyult szerelmi mámornak, amely azelőtt mindig előntött, valahányszor a leheletemmel felidéztem a tükörben a csodás női képet. Meghökkenésem, sőt mi több, riadalmam, nyilván kiolvasható volt a tekintetemből, a lány egészen elcsodálkozva nézett rám, így hát szükségesnek éreztem, hogy amennyire csak lehet, összeszedjem magamat, s a lehető leghiggadtabban elmondjam neki; olyan élénken emlékszem rá, hogy nem kételkedhetem benne, már láttam őt valahol. Rövid válasza, miszerint ez nemigen fordulhatott elő, hiszen ő csak tegnap érkezett ***nbe, ráadásul életében először jár itt, a szó legigazibb értelmében elképesztett. Elnémultam. Csak az segített ki zavaromból, hogy a lány a legangyalibb pillantásokat vetette rám. Tudjátok, mit tehet az ember ilyen esetben: kinyújtja szellemi csápjait és igen óvatosan addig tapogatózik, míg el nem találja azt a pontot, ahol a megütött hang visszhangot csendít. Óvatosan puhatólózni kezdtem hát, és csakhamar megállapítottam: asztaltársnőm gyöngéd, bájos teremtés, de valamilyen beteges lelki túlfűtöttségben szenved. Ha elhangzott valami derűs fordulat, s főleg ha én csípős cayenne-i borsként egy-két merészen bizarr kifejezést szórtam a társalgásba, hogy valamivel fűszerezem, elmosolyodott ugyan, de olyan furcsán, fájdalmasan, mintha ez kint okozna neki.

– Nincs valami derűs hangulatban, kegyelmes kisasszonyom, talán a ma regeli látogatás... – szólott oda hölgyemhez egy közelben ülő tiszt, de ekkor szomszédja megragadta a karját és a fülébe súgott valamit, közben az asztal másik oldalán egy nő, tüzes arccal és szemmel, harsányan újságolta, hogy milyen remek operát adnak ma este, hogy ő ezt már látta Párizsban, és most majd össze fogja hasonlítani a két előadást.

Asztaltársnőm szeméből patakzott a könny.

– Ugye, milyen csacsi gyerek vagyok? – fordult hozzám.

Már az előbb is panaszkodott rá, hogy migrénje van.

– Az ideges fejfájás szokásos következménye – válaszoltam ezért elfogulatlan hangon. – Erre pedig a legjobb orvosság az a friss és hetyke szellem, amely e költői ital habjában pezseg.

Azzal pezsgőt töltöttem a poharába, amit az előbb még visszautasított, de most szűrcsölt belőle, és hálás pillantást vetett rám, amiért így értelmeztem könnyeit, amelyeket nem bírt eltitkolni. Szemmel láthatóan kezdett felvidulni, és nyilván jól is végződött volna minden, ha aztán nem ütöm meg véletlenül olyan erősen az előttem levő angol kristálypoharat; a megütött pohár sivítóan éles hangon csendült meg. Asztaltársnőm halálra sápadt, egy pillanatra én is megborzongtam, mert ez a sivító hang szakasztott olyan volt, mint a tébolyult öregasszonyé az elhagyott házban.

Kávészás közben végre módot találtam rá, hogy P. gróf közelébe jussak; ő persze sejtette már, miért.

– Tudja, hogy az asztalszomszédja Edwine von S. grófkisasszony volt? Tudja, hogy az anyja nővérét, aki már évek óta gyógyíthatatlan örült, abban az üres házban tartják bezárva? Anya és leánya ma reggel ott jártak a szerencsétlen asszonynál. Az öreg házgondnok, akire rábízták a felügyeletét, mert egyedül ő tudta megfékezni a grófnő erőszakos dühkitöréseit, halálos beteg. Azt beszélik, hogy a húga végül elmondta K. doktornak a titkot, és hogy a doktor most még egy végső eszközhöz folyamodik, hátha ezzel sikerül, ha nem is az egészségét helyreállítani, de legalább megszabadítani a beteget az időnként állítólag rátörő rettenetes dühöngési rohamoktól. Egyelőre nem tudok többet.

Mások is odajöttek, a beszélgetés félbeszakadt.

Nos, ez a K. doktor történetesen ugyanaz az orvos volt, akihez én is segítségért fordultam rejtélyes állapotom miatt. Gondolhatjátok, hogy amilyen hamar csak lehetett, elsiettem hozzá, és elmeséltem neki töviről hegyire, mi történt velem azóta. Kértem, hogy megnyugtatómra mondjon el mindent, amit csak az örült öregasszonyról tud, s miután szigorú titoktartást fogadtatott velem, a doktor nem habozott tovább, és elmondta bizalmasan a következőt:

– Angelika, született von Z. grófnő (így kezdte a történetet a doktor), noha már harmincas éveit taposta, még mindig csodálatos szépségének teljében virult; ekkor találkozott vele itt ***nben, az udvarnál, a nála sokkal fiatalabb von S. gróf, és annyira rabul ejtették Angelika bájai, hogy tüstént heves udvarlásba kezdett, sőt mikor a grófnő nyárra visszatért apja birtokaira, oda is utánament, hogy az öreg gróf előtt kinyilvánítsa óhaját, hiszen az, Angelika viselkedése alapján, cseppet sem látszott reménytelennek. Ám alighogy odaérkezett, alighogy meglátta Angelika hűgát, Gabrielét, S. gróf mintha bűvös álomból ébredt volna föl. Angelika hervadtnak, fakónak hatott a húga mellett, Gabriele szépsége és bájai ragadták meg ellenállhatatlanul, s így történt, hogy Angelikára ügyet sem vetve többé, Gabriele kezét kérte meg; Z. gróf beleegyezett házasságukba, annál is inkább, mivel Gabriele az első perctől fogva határozott vonzalmat áruult el S. gróf iránt. Angelika a legcsekélyebb jelét sem adta, hogy bosszantaná szeretője hűtlensége. „Azt hiszi, elhagyott engem. A balga gyermek! Nem veszi észre, hogy nem én voltam az ő játékszere, hanem ő az enyém, és én dobtam el őt!” – Gőgös csúfondárossággal ejtette ki ezeket a szavakat, és valóban, egész vi-

selkedése arra vallott, hogy komolyan megveti a hűtlenné lett férfit. Egyébként attól fogva, hogy nyilvánosan is bejelentették, Gabriele frigyre lép S. gróffal, Angelikát nagyon ritkán lehetett látni. Étkezésnél nem jelent meg, azt beszéltek, magányosan kóborol a szomszédos erdőben, azelőtt is, ha sétálni ment, mindig arra vitt az útja. – A kastély egyhangú nyugalma különös incidens zavarta meg. Történt, hogy von Z. gróf vadászai a nagy számban kirendelt parasztok támogatásával végre kézre kerítettek egy csapat cigányt; őket tették felelőssé a környéken egy ideje elszaporodó gyújtogatásokért és rablásokért. A férfiakat hosszú láncra fűzve, a nőket és gyerekeket szekérre rakva, megkötözve hozták be a kastély udvarára. Volt köztük néhány dacos fickó, ezek vadul szikrázó szemmel, fogoly tigrisként kihívóan néztek körbe, és csakugyan mindenre elszánt gyilkosnak és haramiának látszottak, de főleg egy magas, szikár, tetőtől talpig vérvörös sálba bugyolált, rémisztő vénasszony vonta magára a figyelmet; felegyenesedve állt a szekéren, és ellentmondást nem tűrő hangon követelte, hogy engedjék le szállni; ez meg is történt. Von Z. gróf lejött az udvarra, és éppen afelől rendelkezett, hogy a banda tagjait egymástól elkülönítve hogyan osszák szét a kastély biztos börtöncelláiban, amikor Angelika grófnő rohant ki az ajtón lobogó hajjal, sápadt arcán félelem és iszonyat: „Engedjék szabadon ezeket az embereket – kiáltott fel metsző hangon, és térdre borult –, engedjék el őket, ők ártatlanok, ártatlanok!... Apám, engedd el ezeket az embereket!... Ha csak egy csepp vérüket ontják, én ezt a kést a szívembe döföm!” – Egy villogó kést lóbált a levegőben, s azzal ájultan rogyott a földre. „Ej, szépséges kisbabám, drága aranyos gyermekem, hisz tudtam én jól, hogy te nem fogod ezt tűrni!” – vihogott fel a vörös sálas vénasszony. Lekuporodott a földre a grófnő mellé, arcát és keblét undorító csókokkal borítva, közben mindegyre azt mormolta: „Fényes lányom, ragyogó lányom – ébredj fel! ébredj! jön a vőlegény – hej, hej! jön ám a fényes vőlegény!” Azzal elővett egy kis üvegcsét, amelyben mintha kis aranyhalacska úszkált volna fel s alá, színtiszta spirituszban. Ezt az üvegcsét odatette a grófnő szívéhez, és az abban a szempillantásban magához is tért; amint megpillantotta a cigányasszonyt, talpra ugrott, hevesen és forrón megölelte a vörös sálas nőt, majd vele együtt besietett a kastélyba. Von Z. gróf, Gabriele és a vőlegénye – közben ők is megjelentek – dermedten, furcsa borzadályal nézte végig a jelenetet. A cigányok közönyösek, nyugodtak maradtak, ekkor leoldották őket a láncról, megkötözték a kezüket, és a kastély tömlöcébe vetették őket, külön cellába mindegyiket. Másnap reggel von Z. gróf összehívta a falut, elővezették a cigányokat, s a gróf mindenki füle hallatára kijelentette: a cigányok ártatlanok a környéken elkövetett valamennyi rablásban, és ezennel szabad átvonulást engedélyez nekik a saját területén; a cigányokról leoldották a köteléket, és általános megdöbbenésre, útlevéllal ellátva, szélnek eresztették őket. A vörös sálas nő eltűnt. Azt rebesgették, hogy a cigányvajda, akit a nyakában lógó aranylánccal és a spanyolosan csapott karimájú kalapjára tűzött tollbokrétáról lehetett felismerni, éjszaka bent volt a gróf szobájában. Nem sokkal később minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy a cigányoknak valóban semmi részük nem volt a környéken végrehajtott rablásokban és gyilkosságokban. – Közeledett Gabriele esküvője; egyik nap csodálkozva látta, hogy társzekereket pakolnak fel bútorokkal, ruhadarabokkal, fehérneművel, egyszóval egy teljes háztartásra való felsze-

reléssel, és el is hajtának velük. Másnap reggel tudta meg, hogy Angelika, S. gróf komornyikja, valamint egy állig bebugyolált, az öreg cigányasszonyhoz hasonló külsejű nő kíséretében, éjjel elutazott. A rejtélyes távozásra Z. gróf adta meg a magyarázatot: elmondta, bizonyos okok arra késztették, hogy engedjen Angelika kétségkívül különös kívánságainak; vagyis nemcsak hogy a nevére íratta a fasorban lévő ***ni házat, hanem még azt is megengedte, hogy leánya ott teljesen önálló, saját háztartást vezessen; Angelika emellett azt is kikötötte, hogy az ő kifejezett engedélye nélkül a családból senki sem teheti be a lábát a házba, ez alól még ő, az apja sem jelent kivételt. Von S. gróf ehhez még hozzátette, hogy, Angelika nyomatékos kívánságára, átengedte neki saját komornyikját, s az vele együtt elutazott ***nbe. – Megtartották az esküvőt, S. gróf D.-be költözött hitvesével, s egy évig felhőtlen boldogságban éltek. De aztán valami egészen sajátos betegség döntötte le lábáról a grófot. Mint akit titkos kín emészt, elment az életkedve, elhagyta élettereje, s hiába próbált meg mindent hitvese, nem sikerült kiszedni belőle, mi az a titok, ami ennyire megzavarja lelkét és ilyen ártalmasan hat rá. Végül, amikor állapota a mély eszméletvesztések következtében már életveszélyessé vált, a gróf engedett az orvosok kívánságának, és elutazott, állítólag Pisába ment. Gabriele nem utazhatott vele, mivel anyai örököknek nézett elébe, de a szülésre csak néhány hét múlva került sor. – Ezen a ponton – mondta az orvos – Gabriele von S. grófné közlései annyira szeszélyessé válnak, hogy csak az értheti meg az események közti szorosabb összefüggést, aki a felszínnél mélyebbre lát. – Elég az hozzá, a grófné gyermeke, egy kislány, érthetetlen módon eltűnik a bölcsőből, hiába keresik-kutatják, nem akadnak a nyomára, Gabriele vigasztalhatatlansága kétségbeeséssé fokozódik; ezzel egy időben tudatja vele levélben von Z. gróf a rettenetes hírt, hogy vejét, akiről azt hitte, hogy útban van Pisa felé, ***nben halálos szélütés érte, ott talált rá, még hozzá Angelika házában, Angelikán pedig borzalmas téboly tört ki, és hogy ekkora bánatot az ő apai szíve nem fog sokáig elhordozni. – Mihelyt sikerül egy kis erőt gyűjtenie, Gabriele von S. apja birtokaira siet; éjszaka nem tud aludni, az elvesztett férj, az elvesztett gyermek képe lebeg a szeme előtt, ekkor mintha halk nyüszítést hallana a hálószoba ajtaja előtt; fölbátorodván, az éjjeli mécses lángjánál meggyújtja mindkét gyertyát, és kezében a gyertyatartóval kilép az ajtón. – Szentséges Isten! A cigányasszony mered a szemébe, ott fekszik összekuporodva a földön, a vörös sálba bugyolálva, a tekintete merev, élettelen – egy csecsemőt tart a karjában, az nyüszít olyan ijedten; nagyot dobban a grófnő szíve, majd kiugrik a helyéből! Ez az ő gyermeke! Az ő elvesztett kislánya! Kitépi a csecsemőt a cigányasszony karjából, mire a vörössálás élettelen bábuként gurul odébb. A grófnő rémült sikoltozása fölveri a házat, mindenki odarohan, a nőt halva találják a földön, próbálják élesztetni, de semmi sem használ; a cigányasszonyt a gróf parancsára elföldelik. – Nincs más választás, azonnal elindulnak ***nbe az őrült Angelikához, hátha ott sikerül kideríteni a gyerek körüli rejtélyt. A házban minden megváltozott. Angelikát, féktelen őrjöngései miatt, a női cselédség mind elhagyta, egyedül a komornyik maradt mellette. Angelika később lecsillapodott, újra eszére tért. Amikor a gróf elmeséli, mi történt Gabriele gyermekével, Angelika összecsapja kezét, és velőtrázó kacajra fakad: „Megérkezett a kisbaba? Igazán megérkezett?... Elföldelték? Elföldelték?... Jesszus Marí-

ja, az aranyfácán: aj, de pompásan rezegteti a farkát! Nem tudtok valamit a zöld oroszlánról, arról a tüzes kék szeműről?” – Angelika arca hirtelen mintha a cigányasszony vonásait ölténé fel; a gróf rémulten látja, megint kitört rajta a téboly, és elhatározza, hogy magával viszi a birtokaira szegény lányt, annak ellenére, hogy az öreg komornyik óva inti ettől. Valóban, amint előkészületeket tesznek rá, hogy eltávolítsák a házból, Angelika dührohamban tör ki, őrjöngeni kezd. Egy józan pillanatában forró könnyhullatás közepette könyörögve kéri apját, hagyják, hadd halljon meg itt a házban; a mélyen megihatott apa bele is egyezik ebbe, bár a vallomást, mely eközben felroppen lánya ajkáról, csak az újból kitörő téboly szülöttének tartja. Angelika bevallja, hogy S. gróf visszatért szerető karjaiba, s hogy a gyermek, akit a cigányasszony elvitt von Z. gróf házába, ket-tejük szerelmének gyümölcse. A székvárosban mindenki azt hiszi, hogy von Z. gróf magával vitte birtokaira a boldogtalan leányt, de Angelika továbbra is itt él, mélyen elrejtve a világ szeme elől, a komornyik felügyeletére bízva, az elnéptelenedett házban. – Von Z. gróf nemrégiben meghalt, Gabriele von S. grófné pedig Edmondével együtt eljött ide, hogy rendbe tegye a családi ügyeket. A grófné úgy érezte, feltétlenül találkoznia kell szerencsétlen nővérével. Azt hiszem, valami furcsa dolog történhetett a látogatás alatt, de erről semmit sem árult el nekem a grófné, csak általánosságban beszélt róla, annyit mondott, hogy most már ki kell szabadítani szerencsétlent az öreg komornyik karmaiból. Kiderült, hogy az egyszer keményen, kegyetlenül megverte a beteget, így próbált véget vetni a dührohamnak, de aztán Angelika egy ügyes fortéllyal – elhitette vele, hogy ért az aranycsináláshoz – rávette, hogy mindenféle különös műveletet hajtson végre vele együtt, és beszerezze neki mindazt, ami ezekhez a műveletekhez kell. – Nem hiszem (fejezte be elbeszélését az orvos), hogy önnek, éppen önnek külön fel kellene hívnom a figyelmét rá, milyen mélyebb összefüggés húzódik mindeme furcsa dolgok között. Biztosra veszem, hogy ön idézte elő a szerencsétlenséget, és ez most vagy gyógyulást hoz az öregasszony számára, vagy hamarosan a halálát okozza. Egyébként most már nem akarom titkolni, mennyire megrémített, amikor – azután, hogy magnetikus kapcsolatba hoztam magamat önnel – nekem is éppúgy megjelent a tükörben a kép. Most már mind a ketten tudjuk, hogy ez a kép Edmonde volt.

Ahogy az orvos is úgy érezte: nekem ehhez fölösleges bármit is hozzáfűznie, ugyanúgy én is szükségtelennek tartom, hogy ezek után most részletes fejtegetésbe bocsátkozzam, mondjuk arról, hogy milyen titokzatos viszonyban álltunk: Angelika, Edmonde, én és az öreg komornyik, s hogy milyen démoni játékot űztek a köztünk működő rejtelmes kölcsönhatások. Csak annyit mondanék még el, hogy a történetek után valami nyomasztó, szorongató érzés hatására otthagytam a fővárost, de ez a gyötrelmes szorongás egy idő múlva hirtelen megszűnt. Valami különös jó érzés ömlött el a lelkemen; azt hiszem, az öregasszony földi szenvedései ekkor értek véget.

Theodor ezzel be is fejezte elbeszélését. A barátok még sokat beszéltek Theodor kalandjáról, s igazat adtak neki, hogy a furcsa csakugyan különös és borzadályos módon keveredik benne a csodálatossal.

Amikor elbúcsúztak, Franz enyhén megszorította Theodor kezét, s azt mondta, szinte bánatos mosollyal:

– Jó éjt, te, te Spalanzani-denevér!

A történet, amely az *Éji történetek* (Nachtstücke) második kötetében jelent meg, feltehetőleg 1817 elején íródott. Erősen kötődik Berlinhez, Hoffmann valóságghűen írja le a helyszíntül választott Unter den Lindent. A Tiergartenbe vezető hársfasétány a berliniek kedvenc korzója, délben menetrendszerűen fel-alá hullámszik rajta a nép, jóformán egy tűt nem lehet leejteni, akkora a sokaság. Az éjszakai élet is erre a környékre koncentrálódik. Kávéházak, szállodák, mulatók, bordélyházak nyílnak a XVIII. század második felétől, a főúri paloták, minisztériumok, egyetemek, színházak szomszédságában. A történetben szereplő elhagyott és elhanyagolt épület (az Unter den Linden 9. sz. háza) a fényűző Fuchs-féle cukrászda szomszédságában állt. A beleképzelte rejtelmes-sejtelmes-borzongató históriának megint csak volt valóságos modellje, nem is egy. Az egyik Hoffmann-kutató véleménye szerint valóban lakott a házban egy idősebb nő, egy berlini porcelángyáros lánya, aki, miután férjhez ment egy nemesemberhez és vidékre költözött, boldogtalan házasságából végül visszamenekült a fővárosba, s attól fogva kerülte az embereket. Órála mintázhatta Hoffmann Angelika alakját. A másik modell egy bizonyos Pückler-Muskau gróf, aki egyszerre két nővel is szoros kapcsolatot tartott; igaz, nem két nővérrrel, hanem anyával és leányával. Az (elvált) anyát később feleségül vette, a (házasságon kívül született) lány pedig a nevelt lánya lett. Belőlük rajzolódott ki P. gróf, Gabriele von S. grófnő és Edwine (a novella végén rejtélyes módon – Edmonde) alakja. K. doktort Hoffmann egy közeli barátjáról, Johann Ferdinand Koreffről mintázta, aki a porosz kancellár, Hardenberg házi és lelki orvosa, valamint a fent említett gróf bizalmasa volt. Koreff ma is alkalmazott magnetikus gyógyeljárásokat.

840. oldal: *Spalanzani* – Lazzaro Spalanzani (1729–1799), olasz anatómus, természettudós. Észrevette, hogy a denevérek, ha megvakítják őket, nem veszítik el a tájékozódóképességüket. Ebből következtetett arra, hogy van egy hatodik érzékük is. – A hasonlat játékosan előre utal a főhős, Theodor bonyodalmaira, aki ugyancsak „elvakul”, de valahogy mégis „eltájékozódik”, bár nagy fájdalmak árán.

a denevérek lennének... a természetes alvajárók – tréfás utalás a „természetes alvajárókra” (szomnambulokra). Püységur márkí nevezte így a delejes álomba (lényegében hipnózisba) ejtett és így mozgatott személyeket.

Eberhard Szinonimaszótára – J. A. Eberhard (1739–1809) hatkötetes művéről van szó.

841. oldal: ****nben* – Berlinben

Azon a palotákkal szegélyezett széles fasoron – az Unter den Lindenen.

****-i kapuhoz* – a Brandenburgi kapuhoz.

842. oldal: *P. gróf* – Hermann Pückler-Muskau (1785–1871), gróf, később herceg. Míg meg nem komolyodott, igazi különcnek és arszlánnak számított. Érettebb korában parkokat létesített, valamint kultúrtörténeti érdekességgel bíró útleírásokat hagyott az utókorra.

azé a cukrászé, aki a szomszédban... – a Fuchs-cukrászdról van szó.

846. oldal: *a félálom önkívületében* – Hoffmann számos helyen hivatkozik erre az elalvás előtti állapotra, mint a művek „rendes fogantatási idejére”. Ezt az „éber álmodás”-t lehet a túlfeszített idegek játékának is tartani, de a művész, akit lenyűgöz és fogva tart a látomás ereje, pontosan ebben a „megdelejezett” állapotban érzi úgy, mintha felnyílt volna a szeme.

sátán-murki – murki: a XVIII. században kedvelt lendületes zongoradarab. Jellemzője: szaggatott oktavokban történő folyamatos átmenet a mélyebb basszusfekvésből a magasabba.

- egy magnetikus lánc egyik szeme – A korabeli magnetizmuselmélet szerint tárgyak is közvetíthetik az éteri (delejes) erőket emberből emberbe.
- ...kék lánggal izzított retorta... – főleg lepárlásra használt hosszú, hajlított nyakú, körte formájú edény. Itt alkimista vonatkozásai vannak.
848. oldal: *tükör... éber álmodás ... mintha merevgörcs bénítaná a ... szememet* – a tükör állítólag felerősíti a delejes távolba hatást.
850. oldal: *Reilnek az elmezavarokról írott könyve* – Johann Christian Reil (1759–1813), neves orvos.
851. oldal: *K. doktor* – Johann Ferdinand Koreff (1783–1851), orvos, író, a magnetizmus elkötelezett híve, a berlini orvosi egyetemen is tanított. Hoffmann barátja. A következőkben emlegetett eljárás természetesen a „gyógydelejezés”, vagyis a magnetizmus. *ahogy a kezét a hátgerincemre teszi... az orvos elsápadt...* – Hoffmann itt azt írja le, ahogy az orvos, miután „magnetikus raportot” létesített a beteggel, magába fogadja a belső sugárzásokat. A szív- és gyomortájék mellett a hátgerinc idegeit tartották még különösen fogékonyak a delejes (magnetikus) hatásokra.
852. oldal: *magnetizmus* – a magnetizmus (delejesség) tana lényegében Franz Anton Mesmer (1734–1815) tevékenysége nyomán vált ismertté. Mesmer, aki eredetileg teológusnak készült, véletlenül figyelt föl a benne lakozó „delejes erőre”; egyszer szemtanúja volt, hogy az erdőben egy kivágott, ledúló fa eltörte egy favágó lábát, s észrevetve, hogy amikor közeledik hozzá, a vérzés alábbhagy, amikor pedig távolodik tőle, a vérzés ismét erősödik. Ezt a gyógyító célra felhasználható, de „nem mérhető, csak következményeiből kimutatható” titokzatos erőt és a belőle származó jelenségeket „animális magnetizmusnak” (az „animális” itt lélegző élőlényt, tehát állatot, embert egyaránt jelent) nevezte. Gyógyító módszere főleg az ún. magnetikus passes-okból, pontosan körülírt, szabályos kézmozdulatokból állt, amelyek segítségével a pácienseket *nem altatta el*, hanem az általa magnetikus krízisnek nevezett, hiszterikus háterű és hipnoszugesztív úton előidézett állapotba juttatta. – Az altatást, mint „mesterséges szomnambulizmust”, csak Mesmer tanítványa, A. M. J. Puységur (1751–1825) fedezte fel, s ezzel mindjárt ellentétbe is került mesterével. – A „mesmerizmus” és annak további változatai a XIX. század első két évtizedében terjedtek el Németországban.
- Kluge* – Karl Alexander Ferdinand Kluge (1782–1844) orvos, tudós, a magnetizmus híve. Fő műve: *A gyógyszerközként használt animális magnetizmus leírásának kísérlete* (1811).
- Schubert* – Gotthilf Heinrich Schubert (1780–1860), orvos, romantikus természetfilozófus. Két fő művét – *Elmélkedések a természettudomány árnyoldalai* (1808), *Az álom szimbolikája* (1814) – Hoffmann behatóan tanulmányozta.
- Bartels* – Ernst Daniel August Barrels (1774–1838), a breslaui (wrocław) egyetem orvos- és fiziológiaprofesszora. Az *animális magnetizmus fizikájának és fiziológiájának alapvetései* (1812) című munkája nagy hatással volt a korabeli orvoslásra.
- magnetikus raport* – delejes úton létrejött kapcsolat, összeköttetés; hasonlít a hipnotikus transzhoz.
853. oldal: *szellemi princípium* – szellemi elv.
- még egy igen felvilágosult állam törvénykönyvében is...* – a porosz államban 1794-ben hatályba lépett törvény szerint börtön- ill. fogházbüntetéssel volt sújtható az, aki szerelmi bájitalok alkalmazása révén „ártalmasan” hatott valakire.
854. oldal: *Amikor Bonaparte előzőnlötte...* – az 1813-as évről lehet szó.
860. oldal: *Jó éjt, te, te Spalanzani-denevér* – A tréfásan szomorú csattanó visszautal a történet elejére. Theodorral is úgy kísérletezgetnek, mint Spalanzani a denevérekkel. Így lesz belőle afféle „mesterséges alvajáró”. Hoffmann – gunyorosan – itt is önmagáról beszél.

A testet öltött festmény

Birkás Ákos festészetéről

Nem ismerek olyan kortárs magyar festőt, aki annyira ragaszkodna egyetlen témához, mint Birkás Ákos. Ráadásul ezt olyan következetesen és kitartóan teszi, annyira nem látni nyomát sem annak, hogy egy pillanatra is „félrenézne”, annyira nem utal semmi arra, hogy a *fej* témáján kívül néha esetleg valami másba is próbálna kapaszkodni a tekintete, hogy elegendő néhány percig időzni a festményei között, s még a „téma” szó is elveszti létjogosultságát. Birkás festményei már-már rögeszmésen ismételik egymást, anélkül hogy hasonlítanának egymásra. Nem kell sok időt tölteni a társaságukban, hogy rájőjjünk: mindegyik egy-egy külön világ (vagy külön kapu?, amelyeken át mégis ugyanabba az *egy* univerzumba nyílik belépés?). Képeit kitartóan nézve, a szem olyasfajta élményben részesül, mint a száj, ha ugyanazt a szót kezdi véget nem érően ismételni. A jelentést kioltja valami egyéb. Ezúttal persze nem a hangnak, hanem a képnek a teste önállósul, megelőzve a „jelentést”. A „téma”, amelyet a szem egy festmény láttán óhatatlanul keresni igyekszik, valami egészen másnak adja át itt a helyét. E képek nem arról „szólnak”, amit első látásra fölfedezni vélünk bennük.

Egy freiburgi magángyűjteményben éreztem egyszer azt, amit Birkás műtermében. Magamra hagyva akkor tucatnyi Morandi-festmény között járkálhattam. Egyebet sem néztem, mint a képeket. Mégis, annak ellenére, hogy mindegyiken ugyanazt a jól ismert témát láttam, egy idő elteltével éppen ezt az úgynevezett témát nem tudtam többé felfedezni. A korsók, poharak, asztallapok, tányérok vagy gyümölcsök helyett kizárólag színeket, fényeket, árnyékokat láttam – egy olyan festői világot, amely szabályosan levált a megnevezhető dolgokról, többé nem egy tárgyi világ lenyomata volt, de amely ennek ellenére mégis *látható*, érzékelhető maradt. Sőt: mintha éppen ettől kezdtem volna igazán látni. Nem *valamit* láttam, hanem bepillanthattam valami *mögé*. A látásom szinte korlátlaná vált.

Birkás festményei láttán ehhez hasonlót tapasztaltam. Tolakodó a témájuk az egyetlen, szóval is megnevezhető téma, vagyis a *fej* témája. És mégis, minél hosszabban nézem őket, annál kevésbé vagyok képes bármilyen „témát” is felfedezni rajtuk. Színeket látok, festékrétegeket, amelyek időnként olyan sűrűvé és testessé válnak, mint a dagasztott tészta. S bár ezekből körvonalazódnak a *fejek*, ennek ellenére mintha éppen az nem engedné észrevenni őket, aminek pedig a létüket köszönhetik. Mintha valami eltakarná őket. Valami, amit persze nehéz lenne megnevezni. Fejek láthatók – állítólag. De ahogyan a sokszor elismételt „fej” szó már nem fejet jelent többé, ugyanúgy egy idő után a makacsul újra meg újra megfestett oválist sem tudom fejnek látni. A téma, ahelyett hogy

ott maradna előttem a vásznon, észrevétlenül szertefoszlik. De nem válik semmivé, miként Morandi „témái” sem szűnnek meg attól, hogy már nem őket látom. Nem: a fej témája mintegy leválik a képről, mögém kerül, s – képletesen szólva – én magam kerülök be a festménybe. A festmény kiveti magából (vagy talán: bekebelezi) a témát, s helyette engem mint nézőt szippant magába. Helyet cseréltünk: én lettem a téma – pontosabban: az érzékelésem, az érzékenységem, a látásom –, s immár én vagyok a fej. De nemcsak a fejemmel, hanem egész lényemmel, testemmel-lelkemmel együtt. Nézem hát Birkás Ákos festményeit, s közben valami különös varázslatban leszek részem.

Morandi mellett ez egy másik párhuzamot is eszembe juttat: Barnett Newman hatalmas méretű festményeit. Ezek igazi hatása sem merül ki a pusztán látványban. Newman festményeinek az ereje számomra mindig is abban mutatkozott meg, hogy egy olyan különös állapotba juttatnak, amit a legszívesebben mágikusnak neveznék. Ott állok *előttük* – de egy idő elteltével mégis olyan érzésem támad, hogy *körbekerítenek* s egy láthatatlan, de azért jól érzékelhető burába zárnak be. A színek, a formák és az alakzatok végső soron nem az esztétikai hatás révén ejtenek foglyul. A szememen át fogadom be őket – és mégis, nem szemből támadnak meg. Még mielőtt észrevenném, már le is nyűgöznek.

Birkás festményei is hasonlóképpen hatnak. Nézem őket, figyelem az ovális alakzatok ívét, az elő- és háttér viszonyát, méregetem az egymásra csúsztatott táblák arányát, vizsgálom a festékrétegek vastagságát, közelre hajolva még a szagukat is beszívom, egyszóval az *érzékszerveimre* hagyatkozom. A képek azonban kicseleznek: bármennyire lenyűgöznek is, képtelen lennék eldönteni, melyik elemük ejtett foglyul, milyen részletük ragadott meg. Kizárólag az érzékszervekre hatnak ezek a festmények, mégis egyfajta érzékeken túli élményben részesítenek.

*

Még mielőtt a misztika terepére tévednék, hadd szögezzem le: Birkás Ákos szerintem egyáltalán nem törekszik valamiféle „misztikus” hatás kiváltására. Ellenkezőleg: egyebet sem tesz, mint egy rendkívül konkrét alakzaton dolgozik, a lehető legérzékibb módon küszködik az anyaggal, vagyis a vászonnal és a festékekkel, s nem kockáztat meg egyetlen olyan gesztust sem, amely valamiképpen kimutatna az előtte lévő zárt festői világból. Egyetlen „irodalmi” utalást sem tudok fölfedezni a képein, nincsen olyan elemük, amely ne a festőiség törvényeinek lenne alárendelve. Abszolút festő, mondanám, ha nem lenne tautologikus a kifejezés. S ezzel hallgatólagosan azt is mondom, hogy Birkás képeit nézve, bár nem látom, mégis sejtem, hogy *akármit* meg tudna festeni: portrét, lovat, tájat, absztrakt szerkezetet, csatajelenetet. Bármit.

Mégsem teszi. S éppen emiatt sorolom őt az olyan festők közé, amilyen Morandi vagy Newman is. *Látásból* – látványra – kevés közülük van egymáshoz, „témáik”, visszatérő színeik, kedvenc méreteik nagyon is különbözőek. Mégis: egymás rokonai abban, hogy minimális eszközzel képesek maximális hatást kiváltani. A „minimális eszköz” Birkás esetében nyilvánvalóan nem a festés materiális oldalára vonatkozik (egyetlen vászonra néha több festéket hord fel, mint mások egy egész kiállítás anyagára – fölemelni sem könnyű őket!), hanem arra, hogy képességét szemmel láthatóan valamiért „korlátozza”, leszűkíti. Vagy in-

kább – hogy a szóhasználatnak véletlenül se legyen negatív felhangja – egyetlen mederbe tereli. Birkás Ákos immár több mint egy évtizede ugyanazt festi – pontosabban ugyanazzal a beállítódással közeledik a még üres vászonhoz –, s miközben minden tudását, képességeinek teljes arzenálját egyetlen kicsiny pontra irányítja, annak kicsinysége és súlya között fordított arány alakul ki. Vászna ezért tágulnak befelé, és festményeinek érzékisége emiatt képes olyan élményt kiváltani, amit már nem neveznék kizárólag érzékinek.

Festményeinek lenyűgöző, ugyanakkor nyugtalanító hatását ezzel a paradoxonnal tudom magyarázni. Látom őket – egyébre sincs módom, mint hogy lássak és nézzek –, és mégis: mintha a festő azért kényszerítene arra, hogy lássak, hogy ily módon a *láthatatlant* kezdjem sejteni, sőt *lát*ni. Képeit akár meditációs tárgyakként is nevezhetném hát, ha közben nem rendelkeznének olyan drámai erővel, amely ellentmond a meditációhoz szükséges nyugalomnak. Ellentmond, de nem zárja ki. Birkás képei egyfelől mély nyugalmat árasztanak (festményei, már a rendkívül gondos és végtelen türelemről árulkodó festésmód miatt is, olyan benyomást keltenek, mintha az adott kép a világnak egy végérvényes, tehát megnyugtató konstrukcióját nyújtaná), másfelől viszont egy lezáratlan és eldöntetlen drámai küzdelemnek a megnyilvánulásai is. Tele vannak hát paradoxonokkal.

*

Vitathatatlan például, hogy az oválisok – különösen ha egyszerre több festményt is látok magam körül – fejekre hasonlítanak. Hol ősi kőszobrok fejére, hol gézzel bepólyált fejekre, hol fejekről készült elmosódott röntgenfelvételekre. Mégis, éppen az hiányzik belőlük, ami a fejet valóban fejjé tenné: az *arc*. Azért is feltűnő ez, mert 1984 előtt, amikor az első *fej* készült, Birkás az *arc* megragadásával kísérletezett a festményeiben. Azután búcsút mondott nekik. Ami úgy is értelmezhető, hogy – mivel fejeket kezdett festeni – a minden arcot kitüntető különösségről (esetlegességről, véletlenszerűről, történetbe ágyazhatóról) mondott le. Emiatt azután a fejek olyasmit árasztanak magukból, amit pedig pusztán létükkel tagadniuk kellene: személytelenséget. De közben ők maguk mégsem személytelenek: lüktetnek, vibrálnak, kiemelkednek a háttérből, miközben persze bele is mosódnak. Furcsa módon éppen messziről nézve rendelkeznek éles kontúrral, közelebbről nézve viszont kezdik elveszíteni az alakjukat. Ráadásul a festmények diptichon- (sőt időnként triptichon-) jellege következtében a fejek még önmagukkal is párbeszédet folytatnak, hol megegyezést és harmóniát, hol viszályt, hol ellentétet, hol pedig összeférhetetlenséget sugallva. Olyasmit idéznek hát meg a fejek e festményeken, ami *túl van a személyesen, de ettől még egyáltalán nem személytelen*. Hogy ez micsoda, nem tudom. Valamilyen közbülső állapot – intenzív jelenlét, amit a leginkább szakadékszerűnek neveznék. Olyasmi, ami újra meg újra élményszerűvé tud válni, de amit mégsem lehet szándékosan, tudatosan előidézni. Időben zajlik, még sincs köze az időhöz. Pillanatnyi, mégis örök érvényű. Nem létező, mégis állandó.

Ugyanez a paradoxon másként is megnyilvánul. *Fejek* – és mégis: a méretük nem a fejnek, hanem a *testnek* a méretével egyezik meg. Pontosabban: azzal a kör és ovális közötti alakzatával, amit két kinyújtott karral lehet leírni. A fejet látom a festményeken, mégis egy egész testet érzékelek. Melyik azonos a másik-

kal? A fej a testtel? Vagy a test a fejjel? Bárhogyan van is, látom, hogyan dolgozta meg a két kéz a festéktömeget, látom, ez hogyan sűrűsödött egyre vastagabbá. Vagyis látom, hogyan *testesedik* a festmény. A látvány Birkás Akos képein a szó legszorosabb értelmében *testet ölt*. A fejet nézem, és közben a testnek szegődöm nyomába. A koncentrikusan elhelyezkedő festékvonalak egy kráter tölcserére emlékeztetnek. A tekintet követi e vonalakat, s rövidesen már nem is őket figyelem, hanem a testnek azokat a mozdulatait próbálom magamban rekonstruálni, amelyeket a festőnek is el kellett végeznie ahhoz, hogy a festékcsíkok így, és csakis így rétegződjenek egymásra. A fejet kezdtem nézni, és eközben az eleven test kráterébe kerültem bele. S azután innen próbálok visszakövetkeztetni azokra a pillanatokra, amikor még üres és sima volt a vászon. Milyen lehetett addig a testnek ez a szakadéka? Egyáltalán: hol volt addig ez a kráter? A festőben? Vagy benne sem? Hanem előbb létre kellett jönnie – *testet kellett öltetnie* – a festménynek, hogy ily módon egyáltalán megnyilvánulhasson az a szakadék, amely *minden* testben ott lappang? Hajlamos lennék azt mondani, hogy Birkás festményeiben a létezés drámája válik élményszerűvé. De így elvont és igazolhatatlan a kijelentés. Annyit mégis megengedhetőnek tartok – s persze így is jócskán elvont maradok –, hogy ezek a személyesen túli, de személytelenségen inneni fejek olyan szakadékokat és örvényeket tesznek érzékletessé, amelyekkel előbb vagy utóbb minden személyiség szembesül.

*

E paradoxonokkal tudom magyarázni, hogy ha Birkás festményeit le akarom írni, akkor ezt kizárásos alapon tudom megtenni. Úgy, ahogyan a *negatív misztika* tanítja, amely szerint a végső tárgyhoz (ez esetben Istenhez) kizárólag fosztóképzők nyomán lehet eljutni. Birkás képei esetében is valami azt parancsolja, hogy úgy mondjam meg, *mik* ezek a festmények, hogy sorra veszem, *mik nem*. Hogy nem látható rajtuk sem ez, sem az, sem amaz; hogy nem kapcsolódnak sem ehhez, sem ahhoz a hagyományhoz; hogy nincsen közük sem ilyen, sem olyan iskolához. A sok *nem* nyomán jutok el a *mi*-hez. Ezért is érzem olyan magányosaknak – pontosabban: környezet nélkülieknek – ezeket a festményeket. A környezet – a világ – ellenében tesznek szert saját létezésre. Birkás képei nem egyszerűen állítanak valamit, hanem a tagadás, a kirekesztés (vagy önmaguk kirekesztődése) kerülő útján születnek meg. Még az egyes festmények térbeli szerkezete is ezt sugallja: a két vászon állandóan változó viszonya eredményeként éppen az *eltakarásnak* lesz meghatározó szerepe abban, hogy mi tárul fel.

Mindeközben pedig maga a festő nem „mond” semmit – nem akar mindenáron „kijelenteni” valamit, nincs „véleménye”, nem törekszik arra, hogy különféle „személyes” stílusjegyek alkalmazásával beégesse magát a nézők vizuális emlékezetébe. Nem vitás persze, hogy a jelenléte még a befejezett, kiállított festményeken is érezhető. Mintha még mindig látnánk festés közben a láthatatlanná vált festőt – időnként emiatt hatnak úgy a festményei, mintha a testének lennének a lenyomatai (akárcsak Yves Klein antropometriái). Ugyanakkor ezekben a személyességtől vibráló festményekben mégis van valami rejtélyes személytelenség. Nem „egy szám első személyben” vannak megfestve, miként ezt a táblaképek esetében megszoktuk. És emiatt, bár táblaképekről van szó, az európai táblaképfestészet hagyó-

mányát sem követik. Mintha festés közben Birkás önnön személyiségének éppen azokat a rétegeit kapcsolta volna ki, amelyeket a festők munka közben általában mozgósítani szoktak. Hiába is keresnénk a képeken úgynevezett hagyományos „festői” vonásokat – ugyanakkor az egyes festmények mégis töményen festőiek. Nincsenek jellemző „kézjegyek”, nincsenek érzelmi csomópontok, nincsenek képről képre módosuló, ötletességről árulkodó szerkezetek, nincsenek apró részletek, amelyeken látni lehetne, hogy itt különlegesen élvezkedett volna a festő. Nem: a képek *egészéből* árad a folyamatos „élvezkedés”, úgy, hogy közben mégis valami furcsa tartózkodás és visszafogottság jellemzi őket. Birkás festményei úgy „ábrázolnak” valamit, hogy közben azt is tartalmazzák, amit ábrázolnak. Önmagukat mutatják be – vagy inkább fel. Saját magukról szólnak, anélkül hogy közben a konceptualizmus zsákutcájába kerülnének. Végző soron tehát úgy „működnek”, mint a kultikus tárgyak: utalnak valamire, ami nem azonos velük, de közben azonosak is azzal, amire utalnak. Úgy azonosak magukkal, hogy egyfolytában felül is múlják magukat.

S ezzel tudom magyarázni, hogy maga a festő miért nem „mond” semmit ezeken a képeken és miért tartózkodik a személyességtől. Festményei ugyanis folyamatosan az elviselhetőnek a határán egyensúlyoznak – ott, ahol az érzelem helyett az egzisztenciális jelenlét a döntő, és ahol a részletek helyett a dolgoknak maga a léte válik kérdésessé. Olyasmiben vélem ezt fölfedezni, hogy például e festményekben a testi jelenlét mindennél döntőbb ugyan, magának a testnek a helye – tere – mégis meghatározhatatlan. A festményeken a nagy ovális alakzat már-már perspektivikusan mélyül befelé, egy olyan *középpont* irányába, amely ugyanakkor egyetlen képen sem lokalizálható – s ha e középpontot mégis keresni kezdi a szem, akkor a festékrétegek nyomán, ahelyett hogy beljebb hatolna, csak *eltéved*. Éppen azt nem találja meg, aminek a meglétét pedig az egész kép sugallja.

A diptichonok két darabjának a térbeli viszonya éppilyen meghatározhatatlan: hol az előtér „sűrűsödik meg”, amitől a háttér szinte irreálissá válik, hol pedig fordítva. A néző az utóbbi esetben „beúszik” a kép mélyébe, az előző esetben viszont úgy találja, mintha folyamatosan távolodóban lenne. Ha pedig a két vászon között rés támad, akkor végleg virtuális lesz a középpont: a vastag festékrétegekkel megfestett festménynek ez esetben éppen a közepe nincs megfestve. A két tábla közötti rés azonban olyan *hiány*, amely ez esetben a megfesthetetlen középpontra való rá-találást segíti. A diptichonjelleg egyfelől vizuálisan bonyolulttá teszi hát a festményt (kivált ha még egy harmadik vászon is megjelenik), másfelől azonban, miközben Birkás „hozzáad” valamit a képhez, „el is vesz” belőle valamit. Nem engedni például, hogy befejezettnek lássam a képet – még akkor sem, ha tisztában vagyok vele, hogy az éppen előttem függő konkrét műhöz aligha lehetne már bármit is hozzátenni. Azzal, hogy több darabból állítja össze az *egyetlen* festményt, Birkás vizuálisan lezárja a festményt, spirituálisan azonban nyitottá teszi. Vagyis a nézőt az érzékein keresztül elcsábítja, s a műbe való „belépésre” invitálja.

A festmények színei is hasonlóképpen érvényesülnek. Vannak olyan képek, amelyek kifejezetten hideg és a nézőt elutasító színekkel vannak megfestve, s ennek ellenére önmagukon belül mégis harmonikusak. Vannak olyanok, amelyeken melegek a színek, de a képek egésze mégis disszonanciát áraszt. És vannak olyanok – hozzám ezek a legújabban festett művek állnak a legközelebb –,

amelyeken a színek lángolnak, a vörös szinte mindent felperzsel, hogy végül a kép meghatározhatatlan közepén fokozhatatlanul fekete alvadt vérré koncentráldjon. És az egész mégis harmonikus. Szinte elviselhetetlenül az. De bármilyen szín tűnjön is fel a képeken, mindig van *teste*. Morandi színei ködösek, párásak; Newman színei bolyhosak, vattaszerűek; Birkás színei testesek, befogadóak. Háromdimenziósak. Nem a tér illúziójának a fölkeltését segítik elő, hanem ők maguk a tér; nem utalnak a perspektívára, hanem ők maguk perspektivikusak.

*

Van hát test – sőt Birkás festményei esetében kizárólag a testről, az egzisztencia alapjáról van szó –, de e testnek nincsen körülhatárolható tere. A középkorban Szent Tamás az angyalok kiváltságának nevezte ezt a paradoxont. Birkás Ákos fejében talán túlzás lenne angyalokat keresni. Az viszont aligha kérdéses, hogy az absztrakciónak ezeken a képeken más jelentése van, mint az úgynevezett absztrakt festészetben. A jelen esetben e képek nem a szerkezetük miatt absztraktok (sőt: a testiségük miatt e festmények nagyon is konkrétak), hanem mert a képet megformáló akaratnak és a világnak a viszonya maga is absztrakt. Az absztrakció pedig ez esetben azt jelenti, hogy a festő úgy vonatkoztat el a világtól, hogy közben létrehoz egy új világot. Azaz: *képet fest*. A külvilág képeit elutasítva teremt egy új képet. Más szavakkal: a kép-tele né tett világot alakítja képszerűvé.

Az absztrakció olyan ráतालálást jelent hát, aminek egyszersmind a lemondás az előfeltétele. S mivel képről és festményről van szó, érdemes felidézni azt a különös ellentmondást, amelyben alighanem minden absztrakció gyökerezik. A Biblia tanítása szerint Isten a maga *képére* és hasonlatosságára teremtette meg az embert (1 Móz. 1,26). Mégis, János állítása szerint az ember éppen attól ember, hogy nem hasonlít Istenre (1 Ján. 3,2). Vagyis attól isteni, hogy emberi. A végtelen közelség és a végtelen távolság szegül szembe egy és ugyanazon lényben. Eckhart mester szavait idézve: „Semmi sem hasonlít és ugyanakkor nem hasonlít úgy egymásra, mint ahogyan Isten és a teremtmény hasonlít és nem hasonlít egymásra.”

A pozitív és a negatív viszonyulás folyamatosan egymásba játszik, anélkül hogy bármelyik is felszámolná a másikat. Ahogyan Birkás képein sem szünteti meg egymást az ovális és a téglalap alakú forma, az elő- és a háttér. Az absztrakció a festményein éppúgy jele az abszolút közel kerülés vágyának (mihez? a legtöbb, amit mondani tudok: önmagához!), mint az át nem hidalható távolság tapasztalatának. Festményeit nézve olyan érzésem van, mintha közelednék magamhoz; és mégis: az a krátterszerű örvény, amely a képek szemlélése közben feltárul, nem közelít, hanem ellenkezőleg: egyre kijebbet önmagamból. Szenvedélyesek és visszafogottak a képek, a lehető legszemélyesebbek és mégis személytelenek, drámaiak és megdermedtek, forrók és hidegek. Csak egy nem mondható el róluk, hogy: langyosak lennének, mert megálltak valahol a középúton.

Kandírozás

*Harmat helyett cukros lé a fűvön,
a föld magába fordítja, mintha valaki
egy ekét volna a rét színe alatt.
Egy fuldokló vakond. Semmi-denevér.
Nagy akarat és kis akarat. Séta egy szem
cseresznyén. Elnéztem, ahogy a pók
egy fedeles bogárral harcol. Eszembe
jutott, mikor a Nagymező utcán sétáltunk
vele, akivel sosem állhattuk egymást,
de valahogy megtúrtuk, egy viszony-
lagos barátság hálóját merítve
– hová is? A troli keresztbe fordult
az úton, megállt a forgalom, valaki akkor
is fejfel lefelé rohant előttiünk a föld
felszíne alatt, semmi-denevér,
mi meg, ahogyan ő látta, egy bántóan híg
közegbe akasztva lógtunk, mintha a füstre
tettek volna föl, pedig a hosszú várakozás
miatt kikapcsolták motorjukat az autók. Máshol.
Bakonyméző télen. Nagyapám és egy
szomszéd két riúdon nyerskolbászt
vizs fölfelé a hóbuckás úton. A sonka hetek
múlva kerül csak ki a pácléből. Egyszer,
már idén, a hó miatt egyedül vágtam
át a Nagymezőn, csöndes volt,
mint egy rét a déli sarkon, azóta esszük is
az évet, a piros gyümölcsök évada van,
hintázom a cseresznyefán, mint hálóban
a bogár, de félreütöttem a pók
tapogatózó karjait, séta
egy szem cseresznyén, nem létező
barátságon, harmattól ragad a könyv,
és jön a Duna a Fekete-erdő felől,
egy földúton jön, amit senki
nem lát, mezítláb járkalhatnánk
ott, csak húzna le az örvény, a parton
egy csecsemő a fűvet tépkedi, jól
van minden, a rend helyreállt, nem*

billeg, uszonyos ördögök ereszkednek
a vízbe, édesvízi cápák húsölnék a füzek
árnyékában, jól van, a templomból angyalok
rajzanak ki, frissen végzett óvodások a ballagás
után, a teremtés most is tart, a világ fel-
fúvódik, teletömi a száját a semmivel,
mint becsapott gyerek a cseresznyemaggal,
hasonlat pattan a kövezeten, édes
eső esik, száraz lábbal jön az országúton
a filozófia, mi szemben
vele a gyerekünket cipeljük, messze
a viszonylagos barátság, a tegnap délután
külvilága. Mindig és újra ketten. Aztán este lett,
a föld magába fordította a napot, keresztlőre
készülünk, majd jól figyelek,
hogyan eldőlt-e a harc, ami a jelenlétemben
folyik. Kirajzanak az angyalok,
egy kevés dióbélből teremtették
őket, az ő vérük az eső, ők
járnak most a föld alatt is, ők
néznek piros szemmel. Kis akarat
és nagy akarat. Figyelni fogok.

Tíz év múlva

Vége egyedül a szív hegyein. Nézd csak milyen kiterjedt
ott a szavak végtelepülése, kémény kémény mellett
füstöl, és magasabban, már a dombok között, ott az utolsó
érzelmi csővezeték. Ráismersz-e?
Vége egyedül a szív hegyein. Üvegszilánkot érez
maga alatt a cipőtalp. Levéltelen fák között kapaszkodsz
még följebb, szívod be a nehéz
levegőt. A mormogó meredélyből
egy-egy kiokosított gyom krákogva virágzik.
De ki az, aki magyaráz? Miért csörtet
fölfelé a szív hegyein?
Ide ha állat téved, zihálva fut, és prüszkölve
kívánja, mint én is, az emberek kiveszését,
jön, de már itt sincs. Egy nagy madár félve körözget
a csúcs mellett a kőfejtőnél. Ide hordja, aki följut,
az emlékezetből a kőtáblákat. Minél többet, annál kisebb lesz
a hegy. Parancsolatokra les a rémült hegyi madár,

ezekre a bátor pockokra, egerekre,
Isten nevét hiába ne vedd, surran
a kövek közt, hiába jártuk a szerelemnek
tájjait, a nevek panaszával
teltet, a kis temető üres, mint elszáradt sajtdarab
hever lent a hegy lábánál, azt mondtátok,
ide jöttök a feltámadás tizedik
fordulóját ünnepelni, de egyedül a szív hegyein
aki jár, annak vállára sólyomkönny pottyán
és bemarkja magát. De ő itt van, nézi a rémtitkú szakadékot,
letanyázik fekete virágok közt. Ráismersz-e?
Mindig és újra ketten.

Egy mondat

Metszet egy könyvből

Ha a virágoknak szárnyuk volna,
az emberek közeledésére elrepülnének.
(M.M.)

Ha láthatatlan,
sőt pontosabban? ha jelen nem lévő
ellenféllel szemben is,
de hosszú volt a harc, amiben győztek, mondta,
s e hosszú harc alatt megértették,
hogy csak akkor győznek megfellebbezhetetlenül,
ha nem megsemmisítik vagy száműzik mindazt,
ami ellenükre van,
hanem ha beépítik a maguk uralta világ
visszataszító közönségességébe,
azaz nem megsemmisíteni vagy száműzni,
hadd mondja így, *régiesen*, mondta Korim,
a jót és az emelkedettét,
hanem birtokba venni, és ezzel megbecsteleníteni,
nem gőgösen nemet mondani a jóra és az emelkedettre,
értették meg, hanem igent mondani rá
a legalávalóbb megfontolásból,
egyenesen: fenntartani, kinyilvánítani, ápolni
ezt a jót és emelkedettét,
világosodott meg számukra, mit kell itt csinálniuk,
tehát nem legázolni, kigúnyolni és semmissé tenni,
hanem ellenkezőleg,
felkarolni, vállalni és kimeríteni ezeket a tartalmakat,
hogy így azután egy olyan világ jöjjön létre,
amelyikben éppen az lesz a legfertőzöttebb,
aminek egyes egyedül esélye volna
a szembehelyezkedésre és az ellenállásra,
arra, hogy fényüknél láthatóvá váljon,
mivé tehette az emberek életét...
hogy is mondja csak a legérthetőbben,
állította meg a mondatot Korim,
...hogy is lehetne a legvilágosabban,
látszott egy kicsit tűnődni most,
...talán ha megismétli, zárta le végül,
...hogy mivé is...
...a nemesség tragikus hiánya.

A könnyemutatványosok legendája

(3.)

Szép őszi idő kellemeskedik Csáktornyán az 1664-es esztendő novemberében. Az urak mindennap vadászni járnak. Büszke kürtök és lelkes hajtók hangoskodása veri föl a Száva-parti füzesek melankolikus csöndjét. Iszonyú kiáltásokkal környékbeli parasztok űzik és hergelik az erdei vadakat az urak pus-kacsövei elé. Az első fagyok már halálra rémítették a faleveleket. A langyos nap-pali verőfény ráadás, váratlan kedvezőség csupán. Nem is hisz neki senki, ha le-dobja is a bélelt dolmányt, és könyékig túri az ingujjat. Hiszen mélyül az avar, mint az idő. És persze a szélre sincs alkalma figyelni senkinek. A szél meg olyan, akár a könnyű léptű kém. Fatörzstől fatörzsig hussan. S ha bozótosokból lebben elő, nyálkás és halálos hideget hagy maga után. Az ing visszatűretik, a dolmány felvételik. A hideg susog. Mintha azt kérdezné valóban, hová mész, kenyeres.

Hová mész, kenyeres?

Hová mész, kenyeres?

Egészen tizennyolcadika derengő reggeléig kérdezget a szél, akkor abba-hagyja, mint aki tud mindent, levelet sem moccant, elég várakoznia.

A csáktornyai udvarházban báró Absolon Demeter hóbortos erdélyi úr a legfrissebb vendég. Néhány szolgáját és kísérijét a faluban szállásolják el, ám Angelo nevű szolgája, oldalán egy nagy fejű és méla tekintetű gyermekkel, a csáktornyai várudvarba parancsoltatik. Angelo kedvetlenül veszi tudomásul hóbortos ura döntését. Egyáltalán nem örül, hogy a kényelmesebb udvarházban kell maradniuk. Hiszen a faluban bizonyára akadna asszonyállat, ám itt, tekin-get körbe az olasz, erre esélyt sehogyan sem lát. Angelo nem sokat változott a szerencsétlen váradi ostrom óta. Legfeljebb a bőre sötétült valamelyest, homlo-kán is több jónéhánnyal a ráncok száma, s hajának dús tincsei között is nagyobb kedvvel szövetkeznek a hósín szálak. Mégis erős ember benyomását kelti. Ol-dalán ott ügyetlenkedik a gyermek, aki a testvérünk. Testvérünk megerősödött a váradi ostrom óta. Tudatlan csecsszopóból szomorúságra és játszadozásra is egyaránt hajlamos fiúcska lett. Szeret önfeledten futkározni, fakarddal hado-nászni, kisnyulakat megkínozni. Megnőtt és megerősödött. Őt földi évének minden kíváncsisága és játékosága teret kap most a csáktornyai udvarházban. Fel s alá futkározik, mint egy kiscsikó, kiabál lázasan, párbajra hív orgonabok-rot, tölgyfaágacskát. Angelónak nemigen tetszik ez a fene nagy önállószkodás, hanem azért mégis hagyja. Mert hagyni kell a gyereket, üsse meg magát. Aztán majd gondolkodni is fog a világon, nem csak rohángálni benne. És Angelo azt is

látja, hogy a gyermeknek mennyire tetszik a csáktornyai nevezetes úr, Zrínyi Miklós. Aki költő és hadvezér, és okosabb, mint Montecuccoli hadvezér. Angelónak igaza van. Ott lábatlankodik Zrínyi úr körül a gyermek, nagy szemekkel bámul fel rá, talán simogatására, talán csak egy szemhunyorítására vár. Mintha arra gondolna ámulva, hogy ilyen szép magyar embert nem is látott még Absolon Demeteren kívül. Tetszik a fiúcskának az úr arányos termete. Hullámos haja, mely széles vállait verdesi. Erős és komoly orra. Tekintete, mely tán megropantja a kőkavicsot is. Tetszik a gyermeknek, hogy olyan nyugodt az úr, mint a télre készülődő erdő, s hogy mindig színültig tölti a boroskupát, de csak keveset kortyol belőle, s a többit a földnek lötytyinti. Nagy veres foltok járnak így Zrínyi úr után. De ő nem törődik velük. Csak lépked fel s alá az udvarházban, tűnődve és erősen gondolkodva. Néha azért a levegőbe csap.

– Hej, halál a seggetekbe, kurafiak!

Máskor meg a felhőket figyelni erős merengéssel, s amelyik délkeletről szállna Csáktornya udvara fölé, hát azt a tekintetével parancsolja vissza. Bizony nyugtalan az úr. És az sem békíti, ha megissza a bort, és az se, ha kilötytyinti. Egy délután odahajol az izzadsággyöngyös gyermekhez.

– Látom, szeretsz futkározni, tökös – mondja.

– Szeretek, uram – lihegi Pilinger Ferike.

– Aztán elfutsz-e velem Brazíliába? – mondja Zrínyi úr.

– Az meg milyen állat, uram? – kérdi Pilinger Ferike.

– Nagy állat – szív az orrán az úr, és elfordul.

Csintalan János régi inasa Zrínyi úrnak. Megöregedett már, inkább csak eszik, haszon már nincs belőle. Az udvar szegletében üldögél napról napra. Arcát a gyengülő fénynek tartja, s leginkább a régmúlt foglalkoztatja gondolatait. A jelen már nem az ő ideje. Munkára nem fogható. Az úr meg, ki tudja, miért, ráhagyja az életét. Csinálja csak azt az öreg Csintalan, ami neki tetszik. A cseléd meg jól hallja eme képes beszédet is Brazíliáról, mit a gyerek nem érthet. És nem is először hallja. Tudja, hogy Brazília a tengereken túl van. Üres ország. Szabad ország. Puszta ország. Föld, fák és az ég. És egy-két csapat madárka talán. Brazília a spanyol király birtoka. Kérni kell a spanyol királytól egy szelet Brazíliát, úgy is olyan nagy, így gondolja Zrínyi úr, és oda kell futni, és ottan szabadon kell élni. Polgárként. Ez a beszéd értelme. Mert itten nem lehet szabadon élni. Mert német, török, tatár nem engedi. Az a beszéd értelme mégis, hogy nincsen Brazília. Hogy nem lehet elfutni. Maradni kell. És megdöglenni, ha úgy van írva az égben.

Csintalan János is magához inti a gyermeket.

– Gyönyörű ország ez, kisfiú – mondja remegő fejjel. – Ebben az országban bármi megtörténhet, de mégiscsak az van, ami volt. Tavasszal itt, az erdőben fogtak meg egy bujdokló tatárt. A törzséből kutyafej nőtt ki, mégis gyönyörű lény volt. Egyszarvúhoz hasonló, amin a tündérek lovagolnak. Te gyerek, én ilyen szépet még nem láttam. Pedig ez a tatár olyan beteg volt már, hogy harapni, karmolni sem tudott. De a szeme! Az a tekintet! Úgy nézett, kisfiú, mint a szívyszerelmesek. Tudod, azért szép ország ez, mert egy ilyen kutyafejű tatárnak a szívét is megbabonázhatja.

A fiúcska néz, eltűnődik. Aztán futkározni kezd újra.

Tizennyolcadika reggelén is vadászni mennek, és sokáig el is maradnak az urak. Könnyű fátyol az ég, egészen mintha veszekedés utáni boldogság, megszaggatva. A nagy fejű gyermek sétálgat az udvaron, számolgatja az úr után maradt vörös foltokat. Egy füzetben rajzot is lát, kutyafejű tatárt, szomorú kutyaszemekkel. De a ház asszonyát is elbámulja, a szépséges Löbl Mária Zsófiát, akinek az egyik szemén nagyobbak és fényesebbek a pillák. Báró Absolon Demeter úr mindenféle, maga kikísérletezte kenőcsöket és szepítőket hozott neki, s apró kézfejét úgy csókolta meg, hogy Löbl Mária Zsófia a hajáig pirosodott. Az úrnő észreveszi a gyermek kitüntető figyelmét, és elmosolyodik. A gyerekekhez lép, könnyű madárkakeze, mintha fészekre, leereszkedik dús dróthajára.

– Félig hunyt szemmel egy esztendőn át bámultam egy zsidó kövecskét, ami-be belefagyott valakinek a könnye – mondja.

Hirtelen elszáll a mosoly az arcáról, üres félelem marad ott. Mozdulatlan szemek, merev és finom vonású orr, sápadó, összeszoruló ajkak. Megremeg az úrnő arca. Az alsó ajkára kibillen egy szó kismadara, s bár el nem röppen, a gyermek mégis érti ezt a szót. Rettegek, ezt jelenti az a kismadár. Sokáig állnak így, Löbl Mária Zsófia és a nagy fejű fiúcska. Az úrnő markolja a haját, s kóc marad a markában, amikor elengedi végre. Akkor újra szólal. Szeme összeszűkül, egészen közel hajol a fiúcska arcához. Lehelete, mint a jég.

– Az úr álmodott éjjel. Azt álmodta, hogy a császár és a szultán egymás mellett székelnek. Olyan közel, hogy érinthetik a másikat. A szarukból pedig kígyók lettek. Aztán a császár és a szultán egymás ülepét törölgette nevetgélve.

A fiúcska rettenve figyel.

– Tudod, mi ennek az álomnak az értelme? – kérdi Löbl Mária Zsófia. – Nem tudod – mondja az úrnő, és elmosolyodik.

Elfordul lassan, aztán fölnéz, s a gyermeknek egészen olyan az érzése, mintha Löbl Mária Zsófia a tekintetével tépne ki egy darabkát az égből. Az úrnő akkor visszafordul, és a szemében könny csillog.

Esteledik, mikor a kétfelé eresztős hintó begördül az udvarház ásító kapuján. Zrínyi Miklós úrból kiszállt már a lélek. Tetemét egy másik vendég, Bethlen Miklós úr tartja, akár egy nagyra nőtt, alvó gyermeket. Az úrnő csak nézi a holt-tetemet. Aztán halkan parancsot ad. Arcát, mellét a vértől mossák meg, testét erdei füvekkel szagosítsák. Öltöztessék fehér velencei ingjébe, kedves tükrös csizmájába, veres bársonyos dolmányba. Vár az úrnő mereven, mozdulatlanul, s csak amikor elkészülnek, akkor kezd kiáltozni. Gyászfáklyák lobognak, mint a kísértetek gondolatai. Tágra nyílt szemmel járnak-kelnek a szolgálók, s Löbl Mária Zsófia, aki pedig nyugtatókeneteket, nadályokat is kapott a kebleire, még mindig nincs ép eszénél a szomorúságtól. Tartják a szolgák erős szorítással. Absolon Demeter úr kiáll a sötétülő ég alá és átkozza. Angelo ott ül mellette, és türelmesen várja, hogy eret vághasson. Hiába ügyelnek a szolgák, egyszer Löbl Mária Zsófia is megszökik. A gyilkos erdő felé vezető útról hozzák vissza. Angelónak egészen az volt az érzése, mintha kísértetszekér zörögne nem messze, a tébolyultan rohanó úrnő előtt a szürkületben. Összes római szentek! De milyen ismerős az a szekér! Az úrnő szempillái a zokogástól megőszülnek, mindegyre fényért könyörög. Absolon Demeter úr, az érvágás után kissé megnyugodva, hiába magyarázza neki, hogy a vadászatban néha Isten is részt vesz, de hogy mi-

kor, azt soha nem árulja el előre. Minden átmenet nélkül szétömlik az éjszaka. Az ég tiszta marad. S mint valami égi baromfiudvaron, szerteszóratnak a fénylő csillagszemek. Bent a tanácsteremben az úr kiterítve hever. Szemei lehunyva, de nem mint egy alvó embernek, bizony nem, mert a nyugtalanság kínja, mely napok óta űzte az udvarház egyik sarkából a másikba, már odadermed az arcra. Amikor a rászáradt vért mossák le róla, akkor is ott marad, és ahogy a nagy fejű, méla tekintetű gyermek elbámulja ezt a nyugtalanságot, rájön, hogy a párját ott látta Löbl Mária Zsófia úrnő arcán, délután, miközben az úrnő markolta a haját és a török szultánról meg a német császárról példálózott. A gyermek oly kicsiny még, hogy derekáig sem ér a nagy uraknak, kik a holttetem körül álldogálnak sápadtan, s közben meg-megborzongva bámulják a pádimentum szeszélyes repedéseit. Néha kimennek az előtérbe, némán kortyolnak a boroskupákból, a falakat bámulják, melyeken hirtelen több lett a rés és a repedés, aztán, mint akik nem hisznek, mert nem akarnak hinni, visszamennek a holttetemhez, és meggyőződnek arról, amiről nem lehet elégszer meggyőződni. Zichy Pál úrfi, Vitnyédi uram, Guzics Miklós udvari kapitány, egy Majláni nevű ifjú, a fiatal Guzics, Bethlen Miklós és báró Absolon Demeter úr, valamint Angelo van ott. No és a gyermek, akinek nagy a feje és méla a tekintete. Hozzá senki sem szól, pedig nem lenne már itt a helye. De az urak most nem rá figyelnek. A gyermek egészen közel hajol a halotthoz. Figyeli a tisztára mosott arcot, a fehéren világító kézfejet, s a testet, mely így, halálos fekvésében is méltóságos, nehéz. Horzsolás húzódik a bal fül fölött, a halántéknál, továbbá egy másik lent az arcon, a hunyt bal szem irányában. És a nyak jobb felén kitetszik a tátongó fekete kráter, az a mély és kegyetlen seb, mely az urat elveszejtette, mert engedte vérét kiömleni. Ha a gyermek nézésének lennének szavai, most azt mondaná, milyen különös állat is a halál. A gyermek nézésének azonban nincsenek szavai.

És a halál sem különös állat.

Ott rőfög, túr, fetreng udvarunkban, mint a nap árnyéka. Kutyánk a halál, okos és hűséges lény. Jár a nyomunkban, őrzi az udvarunkat. S ha eljön az idő, a mellünkre fekszik és lenyalja arcunkról az öröm és a bánat maskaráját. Kinyalja szemünkből az összes könnyet, csakhogy az örökkévalóság költözhesen a szemgödrünkbe.

Angelo egyáltalán nem képzelődik, mikoron a szolgák elérik az erdő felé szaladó úrnőt. Néhány pillanatra valóban ott zörög előttük az a szekér. Aztán eltűnik. Angelo látta már ezt a szekeret. Azt is tudja, mikor látta, azt is tudja, miért látta, csak azt nem tudja, most miért látja. De erről úgy hallgat most, mint Zrínyi úr az ő világáról. A csáktornyai udvarházban a gyász fáklyái írnak gyászos passzusokat az éjszaka egére. Bent a rengetegben azonban másféle tüzek lobognak. Egy rejtett kis tisztás szélén áll már a rozoga szekér. Ponyváján könnyecsepp kéklik bele az őszi éjszakába. Hatalmas kan erdei disznó bundája hever a tisztáson, szőnyegnek is beillő. A kan pofája rút, s ha állatoknak jellemet is adnánk, bizonytalannal nevezhetnénk gonosznak ezt az állati ábrázatot. Hanem van-e a sorsnak jelleme? Az erdei disznó agyaráján mindenesetre vér barnállik sejtelmesen és vészjóslóan. Az a vér Zrínyi úr testében keringett néhány órával elébb még. A tisztást bevilágítja a rőzsékből és száraz gallyakból táplált tűzrakás. Az állat húsa már fölragdálva, kiporciózva és nyársakra tűzve. Három em-

ber serénykedik körülötte, másik kettő meg csak a tűz körül üldögél. Ágakat és gallyakat dobálgatnak a lángok közé, láthatóan nem vesznek tudomást a többiek sürgölődéséről. E kettő arcáról kifejezett undorodás is leolvasható. Viszont sírnak ezek az emberek, mind az öten. Másféleképpen könnyeznek ugyan, de mégiscsak sírnak.

– Fúj – mondja az egyik ember, aki a tűznél ül, miközben a piruló, bíbor levet eresztő disznóhúsokra pillant. Pedig neki is vér habzik a szeméből. Társa, aki mellette ül, csak bólint, szemét nem nyitja ki. Mintha apró tükröcskék csusszanának ki lehunytt szemhéja alól. Csizmatalpa alatt egy kutyakoponya vigyorg boldogan.

A húsok szép lassan megsülnek, színük barnára vált. S az illat, akár az álom, szerteszáll az erdőben, s körbelibegi a fák szigorú derekát. Az öt férfi közül csak három eszik. Az egyiküknek fekete kő pereg a szeméből. Ő voltaképpen nem is eszik, inkább fal, zabál, két marokkal tömi magába a másik kettő porcióját. Túl sokat eszik. De mintha éppen ezt akarná, megenni a tragédiát. Magába tömni a bajt, a bánatot, a nyomorúságot. Sokáig ül aztán, kezét a hasára szorítva, s közben nagyokat böfönt. Szájából rózsaszín lé csorog, végig a borostás állon, rá nyútt dolmányára. Előtte az erdei disznó pofája, most mintha vigyorgna ezen. Ez a férfi, aki ilyen boldogtalanul zabált, s akinek szeméből fekete kövecskék peregnek, egészen odavan. Arca halovány, homlokán hidegen gyöngyözik az undor. Akkor az öt férfi közül az egyik, a legesetlenebb, és aki szintúgy nem evett, odaballag beteg társához s a szájába lehel. Ennyi kell, nem több. Úvöltve ökrend ettől már emez, mintha bele akarna halni. Már reped az éjszaka tükre az égbolton, de még mindig ökrend. A hajnal gyógyítja meg. A fény, ami fáj, de ezért is orvosság. Ettől aztán felejt mindent. A fekete képűnek csak akkor jut ismét eszébe ez a gyötrelmes éjszaka, amikor egy Szélkiáltó Borbála nevű asszonyállat az ágyába fogadja, s együtt hál vele.

Luigi Escapolo Firabolla apja a velencei Czaig-ház mesterembere. Az öreg kézműves a kevés mester közé tartozik, akik egyaránt értenek a bucentorók és a borfonaták szakszerű építéséhez. Michélének hívják az öreg mestert, s elég csak ránéznie egy vízen ringatózó hajóra, máris megmondja, mit rontottak el rajta. A sok munkától olyan a keze, hogy ha szög szalad át a tenyerén, fájdalom és sebnymom nélkül vonhatja ki a húsból a szöveget. S nemcsak jól, de sokat is dolgozik. Közben veresborokat iszik, mert inni jó. Inni jobb, mint nem inni. Az ivásnál meg csak a szerelem jobb. Sokat és jókat inni meg szerelmesnek is lenni, hát ez már olyan mennyországi lehetősége e siralomvölgyi szemét kurva földi létnek, amiről helyesebb szavakat sem ejteni, úgyis csak kevés érdemtelennek adatik meg. Michéle is csak az ital szerelmét érzi viszont. Úgy írják meg az ő életét, hogy más földi ember őt szerelemmel ne szeresse. Így hát Michéle kurvákhoz jár azért a semmi kis öröméért, mely öröm, legyen bármilyen magányos, mégiscsak rendes járandósága a férfiembernek.

Luigi Escapolo Firabolla anyja foglalkozását tekintve örömlány. Azonban hogy Luigi megszülethet, mégis csoda dolog. De nem azért, mert az anyja örömlány. Dehogy. Inkább az apja okán. Kurvából Velence városában pontosan kétszer annyi van ekkoriban, mint amennyi hullám nyalogatja a Rialto hídjának mohos lábazatát. A vándor, kit útja és kedve erre vezet, a szemét forgatja a tünn-

döklő gazdagság s a paráznaság fantasztikus szimbiózisa láttán, és próbálja ezt meg azt az oldalt is. Legyen annyi elég, hogy a Maria nevű örömlány csak egyszer szerelmeskedik sikeresen Michélével, a rendesen kapatos hajóépítő mesterrel. Ez a rendesen nem jelent mást, mint hogy Michéle egyszer és nem többször abszolválja ama cselekedetet, amiért pedig oly sok garast helyez a Maria nevű kurva koszos tenyerébe. E kitüntetett alkalomkor Maria is elcsodálkozik. Sikert! Nohát, sikerült az öregnek a célt eltalálnia! Maria csodálkozása elismeréssel vegyül. Élveteg sóhajtozással honorálja az öreg férfi szánalmas lihegését, derekának remegő, vontatott mozgását. Aztán amikor Michéle elernyed fölötte, s csak borszagú szája liheg a lány kócos hajába, Maria már újra arra gondol, amire rendesen szokott. Nyolc hónap múlva összegyűlik annyi pénzecskéje, hogy végre hazautazhat Mantovába, kedves leánytestvéreihez, a családjához. Mert egy örömlány vagy erre gondol a munkája közben, vagy semmire sem gondol, még ha kedvtelve sikongat is. Maria nem akarja látni már Velencét. S ha most lehunyjuk a szemünket, s máris fölpillantunk, hát azt látjuk, hogy éppen nyolc kerek hónap telt el. Velence mit sem változott, és Maria is kurva benne még. Michélét már elvitte a májbaj, néhány legénye temeti el, kedves szerszámaint a kikötő vizébe szórják. Ama egyetlen kontaktus óta nyolc kerek hónap telt el, és Maria csak most veszi észre, hogy állapotos. Olyan aprócska és jelentéktelen a dudor a hasán. Előbb ösztönösen sírva fakad. Sírásából kétségbeesés lesz, aztán olyan gyűlölet fogja el, hogy szinte belebetegszik. De azért megszül. Luigi Escapolo Firabolla lesz a neve a dög kicsinek. Alig egy kilóval jön a világra. És amíg él, soha nem lesz több harminc kilónál a súlya. Máskülönbén egészséges gyermek, baj nem lenne vele. Csakhogy annyira kicsinyke. Habár arányosan az. Az örömtanyán, hol a vajúdas megtörténik, nem szokás újszülötteket megtartani és felnevelni. Kurvának, papnak a gyerek Isten csapása. Maria társnői éjszaka a vízre bocsátják a kicsit, miképpen valaha Mózessel tették az egyiptomiak. De még a méhlepény is nagyot csobban a vízben. A kosár Velence kanálisain szép figyelmesen végigúszik. Luigi sohasem felejtí, hogy az élet szörnyű fájdalommal, majd rögvést csodálatos ringatózással kezdődik. Nem is tudni, ki menti meg és mi célból teszi. Hiszen inert törpe, senki emberfiának sem kell. Nem lesz anyja, nem lesz apja, és csak nagy sokára lesz otthona. Luigi a velencei koldustanyán nő fel. Kétszer annyi rúgást és háromszor annyi ütletet kap, mint a vele egyidős, ám kétszer nagyobb társak. A koldustanya közelében összeesküvők és kalandorok kötnek egyezéseket. Néha finom tapintású köpönyeg lebben a sötét sarkokon, hogy aranyakat számoljon ki egy követelődző tenyérbe. Kurvák nyüzgésével, gurgulázó lihegésével is gyakran eljátszanak a csatorna hullámai. A lehullt kenyérhéj után nem érdemes nyúlni, máris elvitte a patkány. Ott nő föl Luigi, ahol a bűn nem bűn, ahol a gonoszság nem gonoszság, ahol azonban a halál éppúgy rettenet és borzongás tárgya, mint a fényes palotákban, vagy a Dózse dolgozószobájában. Gondola siklik a vízen. Fekete, mint a gyász. Még az evezők csobbanását sem hallani. S a fekete fafedél alól iszonyatos arc figyel a büszke Velence ablakait. Számba veszi az álmokat, a Dózse és a nagytanács előkelőinek álmait éppúgy, mint Luigi Escapolo Firabolla, a lelenc törpe álmát. Luigi pedig nem is álmodik. Csak forog kicsi vackán, szeme tágra nyílvá, s arra gondol most is, hogy eleget élt, s a legjobban akkor cselekedne, ha hajnalban, az

Ave Maria édes harangozása alatt vízbe fojtatná magát. Bele egyenesen a Grand Canalba!

Szaros kis törpe vagyok?

Azért is a Grand Canalba!

A sápadt, iszonyatos arc mosolyog és bólint a fekete gondolatban.

– Szép lenne, ó, gyönyörű lenne! Jöjj, kicsi törpém, fedtesd szomorú kicsi testedet karjaim közé!

Luigi ül a matraca szélén és megvonja a vállát.

– Úgy lesz, Halálanyó, úgy lesz. Megyek már.

Még súlyos az est, de már indul. Szíve nehéz, gondolatai komorak. S éppen átvág a holdfénytől csillogó, kihalt főtéren, amikor a tér kőoszlopainak egyik szárnyas oroszlánja lehuppan a magasból és elébe hengeredik. Luigi megdermed, és minden igyekezetével azon van, hogy ne higgyen a csodának. Nem mintha nem hinne a csodákban, és nem szeretné őket, ám miként az emberek többsége, ő is távolból szereti őket. És különben is, sokkalta jobb a csodáról beszélgetni, mint a tárgyának lenni.

– Ami kicsi, az kicsi is marad – mondja Luigi remegve.

Az oroszlán felhorkant. A szeme úgy csillog, mintha gyémántból lenne. Viszont igen büdös. Tehát valóban él.

– Hogyan hihetnék neked, uram? – kérdezi a törpe.

Csak egy suhintás az egész. Az oroszlán Luigi kicsi arcába karmol. Vér serken, egy-két bíbor csepp Luigi arcán. A megelevenedett vadállat a tér sarka felé szökken. Ottan meg, véli Luigi, egy ponyvás szekér álldogál. Ám ez a fejlemény, s mindaz, ami még a következő pillanatban megtörténik, most már olyan valószínűtlen, hogy a törpe elfeledkezik a karmok okozta fájdalomról. Dörzsölgeti a szemét, csipkedi magát, s úgy remeg, mint földmozgáskor az asztalon feledett kocsonya. A szárnyas kőoroszlán nagy busa fejével többször megböki a ponyvás szekér oldalát. Közben nagyokat is horkant. De nem dühösen, inkább könnyörögve. Mint egy nagy macska. S a nehézkesen emelkedő ponyva alól zsörtölődő, igen dühösnek tetsző zsidó férfiú kászálódik ki.

– Hej, de tudod a járandóságod! – morogja, s azzal odatartja arcát a vadállat pofájának. Az oroszlán sokáig nyalogatja a zsidó férfiú arcát, aki végül megunja a dolgot.

– Na most már elég. Takarodj a helyedre! – kiáltja, s nagyot taszít az állaton. Az oroszlán morran újra, de szót fogad, s a helyére, az oszlopra ugrik. Mielőtt elheverne, még kinyújtóztatja kőlábait. Luigi jól látja, hogy véres a pofája. A törpe már nem remeg. Újra érzi a fájdalmat. Jaj, hogy fáj, mennyire fáj. Milyen tűrhetetlen! Most meg arra gondol, hogy nagyon szereti az életet. Gyermeknyi testében szétárad a meleg és a szeretet, keze az arcához emelkedik, s a karcolás körül babrálnak az ujjai. Jaj, és mintha boldog is lenne! De nem, ez már túl sok! Azért sem mosolyodik el Luigi, mert még életében sohasem mosolygott. Ez esettől fogva, mondhatni, titkos kapcsolatban áll a kőoroszlánnal, akit nehéz pillanataiban mindig fölkeres. Az állat ilyenkor elnéz fölötte, mintha nem látná. Ám Luigi tudja, hogy szövetségük végérvényes és megingathatatlan. Az arcát égető fájdalom mindig figyelmezteti erre.

1664 decemberének legelején Absolon Demeter erdélyi úr és csekély kísérete

megérkezik Velencébe, majd továbbutazik nyugatnak. A hóbortos báró érzi, nem illendő, hogy tovább időzzön a Zrínyi-házban. A tragédiát követő napon máris pakoltat. A búcsú pillanataiban úgy csókolja meg az özvegy kezét, hogy Löbl Mária Zsófia a hajáig pirul, majd pedig Absolon Demeter úr távozta után eltöri jobb kezének mutatóujját, hogy enyhítsen a szégyenen, ami a lelkét mardosta. Absolon Demeter úr erőltetett iramban halad, s néhány napon belül megérkezik Velencébe. Az idő egyszerűen csodálatos. Áll a kikötőben a báró, és bá-méskodik. Némely velencei hölgyek meg az ő láttán torpannak meg, s bámulják délceg alakját, egyenes derekát, s hosszú harcsabajuszát, mely a melléig lóg. Csendes szellő borzolja a kikötőt. Az erős fényben úgy ragyog a tenger, mintha átfestették volna. Ezernyi hajó ringatózik a békés vízen. Absolon Demeter úr a Fejér Oroszlánhoz címzett fogadóban száll meg. Szüksége is van most a nyugalomra. Az úr kedélye nem a legrózsásabb. Hiszen néhány napja még látta Zrínyi Miklós urat holtan, akit halálosan megsebesített egy megvadult erdei disznó. Minő országos gyász! Milyen balszerencsés történet! Szegény Löbl Mária Zsófia! Absolon Demeter úrral a nagy fejű gyermek, Pilinger Ferike is együtt van az úr Angelo szolgájának oldalán. Pakol Angelo, cipeli a súlyos utazóládákat, és közben meg-megremeg. De nem ám a ládák súlyától. Nem szólt ő erről senkinek, legfőképpen nem urának. Hiszen hazaérkezett, a drága anyaföldre. Mit fog most tenni? Szolgálja tovább jó urát, a hóbortos Absolon Demeter urat, vagy szökjön? S a gyermekkel mi lesz, ha ő hazája mellett dönt? Ki veszi akkor pártfogásba Pilinger Ferikét? Az ám, de hol a gyerek? Angelo észbe kap, s lerohan a fogadó elé, hol mindenféle veszélyes népek is sétálnak, s mulatják Isten idejét.

Hanem a gyermek, szokása szerint, már elcsatangolt.

Mert ilyen gyönyörű várost még nem látott. Gyönyörűek az évszázados kövek, a csillogó víz, a kanálisokban ringatózó hatalmas gályák, és az ég, az ég! A só illata! Mint egy álom. A bolthajtások alól mindenféle csemegéket árulnak, datolyát, egyiptomi veres almát, fürtökben banánt, ananászt. Az egyik hatalmas gályában félmeztelen emberek eveznek némán, mint a halál. Pedig téli hónap van, egészen téli hónap! A gyermek addig integet nekik, míg az egyikük vissza-integet. Elér Szent Márk templomához is, melynek mennyezete apró kövekből van kirakva, és a pádimentumán is márványba rakott virágok, nyíló rózsák és madárcák ragyognak. Az öreg oltáron alabástromoszlop tündököl. Büszke hidak és csobogó víz mindenütt! Ó, és a halszag is! Sült disznótök illata, olajos kalács illata! A gyermek forog és nézelődik, a szeme káprázik. Pányvák és csattogó vitorlák, mindenféle különös népek, feketék, sárgák és fehér hajú északiak. Egyszerre azonban ott áll előtte a törpe, akit Luigi Escapolo Firabollának hívnak, és akinek fáj az arca. Éppen egyforma magasak.

– Leszünk barátok? – kérdezi a gyermek. Luigi Escapolo Firabolla életében először elneveti magát. Aztán megijed. Kezét a szájához kapja, s úgy pislog körbe, mintha tán magát a velencei herceget kívánta volna a pokolba. De a gondolák éppúgy siklanak a vízen, mint eddig. Éppúgy száll a frissen sült hús illata, s éppúgy csattog a nagytanács komor őrsége alatt a kövezet. Ha nevetett, hát nevetett. Kinek mi köze hozzá?

– Nem lehetünk barátok – mondja Luigi komoran.

– Miért? – fordul rézsút a gyermek nagy, bozontos feje.

- Mert te nagy leszel, én meg kicsi maradok.
- És a nagynak a kicsi nem lehet barátja?
- Nem lehet – mondja Luigi.
- És biztos, hogy én leszek nagy, te pedig kicsi?

A törpe megunja a gyerekes faggatózást. Ám a következő pillanatban ugyanazt a melegséget érzi, mint amikor a kőoroszlán az arcába karmolt. Megérinti arcán a sebhelyet. Mélyen belenéz a gyermek nagy, méla szemeibe.

– Elmondom neked a titkomat – suttogja. A gyermek leül egy kőre, térdét keresztbe veti, s figyelmesen Luigira pillant. Abszoln Demeter úr udvarában látott hasonló mozdulatokat, amikor főurak az országos ügyekben tárgyaltak. Szépen kell ülni, ha titkokról meg komoly dolgokról van szó.

– Tervem az, hogy megcsinálom a világ legjobb gondoláját – magyarázza Luigi. – Ez a gondola minden idők legjobb gondolája lesz. Viszont törpegondola lesz. Most pedig tarts velem.

Alkonyodik. Luigi kézen fogva vezeti a gyermeket. Kurvák és köpenybe burkolódzó, kétes alakok között, sötét sikátorok kicsi résein furakodnak át. Baljósan recsegő pallókon szaladnak keresztül. Alattuk mélység, piszkos habok, hullámzó mocskok. Egyszerre egy félhomályos terecskén állnak, hol különös alakok várakoznak. Lehetett volna rossz embereknek is hinni őket, rút ábrázatuk, rongyos és elhasznált öltözőkük okán, de a gyermek mégsem fél. Bozontos fejét feltartva keresi az emberek tekintetét, és beléjük bámul. És valami végtelen szomorúságot lát azokból a szemekből, talán olyat, mint Löbl Mária Zsófia tekintetéből, amikor az özvegy Zrínyi Miklós úr teteme fölött egyszerre odafordult Absolon Demeter úrhoz, és azt parancsolta, támassza föl a halottat. De az úr némán ingatta a fejét, és ekkor az úrnő szemébe végtelen szomorúság költözött. Ezt a szomorúságot, vagy inkább e szomorúság rokonságát látja a téren álldogáló emberek szemében a fiúcska. A törpe akkor egy sötét házfalhoz szalad fürgén, s egy hatalmas hordót gurigatva rögvest jön is vissza. Arra állnak rá, egymást kézen fogva és ölelve. Most már pontosan láthatják, mi e gyülekezet magyarázata. Komédia készülődik. Csakhogy nem olyan komédia, aminőre a Dózse, vagy a nagytanács urai járnak, és ahol előkelő hölgyek adnak példát a ruhaköltemények új divatjából. Nem olyan komédia ez, melyre hónapokon át válogatják a muzsikusokat és a világhíres énekeseket, akiknek a hangjától eláll Velence öblében a szél. Ő nem, Monteverdi úrnak sincs ehhez a komédiához semmi köze. Ezen az elhagyott, ám most benépesült kicsiny téren nem szól senki. Nincs taps sem, és pissenések sincsenek. Luigi, a velencei törpe erősen karolja a magyar gyermek vállát. A tér sarkában ponyvás szekér áll, s a ponyvára élénk, szinte világító kékekkel festettek is valamit. Leginkább hatalmas könnycseppnek tűnik az a festmény. Akkor a szekér ponyvája felcsapódik, s szép sorban öt ember lép a különös publikum elé. Szót sem szól ez az öt ember. Olyan most már a csönd, mintha kő feküdne a szíveken. Áll és bámul az öt alak, tekintetüket merőn a nézőkre irányítják. S amikor messze, talán a tenger, talán a szárazföld felől egy elnyújtott kiáltást terel a terecskére az estéli szél, egyszerre mindannyian sírni kezdenek. Egyiküknek fekete kő, másikuknak méz, harmadikuknak jég, negyediküknek meg mintha tükördarabkák, egy bozontos alaknak pedig vér pereg és folyik a szeméből. Pissenés, annyi sem hangzik. Fertályóráig sem tart a mutat-

vány. Aztán egyikük, a kaftános görbe hátú zsidó előre lép, s kis kalapban pénzt gyűjt, némán és hajlongva. De nemcsak pénz kerül abba a kalapba. Félig rágott alma, csontgomb, selyemszövet, velencei úrnő elcsent, és már üres selyem-erszénye.

– Egyszer csak föltűntek. Tavaly és tavalyelőtt nem jöttek el, idén már másodjára. Ők a könnymutatványosok – magyarázza Luigi, és végre elengedi a gyermek vállát, akinek a fájdalomtól már szintúgy könnyben úszik a szeme. Luigi észreveszi a könnyeket.

– Szép volt, ugye, gyermek?

– Nagyon szép volt – válaszol amaz.

Angelo a főtéren talál a gyermekre. Egészen sötét van már, éjszaka. Teljes díszben ragyog odafent a csillagok virágoskertje, csalfán vigyorog a hold. A gyermek egyedül áll a tér sarkában, és egy kóroszlánt bámul. Szemében könny csillog. Angelo egy szót sem szól. Csak kézen fogja, s vissza, a fogadóba vezeti fogadott fiát. Absolon Demeter úr haragja csillapíthatatlan. Kiáltozik, s egy-két pofon is elcsattan a gyerek arcán, akihez eddig Angelo ragaszkodott mindenáron. De most már elég! A gyermek reggel hazatér. Vissza az udvarházba, vissza Erdélyországba! Inkább az úton vesszen el, mint övele. S hogy komoly ára is legyen a döntésnek, hát Angelo, ostoba szolgálja kísérje haza, ha vigyázni nem tud rá.

Luigi roppant komolyan gondolja a törpegondola tervét. Évek óta mást sem tesz, mint hogy figyel és nézelődik. Sorra bejárja a város nevezetességeit. S nemcsak azokat. Luigi tudja, hogy egy gondola nemcsak akkor jó, hovatovább nem akkor tökéletes igazán, ha mestere kézügyessége, vízi szerkezetekben való jártassága, arányérzéke és kitartása révén készíttetik. Luigi tisztában van vele, hogy mindez még kevés. Azt persze nem tudja pontosan ő sem, mitől lesz egy gondola tökéletes. De azzal megint csak tisztában van, mi mindent kell tennie, hogy az legyen. Különös dolog a tökéletesség, s a közfelfogással ellentétben egyáltalán nem elérhetetlen. Luigi mindent figyelmesen megvizsgál, ami szép és rút Velencében. Megnézi az érdektelen dolgokat is, egy-egy árnyékfoltot a boltívek alatt, kőpadocskát, téglák közé szorult mohacsomót. Megnézi a tanácsháza szépséges ornamentikáját. A Szent Márk templomának kőből kirakott madarait és ragyogó rózsáit bámulja. Karbunkulusokat, agátkő poharakat, hidegen izzó kamutköveket és türkizeket, ragyogó unikornisszarvakat, Szent Márk kését, mellyel a gonosz Malcus fülét nyisszantotta le, a Boldog Asszony képét, melyet Lukács evangélista maga rajzolt, Szkander bég pallosát, Attila, a hun király fegyverderekát, lovának aranyos fékét, mindezt újra és újra megfigyeli a lelenc törpe. Krisztus töviskoronájából ama darabkát, melyet a templomban őriznek éjjel és nappal. És lát relikviákat, szentek megsárgult horgas körmét, szent szövettarabkát, és még szentebb faszilánkot. Annyiszor látja, hogyan készülnek a legdíszesebb álorcák és farsangi maszkok, hogy szakértelme alapján végül már maga is beállhatna az álorkakészítők szigorú céhébe. De nem áll be, mert ő nem álorkákat akart készíteni. Fegyveröntő műhelyben a fegyverek készítését figyeli meg. S mert a kicsi emberek kis helyeken is beférnek, egy napon az operaházba is beszőkik, s megnézi Monteverdi Orfeóját, ezt a gyönyörű komédiát, mely Árkádiában és az alvilágban játszódik. Ha farsang van, gólyalábat szerkeszt, s nor-

mális méretű embernek öltözik. S elgondolja, hogy nem olyan nagy szám az, rendes embernek lenni. Megfigyeli, milyen is, amikor a tengeri vihar nem áll meg a mólónál és a sáncok súlyos deszkafalánál, hanem a kanálisokba berohanva, mintegy magamagát megosztva, végigpusztít Velencén. És látja azt is, hogyan udvarolnak a kavallierék lázasan piruló nemes hölgyeknek. Hogyan ülnek a gondolába a sikeres csevely után, hogyan vonja szoknyája alá a szép hölgy az úr mohó kezét, s hogyan hajol aztán a víztükör fölé, hogy saját örömét nézze és élvezze. De lát Luigi vad és szemérmetlen coitusokat is, melyek úgy zajlanak, hogy egy utcával odébb az oltáriszentséget viszi énekelve a körmenet. Hogy mindeközben a sikátor félhomályában állati hím és asszonyállat úgy lihegnek egymás szájába, mint a rossz kutyák. Gyereklányok, fiúcskák megrontását látja Luigi. Lát részeg kurvákat disznókkal és kutyákkal henteregni. De legyen elég ennyi. Egy napon Luigi Escapolo Firabolla úgy érzi, mindent látott, amit látnia lehetett Velencében. Velence pedig a világ. Ami itt van, az mindenütt van. És ami itt nincs, az más táján sincsen a világnak. Elfáradt Luigi nagyon. Mert aki mindent tud, az nagyon fáradt. Rettenetesen, iszonyatosan fáradt. Lop egy üveg rossz likőrt Luigi, a vackára heveredik, s lassan, az édes italt szopogatva alszik el. Akár egy boldog és elégedett gyermek. Igen, valóban olyan most, mintha nőhetne majd még, holnap vagy holnapután. Szép kis arca oldalra billen. A patkányok neszezése sem zavarja. Másnap reggel hunyorogva ébred. Dörzsöli a homlokát, sóhajtozik. Egyszerre rájön, mi történt. Éppen csak annyi, hogy mindent elfelejtett, amit eddig látott és tanult, akarva és akaratlanul tapasztalt. Hah, hiszen semmit sem tud, az égadta világon semmit! Csupán egyetlenegy dologra emlékszik, s ez a kicsi seb az arcán. A kőoroslán ejtette sebecske. Luigi boldog. Végre hozzákezdhet a világ legjobb gondolájához, az egyetlen törpegondoláshoz. Csinálhatja. Hiszen hát mindent tudott, hiszen hát semmit sem tudott.

Angelo elveszetten bámulja a vidéket. Saras és megroskadt hó mindenütt, kopár fák és kopár hegyoldalak. Valami kecskeféle tűnik föl néha a fehér, mészköves lejtőkön, keresgél a téli torzsák közt, aztán valami rettentí, s ügyes szökellesekkel eliramodik. Fenn vadmadár köröz, néha alább ereszkedik, s mozdulatlanul lebeg a szélben, s figyeli a téli föld apró rezzenését. Károlyváros után, valahol Zágráb előtt, Horvátországban. A gyerek áll a málhás ló előtt, félve kapaszkodik a kantárba.

– Vagy eltévedtünk, vagy nem – mondja Angelo. Akkurátusan tüzet rak. Ágakat és vesszőket gyűjt, sokáig és körülményesen válogatja őket, de csak füstöl, és nem melegít a tűzrakás. Angelo szórakozottan rágcсал egy száraz húsdarabkát. Iszik egy kis bort hozzá. A gyermek meg nézi.

– Nem térhetek haza, ugye? – kérdezi Angelo, és a gyerekre pillant. A nagy, méla szemekből azonban most nem olvas ki semmit. Vagy inkább mégis. Zavar és bizonytalanság tükröződik a gyerek tekintetéből, hogy a tündöklő Velence után ilyen kietlen és pusztaság vidékekre, komor hegyek, vadul rohanó folyók, kanyargós hegyi utak mentén magasodó palota nagyságú sziklák közé kerülhetek. Nem érti ezt a gyerek. Sehogyan se érti. Angelo iszik újra. Nagyokat ugrik az ádámcsutkája. Önt a gyerek szájába is egy kis bort, melegedjék a szerencsétlen. Ölbe veszi, dús haját kócolja.

– Ne féljél – mondja neki.

Hát persze, nem volt szép igazán Absolon Demeter úrtól, hogy hazazavarta őket. Hát igen, az úr hóbortos, meggondolatlan. Majd valahol Londonban vagy Amszterdamban eszébe jut, hogy nincsen, aki eret vágjon rajta. Senki nem tudja olyan ügyesen és fájdalommentesen csinálni, mint Angelo. A szolgának olykor az volt az érzése, a báró úr csakis azért zaklatja fel magát, hogy csapolhassanak forrongó véréből. Semmivel se gondolt az úr, csak elzavarta őket. Hogy takarodjanak haza! Haza? Ő meg vehette volna egyenesen Róma felé az irányt. Velelence határát elhagyva mehetett volna arra, amerre ő akar, vissza az anyaföldre, hanem akkor a gyerekekre nézett, belenézett ezekbe a bambácska szemekbe, és azt gondolta, mégsem mehet akárhová. Csak egyetlen irányba mehet. Erdély felé, az Absolon-udvarház felé, mely valahol Besztercétől délre, Brassótól északra terül. S ettől egy kicsit megharagudott a gyerekekre, aki az övé volt, s akihez ő is tartozott, akivel öt gyorsan elröppenő évet töltött el az Absolon-ház szolgálatjában. Mert török fogsága legsúlyosabb esztendeiben, magyar szolgasága legszebb éveiben is mindig arra gondolt, hogy egyszer még hallani kell Rómában a harangokat, mint zúgnak és bongnak a déli verőfényben fürdő város fölött. És ennél közelebb a földjéhez már nem lesz. Tudja ezt jól. Ezek a gondolatok járnak Angelo fejében, s ha most valaki figyelmeztette volna, hogy hej, barátocskám, hát a lányokkal mit sem gondolsz, akkor Angelo legyintene, így igaz, megöregedett ő már, a lányok nem érdeklik, csak az emléküik jóleső. S ha egy menyecske húsa, friss és fehér matéria az arca előtt incselkedne mostan, hát ő már nemigen kóstolná meg, csak beszívna az illatát és szelíden odébb tolná. A gyermek most fölnezz Angelóra. Lassan kibontakozik az öleléséből, s visszaül a helyére. Szédül a bortól. Nézi, hogy iszik Angelo. Ez már meg egy másik flaska, mert az előző kiürült.

A villák birodalma a Reka folyótól terült kelet felé. Egy sápadt, ragyogó hajú férfi tündér látja meg a két idegent. Vékony arcát egyszerre átfényezi a mosoly. Hiszen annyira szereti a gyermekeket! Oly könnyűek! Oly finom a húsup! Kacagva és játékosan jönnek mindig a tündérek világába. Az olyanok azonban, mint az a nagydarab, barna képű, szőrös férfi a gyermek mellett, félni szoktak. Kereszteként háynak és rettegve üvöltenek, ha elébük röppen egy tündérlány. De a gyerekek kacagnak és belekapaszkodnak a kinyújtott tündérkezekbe, s úgy kezdik járni a táncot fák, csillogó tavak és sziklataréjok fölött, mintha tündérnek születtek volna. A tündér mosolyog és repül testvéreihez. Viszi a hírt, hogy birodalmukba két idegen tévedt, hogy holnaptól már kettővel több lesz a számuk, s ha jó a tavasz, kettővel több levélnek kell nyílni az erdőben, csak mert a tündérek otthona ezen a tájon a fák levele, azon alszanak, ha megfáradnak a táncban, a mulatságban.

Angelo iszik újra. Nem megy haza, hát nem megy haza! Jaj, minek is kell vágyakozni mindig valami jó után. Ez teszi tönkre az embert. A gyermek nyugtalanul feláll. Nagy, bozontos feje odahajol a férfinhoz.

– Szomorú vagy?

– Szomorú vagyok – mondja Angelo.

Ebben a pillanatban felszikkázik a tüzezske, nagy és sárga láng lobban. Megleg lesz egy szempillantás alatt, mintha a tavasz érkezett volna meg. Angelo erősen fölnevet. És csodálkozik ezen. Mert mintha nem is ő nevetett volna. Volt az

egészen valami rémisztő, és volt benne valami nagyon jó is. A gyermek is elmosolyodik, mert látja, hogy Angelo arcáról egyetlen szempillantás alatt takarodnak a gondfelhők. Ugrándozni kezd a vidáman lobogó, nagyokat pattogó, fel-felszikkasztó tűzrakás körül. Csak a ló nyugtalankodik. Rángatja a kötőféket, és nagyokat horkant. Levetette magáról a pokrócot is. Az egyik tündér Angelo mögé szökken, és rálehel a férfi tarkójára. Angelo megperdül, de csak egy fehér libbenést lát, mintha fátyoldarab szállt volna odébb a levegőben. Angelo megrázza a fejét, és újra szájához emeli az üveget. Egy másik lányka, fehér hajú, kék szempillájú tündér kikapja kezéből a flaskát, s jócskán meghúzza. Kacagása ezer csengettyű játéka a kopár erdőben. Angelo felugrik, s igyekszik visszaszerzeni az üveget. Sehogyan sem sikerül. A tündérek ide-oda dobálják, s csodák csodája, a bor mégsem ömlik ki belőle. Angelo már látja őket. És látja, hogy nem félelmetesek, hogy szép a szárnyuk, hogy a bokájukra, meg a csuklójukra csengettyűket és kicsi harangokat kötöttek, hogy az egyiknek be van fonva a haja, a másinak meg lobog szabadon, s hogy lányok és férfiak is vannak közöttük. Angelo egyszerre azt érzi, hogy emelkedik. Lába már nem érzi a földet, és ez jó, nagyon jó, s egyszerre azt kívánja, hogy a tűz körül ugrándozó gyerek is emelkedjen, s így is történik, a gyermek arca hirtelen csodálkozásra vált, barna szemei tágra nyílván merednek az emelkedő Angelóra, s két karját széttárva ő is emelkedni kezd.

Hanem ekkor történik valami.

A téli bozótos ritkás ágain áttörve megjelenik két különös alak. Az egyik egy nagydarab, piros arcú figura. Lángoló méz folyik a szeméből. A másik alak szeméből meg apró jégdarabkák peregnek alá. Ezek ketten egy szempillantást sem késlekedve odarohannak a tündérektől már megragadott s fölfelé vont gyermekhez, s ugyancsak megragadják. A tündérek a gyermek karját szorongatják, ezek ketten meg a bokáját tartják. Úgy tetszik, nyomban kettészakítják. A csipás szemű ekkor szabad kezével a tündérek felé dobja lángoló könnyét. Társa megfagyott könnyét vágja közéjük. Mint a tyúkok, ha róka szabadul közéjük. A tündérek visongva menekülnek. S csak biztonságos magasból mutogatnak és fenyegetőznek. A gyermek visszahuppan a földre, arcából kiszállt az élet. Sápadtan és lehunyt szemmel fekszik a sárban. A bozótos szélén áttörve újabb három alak bukkan fel. Egy kaftános zsidó férfi megrovón néz a zajongó tündérek felé.

– Pimasz népség – háborog lihegve. Társa két karjának csontjait rázza az ég felé.

– Adok én nektek gyerekeket! Szemtelenek!

Egy fekete képű meg a lovat vizsgálja, nyugtatgatja. A csipás most felemeli a gyereket, s egy kis mézet az ajkai közé csöppent. A gyerek kinyitja a szemét, de nem néz, csak megremeg a szempillája, s lassan visszacsukódik. Néhány emelkedővel lentebb, egy keveset használt, hepehupás úton áll a szekér. Kék könnycsepp van a ponyvájára festve. A zsidó férfiú leguggol, s aggodalmas tekintettel vizsgálgatja a kerekeket. Beléjük kapaszkodik, rángatja és kopogtatja őket. A fekete képű bólint, miközben a lovat a szekér elé köti.

– Igazad van, Aaron, ez az út alaposan megviselte.

Társuk, akinek jégdarabkák peregtek az előbb a szeméből, s aki a gyermeket a csipással együtt a tündérek kezéből kiragadta, bosszankodva válaszol:

- Jó utak ezek! Máshol sincsenek jobbak!
- Kerítenünk kell egy mesterembert – néz fel a zsidó férfiú.
- Legyen fafaragó – mondja a fekete képű, és mosolyog.

A csipás már elhelyezte a szekér mélyén az alvó gyermeket. Mennek is, felkapaszkodnak, s elhelyezkednek mindahányan. S elébb északnak, Sopron városa felé veszik az irányt, s innen vitetik majd a gyermeket báró Absolon Demeter hóbortos úr udvarházába vissza. Egészen Zágráb határáig követi őket egy tündér. Faágról faágra suhan, és bizony alaposan kirí a társai közül. Sápadt ugyan az arca, és halovány fehér a bőre is, hanem a testét fekete, férfias szőr borítja. Sír a tündér. Boldogtalanul és elveszetten zokog. És a sírása ott csobog a gyermek arca előtt, végig az úton, még akkor is, amikor hetek múltán az Absolon-udvarház nagy tölgyfa kapuját kitárják a különös szekér előtt a szolgák.

Öten vannak tehát.

Öt átlagos férfival zörögnek a kerekek. Ők öten járnak fel s alá az idők országútjain. Szekerüket a tél adja a tavasznak, s az ősz veszi el a nyártól, hogy az ősznek a tél könyörögjön érte. Úgy mondják, akik beszélnek erről, mert van kedvük hozzá, hogy sírásuk egyetlen történet, kezdet és vég, szemhunyasnyi pauza nélkül. Úgy mondják, Rostocktól Fiuméig, Münchentől Kijevig nem akad helység, ahol a földeket ne öntözték volna az ő könnyeik. Sokszor nem verik nagydobra ezt a helybeliek. Máshol meg egyszerűen elfelejtik őket. Hol csak az árnyékukra emlékeznek, hol meg nyárfákat ültettek a szekerük nyomába, kétoldalt, hogy legyen út, mely egyszer visszavezeti őket. Néha az is előfordul, hogy egyazon időpontban látják őket Rozsnyón vagy Temesváron, s ezt a helybeli krónikások esküvel, írással is fogadják. S ugyan miért hinnénk jobban a gölzs-tadti krónikásoknak, mint a tivornói adójegyzőknek? Öten vannak, ez bizonyos. Név szerint Goran Dalmatinac, Feketekő Péter, Zoran Vukovics, Aaron Blumm és Franjo Mendebaba, öt férfi az idők országútjain. Szekerük ponyvájára egy budai német festi a hatalmas, égbék könnycseppet, hogy haramiák és zsoldosok előtt is tudvalevő legyen, a sírás művészeinek útját elállni nem érdemes, hiszen ennek az öt férfinak a könnye minden gazdagsága. Vajh mit kezd a haramia, Allah katonája vagy egy császári zsoldos a szem búbájós vizével? Tudjuk már, nem szokványos könnyek a mutatóványosok könnyei. Goran Dalmatinacnak fagyott a könnye és pereg, mint a jégeső. Feketekő Péternek fekete és apró, s kő lesz belőle. Zoran Vukovics edesebbet sír az akácméznél, de ha meggyújtják, lángol az a könny. Aaron Blumm világoskék szeme hideg és habos vért sír. Franjo Mendebaba könnyében pedig felismerheted a halálos ellenségedet. S ezek a könnyek érnek annyit is, mint amennyit a szavak érnek. Ki értette volna ugyan Aaron Blumm darabos jiddisét, Feketekő Péter nyelvtörő magyarját, s a másik három törökkel, magyarral vagy olasszal kevert délszlávját? Hát hiszen ők is hogyan értették egymást? Azon a közös nyelven beszéltek, melynek betűi a könnycseppek, s amit szomorúságnak neveznek Rostockban, Triesztben és Bukarestben is.

(Vége az Első fejezetnek)

LOVE BY NAME VAGY LOVE FOR A NAME?

A Cavalcanti–Pound dilemmák

Az alábbi gondolatmenetnek ismét nehezen lelhető föl a tárgya, a filológia síkján éppen úgy, mint az elgondolások, az ideák szintjén. A tárgy megint csak megalkotandó: létrehozása maga egyedül fölér egy interpretációval. Nézzük meg a tárgye gyűttes főbb elemeit, anélkül, hogy tudnánk, miről is beszélünk:

1. Guido Cavalcanti *Donna me priegha...* kezdetű canzonéja az 1290-es évekből, ennek minden (főképp trubadúr-) előzményével.

2. Ezra Pound Cavalcanti-fordítása (és ne feledjük, a fordítás az értelmezés egyik módzata!), valamint két tanulmánya Cavalcantiról, az egyik *A román szellem az irodalomban* című korai kötetében, általában a firenzei költőről, a másik egy roppant alapos elemzés (kommentár) kizárólag a szóban forgó canzonéről.

3. Ezra Pound XXXVI. cantoja, amelybe beépíti teljes canzonefordítását. Itt két alapvető változattal kell számolnunk: az 1928-as verzióval, és az 1934-essel, amely a *Draft* második sorozatában (a XXXI–XLI., ún. Jefferson és Nuevo Mundo cantók) jelent meg.

4. Louis Zukovsky *A foin lass...* kezdetű vita-cantoja 1938 körül (angol szövegét lásd: *Pompeji*, Szeged, 1993/1–2., 299–301.). A költemény tulajdonképpen *tenso* (vitavers), alapjai a trubadúrhagyományban azoknál a költőknél lelhetők föl, akiket René Nelli *non-konformista* költőknek nevezett.

5. Hugh Kenner 1978-as nagyszerű tanulmánya a Pound–Zukovsky vitáról (*Brooklyni szerelem*. Ford.: Novák György, *Pompeji*, Szeged, 1993/1–2., 299–310.).

6. A XXXVI., ezratikus canto tudtommal első magyar fordítása Kemenes Géfin Lászlótól, amely 1976-ban jelent meg Párizsban az első magyar válogatott Pound-kötetben.

7. A XXXVI. canto újrafordítása Bendes Ritától az 1991-es hazai válogatásban (*Ezra Pound versei*. Vál.: Ferenc Győző, Európa, Bp., 1991., 100–104.).

Ezek a „targye gyűttes” messze nem összes, csak kitüntetett elemei. Kusza, összedobált halmaz, alig szétszálazható. Van benne kereken 700 esztendő (de mi is ennek az időnek a jelentése?), van benne háromnál jóval több nyelv (ha a költészet nyelvét nem egyetlennek fogjuk fel), számos szerző, számos különböző minőségű szöveg, megerősítés és paródia, magát mérhetetlenül komolyan vevő ügybuzgalom és irónia. Ugyanakkor van benne egy olyan, alig megragadható valami, mint amiről Ottlik Géza beszélt a *Budában*: „Mert nem lehet széthuzigálni az összefüggő egyetlen szövetét a létezésednek, baszdmeg”.

Mit tegyünk hát, ha valamit mégis tenni kell? Ha a tárgy filológiaiilag vagy az idő múlása mentén alig megfogható, kísérletezhetünk azzal, hogy az elgondolások, az ideák szintjén rakjuk össze. Igen, de Cavalcanti tárgya (a kályha, ahonnan elindulhatunk) maga is tünékeny természetével tüntet: ugyanis canzonéjában a *donna*, az úrhölgy nem más, mint Szerelem úrhölgy, a szerelem maga illanékony elvontságában, a nemlétből kiforduló, szubtilis, teljes, de ingatag, de törekeny létezésében. A szerelem mint tárgy, elgondolható? Megfogható?

Próbáljuk meg hát nem Cavalcantinál, hanem Ezra Poundnál kezdeni! Pound ugyanazt a szöveget (?) kétféleképpen adja nekünk. Itt fontosnak vélem a jelen időt: az iroda-

lom kaleidoszkopikus szemléletében vagyunk benne, azaz egy olyan óriási vásznat vagy képernyőt képzelünk el, amire *egyszerre* vetülnek ki a létező szövegek, ahol a létező szövegek *egymás mellett és egyszerre* vannak jelen. A szemünk elé táruló mostani kép kirajzolásában néhány szöveg erősebben, kontúrosabban vesz részt. Halványan ugyan, mint egy zárójelben, ellátom az egyes szövegeket keletkezésük időindexével, de az egyes indexek közötti száz, kétszáz vagy hétszáz évnyi különbség csak azt jelenti – és mindegyik csak azt jelenti –, hogy két szöveg közül az egyik, mintegy mellékesen, keletkezésében *korábbi* a másiknál. Mostani létében azonban mindkettő *egyidejű*. Ez volna a szemléletben az egyik választható irányunk: az irodalom kaleidoszkopikus felfogása, amely nem – vagy legfeljebb index-szinten – számol az idővel, pontosabban: az időben korábban és később született szövegek közötti időbeli különbséget megszünteti a jelenidejűségben. Ez az út is járható. De volna egy ezzel ellentétes irány is: ekkor éppen a kulturális idő belső természetére kérdezzünk rá, múlt és jelen szakadékszerű távolságára, az emlékezet összekötő híd-szerepére, arra az időre, ami a formákban és a szavakban valaha megképződött (konfigurálódott), és arra az időre, ami századunkban – a formákban és a szavakban – újraképződött (refigurálódott). És ez az út is járható.

Pound tehát ugyanazokat a kijelentéseket kétféleképpen adja nekünk: egyszer mint *műfordítást*, Guido Cavalcanti szerzői neve alatt (a *Translations* kötetben, valamint még egyszer a *canzonét* elemző tanulmányában, az olasz nyelvű szöveg mellett), és egyszer, illetve ha a két verziót tekintjük, akkor kétszer *mint saját alkotást*, a saját neve alatt, beillesztve és beszámozva a cantók közé, XXXVI. szám alatt. Hangsúlyozom, ha a modulációktól eltekintünk, mind a négy esetben, ha nem is ugyanarról a textusról, de *ugyanazokról a kijelentésekről* van szó. A kijelentésekhez ugyanakkor két név kapcsolódik: Cavalcantié és Poundé. És két időindex: a XIII. századé és a XX. századé. Ha a műfordítást (és Pound ezt a státust is fenntartotta), valamint a saját művet (és Pound ezt a státust is fenntartotta; de vajon nem fogható fel Cavalcanti az oksztán trubadúrok fordítójának?) mint a *másét* és mint az *enyémet* különítem el, a kijelentés úgy jelenik meg, mint valami egyszerre-másé és egyszerre-enyém. (E duális együttes-lét egyébként magának a szerelemnek a sajátja, hiszen a szerelem egyszerre valaki másé és az enyém. A szerelem szavai is ilyenek, talán. Kötekedő kedvű olvasók kedvéért: Narcisszosz esetében is: Narcisszoszé és tükörképé.) Bár a cantók esete *azért* mégsem ilyen egyszerű.

(A szerző és a nyelv)

Tény, hogy – ha a canto sorait beszámozzuk – az 1. sortól a 84.-ig, szerzőnév és idézőjel nélkül, Guido Cavalcanti szövegéről van szó, a 85.-től – és most tekintsünk el a rengeteg mozaikszerű idézettől és utalástól – a 116.-ig Poundéről. Filológiaiag természetesen, hiszen a canto egyetlen canto, egyetlen szerző szignálta egyetlen műalkotás. De nem homógen: a két rész külön tartása formálisan is érezhető. A – nevezzük így – Cavalcanti-hoz utolsó strófája ugyanis a késő középkori világi költészetek jellegzetes egységével *zár le*, egy arisztokratikus és enigmatikus *commiato*val, ezen belül a teljes költemény perszonalifikálásával, megszemélyesítésével és útra bocsátásával. A trubadúrok, mint ismeretes, a költemény befejezését is megjelölték, mert tudatni kívánták az ének egészének lezárulását: a *tornada* olyan befejezés, amely az utolsó teljes versszak második tömbjét, a strófán belüli *caudát* ismétli meg (nem a cauda szavait, hanem a felépítését, tehát a rím-szerkezetét, a szótagszámait és a dallamát). Ennek *trouvère* megfelelője az *envoi* (amelynek kései utódja pl. Villon nyolcsoros strófaból álló balladáinak négy soros *ajánlása*), és ugyanezt a szerepet látja el a késő középkori népnyelvű itáliai költészetben a *commiato*. A *canso*, *chanson* és *canzone* tradicionális zárásának egyik tematizált válfaja a költemény perszonalifikálása, meg- és felszólítása, valamint útjára bocsátása:

(Cavalcanti–Pound):

*Go, song, surely thou mayest
Whither it please thee
For so art thou ornate that thy reasons
Shall be praised from thy understanders,
With others hast thou no will to make company.*

(Pound–Bendes):

*Menj dal, te bizonynyal mehetsz,
Ahová tetszik,
Mert oly ékessé lettél, hogy érveid
Dicsérendik a téged értők,
S másféle társakkal vegyülni nem kívánsz.*

Itt tehát a 84. sorral *lezárul* a költemény, mégpedig nagyon hangsúlyosan. Ezután viszont folytatódik még a filológiaiilag nem Cavalcanti-szöveggel a 85. sortól, ami a kettős eredet ismerete híján meglehetősen érthetetlen, ebben egyetérthetünk. De miért folytatódik?, mi az értelme a folytatásnak?, miféle folytatás következik?

A válasz keresésére számos stratégia kidolgozható, kezdve azzal az egyszerű és könnyen belátható nyelvi-pszichológiai ténnyel, hogy a műfordító munkája során többnyire annyira közel kerül a szöveghez, annyira a saját szavait használja, annyira finoman működteti anyanyelve szavainak jelentésárnyalatait, annyira szubtilisen és találékonyan dolgozik benne a nyelv, hogy a lefordított szöveg – lélektani szempontból legalábbis – a sajátjává válik, saját szövege lesz. De ez túl egyszerűnek tűnik nekem.

Számomra a következő elgondolás a legszimpatikusabb:

Igaz, hogy később Louis Zukovsky a Cavalcanti–Pound-költemény ellenkölteményét írja meg, nem tartózkodva olykor az alpáritól, a közönségéstől, hiszen kiinduló tensója (a Cavalcanti-vers) kifinomult, arisztokratikus és emelkedett, ám ez az út, Zukovsky útja, Pound számára is nyitva állt. Elegendő elolvasni a megelőző, a XXXV., a Mitteleuropa-cantót, hogy láthassuk. Nem lehet véletlenszerű az a mód, amiként Pound a szerelmet beemeli a cantók átfogó, áradó szövetébe, abba a hatalmas műegészbe, amelynek egyetlen tárgya a történeti létezés maga. Ekkor a következő kérdés áll elő: miként beszélhetünk a Szerelemről?, beszélhetünk-e róla egyáltalán?, vannak-e róla (vagy hozzá) szavaink? (E kérdések joggal hasonlítanak Roland Barthes kérdéseire a *Fragments d'un discours amoureux* elején.) Szerintem elképzelhető a következő válasz is: egy pillanatra, egyetlen történelmi pillanatra megjelent a szerelemről mint eszméről, mint elgondolásról, mint életelvről és mint igazságról való beszéd, a nyelvi tökéletesség formájában Guido Cavalcantinál. E történelmi pillanat, és vele e pillanat terméke, nyoma, a *Donna me priegha*... felülírhatatlan, bővíthetetlen, újramondhatatlan, a benne foglalt beszéd kimozdíthatatlan a helyéről. Csak rosszabb szavaink lehetnek a szerelemről, ami egyet jelent azzal, hogy nincsenek is saját autentikus szavaink rá. (Vannak, de rosszabbak: ilyenek Louis Zukovsky parodikus, sárba rántó szavai.) Amit tehetünk, hogy fenntartjuk e szavakat, felmutatjuk, és a fordítással sajátjainkká tesszük őket – mondhatja a poundi logika. (Íme egy életprogram: le kell fordítani a *Donna me prieghá*...-t, nem Poundból, hanem Cavalcantiból, amíg még megtehetem.)

(*Kitérő a nyelvről*)

Nem tudom, a szerelemnek van-e egyáltalán autentikus nyelve, azt hiszem, csak történeti ekvivalenciák, megfeleltetések vannak, behelyettesítések, cserék: meg-megújuló

kísérletek arra, hogy a fonémáknak (leírva holt betűk csupán) csókízüük legyen, hogy a szintaxis imbrikációs, összefonódó legyen, hogy a rímek ölekezzenek. A vágy és a nyelv közötti megfeleltetésekre gondolok. Ezek ekvivalenciák, nem mások. Hiszen ha van egyáltalán nyelve a szerelemnek, az az elfúló artikulálatlansághoz áll közel, a csecsemő fonémáihoz és az agónia hangjaihoz. *Viens, viens!* Cavalcanti azonban nem így gondolkodik. Természetesen, mivel a Szerelemről beszél, az elképzelhető legnemesebb műfajhoz fordul, egy olyan műfajhoz, amely kötelezően ezerarcú (formális szempontból), mindig változó és változtatható, amely maga is állandó mozgásban van, távol a kötött és a kvázikötött formáktól: az áradó természetű canzonéhoz fordul, a trubadúr canso itáliai megfelelőjéhez. E műfaj önmagában sokkal ragyogóbb, sokkal kifinomultabb, sokkal extatikusabb nyelvet kíván meg, mint például a szonett vagy a madrigál. (Roppant érdekes, hogy a magyar versolvasói tudat számára a szonett valami kifinomult forma, valami magasrendű. És nálunk valóban magával hozza a magyar szonett költészettörténeti pozíciója a bonyolultság, a kifinomultság érzetét. Holott elegendő beleolvasni Dante *A köznyelvi ékesszólásról* írott traktátusába: a szonett eredendően és költészettörténeti pozícióját tekintve közepes rangú forma volt. Az *Altaforte: Sestina* megalkotása után, az Arnaut Daniel-fordításokat követően Ezra Pound joggal vethette oda egyik esszéjében: „A szonett nem egy nagy találmány.”) És igen, ne feledjük: a poétikai követelmények szintjén a műfaj, esetünkben a canzone, nyelvet kíván meg, *vágyik a nyelvre*, hogy az alaktalanságból konkrét formát ölthessen: a mozgás, a kifordulás az alaktalanságból, az alakot öltés a canzone magá.

És ekkor Cavalcanti azt mondja, az én értelmezésem szerint: alkossunk nyelvet a Szerelem kimondása számára, ekvivalenciákból! A trubadúrok mintájára viszonyuljunk a nyelvhez: „Ahogyan rímekben beszélnek, ahogyan axiómákból, igazságokból – felejtethetetlen társításokat hozva létre – verssorokban beszélnek, mindebben az a feltűnő, hogy a szerelem – a szerelmes férfinak egy hölgy iránt érzett reális szerelme – belerejтеzik valamely egyetemes szerelmebe, mégpedig úgy, hogy a kettőt el sem tudjuk választani egymástól: *a nyelv szerelmébe, a nyelv iránti szerelmebe rejtőzik bele*” (Jacques Roubaud: *A megfordított virág. Előszó. Ford.: Szigeti Csaba, Pompeji, Szeged, 1993/1–2., 206.*). De ha lehet, terheljük le a nyelvet, rakjuk rá az ekvivalenciák leroskasztó tömegét. A fordítás során Ezra Pound döbbenten veszi észre: „Minden egyes strófát 14 szóvégi és 12 belső rím-hang képez, s ez azt jelenti, hogy minden 154 szótagból 52 szerkezetileg kötött.” Ez azért döbbenetes: az, hogy mindenütt rímeket kell keresnünk, fonéma-összefüggéseket, hangösszekapcsolódásokat, még szóbelsején is, és minden három szótag közül egy rímjátszik. A két fordításváltozat azt is jelenti, Pound majd’ beledöglött, hogy ezt az angol nyelvből kipréselje.

(Még mindig a nyelv)

A Szerelem Cavalcantinál népnyelven szólal meg. Logikusan: a szerelem az antikvítás elmúltával nem szívesen beszél latinul, a papok és az egyház nyelvén. Ha minket kérdez, a mi nyelvünkön kérdez, az élők nyelvén és nem a holtakén, és mi a sajátunkkal felelünk neki. Hogy ez a nyelv, a Cavalcantié, mennyire dialektális és mennyire rétegnyelv, hogy miként viszonyult a korabeli, a XIII. század végi firenzei köznyelvhez, hogy belesimult-e, vagy épp ellenkezőleg, meghökkentően távol állt-e tőle, ma már nem tudható. De, olvassuk bármiként, amiként olvassuk, ahogyan e nyelv korabeli státusát elképzeljük, az már maga interpretáció, szerelemértelmezés. *Első változat*: Zukovsky beszélt nyelviként olvasta, s amint a XX. századi Brooklynba löki, taszítja bele a Donnát, brooklyni szlengben beszélteti. Meglehet, de ez a felfogás elvszerűen méltatlan: Cavalcanti szerint ugyanis a Szerelem doktrinálisan, axiomatikusan büszke (lásd a 4. sort), a róla való beszéd pedig *ornate*, ékes. Sőt ismerete, tudása és érzése csak a keveseké, „che hanno intendimento”, az értőké, ahogy a költemény eleje és a commiato összehangzóan

leszögezi. Maga a költemény is *kiválik* a többi költemény közül, mert „másféle társakkal vegyülni nem kíván”, mint ahogy a nem szerelmesek tömegéből kivált szerelmes „értő” sem kíván vegyülni másokkal, akik a tér keringő galambjaiban nem és nem látják meg a világ aktuális felragyogását, hogy az ócska kunderai hasonlításhoz folyamodjunk. Ez a kitüntetettség összehangzik Roland Barthes szerelmi tapasztalatával: „Abból az elvből indulok ki – írta –, hogy a szerelmet korántsem lehet közönséges jelenséggé lefokozni...” (Roland Barthes: *A szerelmes Én*. Ford.: Ádám Péter, *Jelenkor*, 1992/2., 100.) Én tehát, szívem szerint, Zukovsky nyelvértelmezését elvetem: bevinni a Szerelemről szóló nyelvet a köznyelvbe annyi, mint a sárba rántani. Vagy alá kell vinni, a dadogás felé, vagy magasan a beszélt nyelv fölé. *Második változat*: Kemenes Géfin László Cavalcanti canzonéját Ezra Pound fordításában is régi szöveggént olvasta, ezért régi magyar archaizmusokkal adta vissza. Azt hiszem, ez teljes félreértés. Ugyanis Cavalcanti szövege nem archaizáló szöveg, mint ahogyan például François Villon egyik balladája, melynek a kiadó Clément Marot a *Ballade en vieill langage françoys* címet adta (Szabó Lőrinc archaizáló fordításában, igen helyesen: *Ballata az paapaarul meg czaazaarrul, eleznk bezeedyek zerinth*), az: egy jóval Villon előtti nyelvállapotra rájátszó nyelvi játék. Cavalcanti szerelemnyelve viszont *egykorú* volt, *kortársi* volt: egyébként is, a szerelem nyelve mindig *egyidejű*, a szerelemmel legalábbis. Ha jól ítélem meg, a XXXVI. canto nyelve sem archaizáló angol. Ezt a változatot tehát bízvást elhagyhatjuk. *Harmadik változat*: a Cavalcanti-költemény nyelve a szerelmi méltóság megszólalása. Egy mindig aktuális, mindig mai népnyelv. Úgy vélem, Bendes Rita magyar fordítása a közelítőleg helyes nyelvértelmezés.

(A Gyengédség Szótára)

Mit állít a költemény Szerelem úrhölgyről? Cavalcanti egész gondolkodása – ez irodalomtörténeti közhely – trubadúr alapozású. Számos itáliai trubadúr okszitán nyelven énekelt (például a venét Bartolome Zorzi, *sestinaszerző*, vagy Lanfranc Cigala és Bonifacio Calvo, a két híres rímelő). Cavalcanti si nyelvű trubadúr, tegyük hozzá: az itáliaiak között a legkiválóbb. (És zárójelben jegyezzük meg, ő a trobar legfontosabb közvetítője fiatal firenzei barátja, Dante Alighieri számára.) Ám amíg a trubadúrok, helyesen vagy helytelenül, most édes mindegy, úgy vélték, hogy a szerelemnek nincs doktrínája, a szerelem az nem egy vagy több tantétel, házi feladatként, leckeeként el nem sajátítható, ugyanakkor van egy grammatikája és egy szótára, tehát a szerelemnek vannak vágyakozással átítatott szavai, nos ezzel szemben Guido Cavalcanti *doktrinális költeményt* ír. (Jacques Roubaud szellemes megfogalmazásában: „A trubadúrok nem voltak azok a »magyarázgató urak«, akiket Gorkij leírt a *Klim Szamgin*ban [ahol a bolsevikokról van szó]. Ugyanígy távol álltak a *dolce stil nuovo* itáliai költőitől [akiknek szintén volt »doktrinális« és »magyarázgató« mániájuk].”) (Jacques Roubaud: *Les Troubadours*. Anthologie bilingue. Seghers., Paris, 1971., 11.) Tehát a doktrinális Cavalcanti nem egy adott szerelmi kapcsolatról beszél, nem valamely Beatrice-libáról, Laura-libáról, hanem magáról a Szerelemről. Amely az okszitán nyelvben – a franciával ellentétben – nőnemű. Az olaszban is hímnemű az *amore* szó, ezért is kell – a trubadúrokkal ellentétben – perszonalifikálni. A szerelem mint elvontság a trubadúrok számára nem egy *persona*. Bár ez már náluk is kissé bonyolultabb kérdés. Ismét Roubaud-ra szeretnék utalni: a trubadúroknál az „*amors* erő, a dolgok és a létezők motorja; axióma, alapelv. A szerelem nagyúr (un seigneur), de *dona* is, mivel a nyelvben nőnemű; bizarr androgün istenség; a megszemélyesítésen, az allegórián innen marad; valójában nem egy személy, hanem egy fogalom, ám segítségül hívható; »egy dolog tulajdonneve« (Gertrude Stein). Hatalma van, jósága, tisztasága.” (Jacques Roubaud: i. m. 10.). De Guido perszonalifikál: ritmusban, rímekben, kifinomult ekvivalenciákkal a Donna köré rendezi el a Szerelem Szótárát, trubadúr alapoz-

zású, de firenzei nyelvű szótárát. A hölgy e szótár szavainak segítségével teszi emelkedetté és szelídíti tapintatossá a *gyakran vad érzést*. Ugyanakkor a doktrinális költemény – a trubadúrokkal összhangban – az első strófában azt állítja, hogy Szerelem úrhölgy nem doktrinális: létezése nem szorul bizonyításra, nem lehet ujjal rámutatni: ő az, s fölösleges erejének és hatalmának eredetét firtatni. Lételeme a mozgás, a gyönyör felé tartó mozgás (emlékezzünk arra, hogy a szerelmi öröm nem más, mint állandó mozgás a vágy és a gyönyör vagy élvezet között): ez alapozza meg a legalapvetőbb ekvivalenciát a műfaj és a tárgy, a canzone poétikája és a szerelem természete között: az áramlás, a dinamika. Szerelem úrhölgy, és az, aminek neve: „szeretni”, ez is fontos tulajdonság, az emberi szemnek láthatatlan. A látásban Szerelem úrhölgynek nincsenek vonásai. Olyan erős fény veszi körül, hogy az már maga a sötétség, a fény sötétje, fekete napsütés. A *Karenina Annában* Lev Tolsztoj is beszél fényességről, Ezra Pound illuminációról, Jacques Roubaud eksztázisról, Petri György „a világ fénybeszótt poráról”: ez mind a szerelmi felragyogás, a szerelmi fény megnevezése (és nem valamilyen platonikus fény-elgondolás applikációja). De térjünk vissza a XXXVI. cantóhoz! Ugyanez az első strófa, miközben azt mondja, ne keresd létének okát, rámutat létének megalapozottságára, többszörösen is:

- (1) egy – gyakran vad – érzés,
Mely büszkén Szerelem nevet visel
- (2) mindama mozgás,
Gyönyör, mit úgy hívunk: „szeretni”
- (3) S érzést szül már a puszta neve is

Innen, Cavalcantitól ered tehát az az elgondolás, amely szerint a szerelem attól létezik, hogy van neve, hogy el van nevezve, hogy „egy dolog tulajdonneve”. A szerelem nyelvi megalapozottságánál, hogy tudniillik a név a létezését alapozza meg, Pound két változat között habozik a fordítás során: *Love for a name* és *Love by name*.

A szótár csak néhány ponton tér el a trubadúrok szótárától. Nézzük meg, nem ábécérendben, a legfontosabb címszavakat! Bendes Rita helyében a *memory*-t a 16. sorban, én nem *emléknek*, hanem *emlékezetnek* fordítanám.

*Where memory liveth,
it takes its state*

*Ahol él az emlék
otthon ott van*

Szerelem úrhölgy. Nagyon érdekes emlékezetnek és szerelemnek ez a határozott összekapcsolása. Úgy gondolom, az emlékezet itt nem szakítja szét a szerelmet múltra és jelenre, valaha volt-ra és most nincs-re, a szerelem nem az elmúlt idő nem-létében van benne, nem a múlt újrétéhez tartozik, nem a „milyen volt” amnéziával átítatott tudati ak-tusa. Az emlékezetben benne lenni egyenértékű a jelenvalósággal: a szerelmi érzésnek alakot kell öltetnie, és ez a megformálás nyelvi és tudati aktus: mert a szerelem „különös volta sóhajjal buzdítja / Az őt értőt: lássa meg az elméjében formált nyomot”. A túlbo-nyolítást kerülve, gondolhatunk a szerelmessé válás két módjára is: a szerelem mint lát-hatatlan harmadik vagy a fülön keresztül jut be hozzánk (és a nyom ekkor az éneklő ked-ves *hangjának az emléknyma* az elmében), vagy a szemén keresztül (és a nyom ekkor a kedves *látványának az emléknyma* az elmében): a nyom, mint fémbe a savak, mintegy be-lemaródik, beleég az elmébe. Úgy kell ezt elképzelni, a látványt, mint amikor egy filmet megállítunk: az adott pillanatkép kimerevül, az adott jelen, a jelen pillanat pedig kiter-jeszkedik az időben. A szerelem motorja nem más, mint a nyom emlékmunkája az elmé-ben. Ezért orvosolható roppant nehezen a szerelmi kín, az örület felé sodró szerelmi

szenvedés: hiszen a látvány emléknymától nem szabadulhatni, mert az beleégett az elmébe. Ekkor ugyanaz az emléknym a szerelmi szenvedés motorja lesz. A szerelem tehát

*Látható formából jó, mely ha megértik
Helyére lel, s megmarad az értő értelemben,
(...) különös volta sóhajjal buzdítja
Az őt értőt: lássa meg az elméjében formált nyomot
És oly kint ébreszt, amely lánggra lobbant.*

Hogy a szerelemnek „Az üdvön túl terjed hatalma”, ez szintén poszttrobar elgondolás. Egy trubadúr nem kalkulál azzal, hogy üdvösségét kockáztatja, számára nincs, nem létezik *bűnös* szerelem. Vágy és mérték: ez is érdekes. Igen, a *dezir*, a vágy kulcsszó a trobarban, a látás vágya, a megérintés vágya, a találkozás vágya, mint ahogy a *mezura*, a mérték is az. De a trubadúrok szerint, bár létezik ilyen, hogyne létezne, *oultra mezura*, a *mértéken túl* szeretni egyet jelent azzal, hogy rosszul szeretni. Bizony, a szerelem a trobarban kökeményen ismeri és megköveteli a mértéket. Cavalcanti felfogásában azonban a szerelem éppen az *oultra mezura* állapotában lendül mozgásba:

*Akkor támad föl
ha a vágy
Felébred
S rendes mértékét túllépi már.*

A trubadúrok számára a *mezura* az, ami megvédi a szerelmet az erősz anarchiájától, a szerelem romboló hatalmától, a szerelmi örülettől. A mértéket megőrizni a szerelemben: feladat és kötelesség. De ez a mérték nem csupán morális kíváncsi: jelenti a szerelmi vágygal átitatott költői szavak mértékét is, a *versmértéket*.

A trubadúrok szótára roppant érzékeny jószág: nincsenek szilárdan rögzített jelenségek, nincsenek definíciók, viszont részint állandó újradefiniálás van, másrészt az egyes kulcsszavak egymáshoz való viszonyának állandó kiképzése. Nem az egyes szavak különböztetik meg alapvetően Cavalcanti terminológiáját a platóni *Lakoma* terminológiájától, hanem az egyes kifejezések helye, egymással kialakított kapcsolata más. Cavalcanti–Poundnál a doktrinális nyelv szótára a következő legfontosabb címszavakat tartalmazza: affect (érzés); beauty (szépség); delight (gyönyör); effect (hatás); form (forma); heart (szív); intellect (értelem); intention (szándék); light and shade (fény és árnyék); natural measure (természetes mérték); memory (emlékezet); mercy (irgalom, a trubadúrok *mercé-je*); mind (elme); moving (mozgás); perfection (tökély); pleasure (öröm); power (hatalom); quality (érték); spirit (szellem); vertu vagy virtu (erény).

(A ki nem tett idézőjel dilemmája)

A kérdés tehát elhangzott (múlt időben és a múltban): *Kicsoda Szerelem úrhölgy?* Erre a kérdésre válaszolt a XIII. század végén Guido Cavalcanti. A kérdés elhangzik (jelen időben és a jelenben). Erre a kérdésre válaszol a XX. században Ezra Pound.

*A lady asks me
I speak in season*

*Egy úrhölgy kérdez
Felelek szépen*

Milyen idejű a kérdés, és milyen idejű a felelet? Ki az az *I* és kire vonatkozik ez a *me*? Guido Cavalcantira? Ezra Poundra? Hová tegyük a kulturális időben ezt az *ékessé lett dalt*?

Láttuk a nyelv, a beszéd és a szavak életveszélyes fontosságát a szerelem elgondolását illetően: láttuk, hogy a szöveg szerint a szerelem létét a neve alapozza meg: *Love for a name*: a vágy a nyelvbe rejtezik bele, a szerelmi tökéletesség a nyelvi tökéletesség formáját ölti magára, a doktrinális canzone ornátusát. Ez a roppant egynemű, ékes, a megnevezésben rendkívül pontos beszéd azonban a 116 soros canto 84. sorával befejeződik: itt a határ az ún. Cavalcanti-rész és a toldalék között. Egy toldalék kezdődik tehát ott, ahol a „Menj, dal (...)” már lezárta a canzone-t. E canzone a következő toldalékkal válik cantóvá:

„Nevük Trónak, balascio vagy topáz”
 Erigenát kora nem értette meg
 „mi magyarázza tán, mért később átkozták csak”
 És manicheusokra vadásztak,
 És manicheusokat, úgy tudom, nem találtak
 Hát kiásták s elátkozták Scotus Erigenát
 „A tekintély forrása a helyes értelem
 sosem megfordítva.”
 Ezért ítélték el később.
 Aquinói fejjel le a vákuumban
 Arisztotelész hogyan a vákuumban?
 Sacrum, sacrum, inluminatio coitu.
 Lo Sordels si fo di Mantovana
 egy várban, neve Goito.
 „Öt várat!”
 „Öt várat!”
 (király, adj neki öt várat)
 „Mi a fenét értek a kelmefestéshez?!”
 Öszentsége írt egy levelet:
 „KÁROLY, Anjouk alja, te...
 ...botrányosan bánsz embereiddel...”
 Dilectis miles familiaris... Castra Montis Odorisii
 Montis Sancti Silvestri pallete e pile...
 In partibus Thetis... szőlő
 művelt föld
 a föld műveletlen
 pratis nemoribus pascuis
 törvényes rend szerint
 Mindkét nembeli örökösei
 ... eladták az átkos örököt hat hét múlva,
 Sordellus de Godio.
 Quan ben m' albir a mon ric pensamen.

Beléptünk hát a történeti időbe. És egyben a zavarosságba léptünk be. A befejező nagy tömb a canzone szövegével ellentétes természetű: a Cavalcanti-részben egyetlen és egységes, megemelt nyelvet olvashattunk, valamint egy egységes szerelmi terminológiát (a szótárt); itt, a toldalékban különböző latin nyelvek szólalnak meg, a Sordello-utalás és a befejező sor oksztán nyelvű, a szöveg alapszöveve angol. Az egész részre a nyelvi heterogenitás, valamint a töredezettség, a szétesettség nyomja rá a bélyegét. A szerelem megnevező nyelvét a kulturális halandzsza utaló és (mozaikszerűen) idéző nyelve váltja fel. Amennyiben a szerelemnek létezik valami időfelettsége (és kétségtelenül létezik: ezért olvashatjuk a XIII. századi szöveget e századiként, ezért kérdezhet jelen időben a

lady, s ezért felelhetünk neki most, a szerelem kiterjeszkedő természetű jelen pillanatában), úgy itt a történeti időben vagyunk benne: a nyitó Dante-utalással az 1300-as évek legelején és a Dante lakberendezte Paradicsomban (a visszautaló és átvezető kapocs a név: „Nevük Trónak, balascio és topáz” – a Trónakok, Babits szavaival, „angyali intelligenciák”, Dante szavával „tükrök”, s csak földi nevük Trónak), az Anjou Károly- és a Sordel-utalással pedig a XIII. század közepén. Ide, a toldalékos részbe, tört utalásdarabok segítségével egy egyszervolt, múltbéli szerelmi történetet dolgoz be Pound, Sordello és Cunizza úrhölgy történetét. A Trónakot említő első sor Dante *Commediájának* arra a fejezetére utal (*Paradicsom*, IX. ének), amelyben megjelenik Cunizza da Romano, hogy az erényt növelő *vétekről* beszéljen. Az okszitán nyelvű sor – „Lo Sordels si fo di Mantovana” – egy itáliai trubadúr, Sordello életrajzához utasít minket, ez ugyanis a *vida* első mondata. (Pound rendkívül alaposan ismerte a Sordello-életművet: a Sordello–Pound viszonyt már jellemeztem egy korábbi, Kovács András Ferenc ezratizáló verseiről szóló dolgozatomban, az ott leírtakat itt nem ismételtem meg. Lásd tehát: *A hímfarkas bőre*. Jelenkor, 1990/5., 469–473.) A rövid életrajz, a *vida* így szól:

„Sordel Mantovából származott, egy kastélyból, melynek Goito a neve; nemes várúr volt. Személye nyájas volt, jó énekes és jó trubadúr és nagy szerelmes; de igen csaló is volt és álnok az asszonyokkal, mint ahogy azokkal a bárókkal szemben is, akiknek a közelemben élt.

És Cunizza úrhölgynek udvarolt, messire Ezzelino és Alberico da Romano nővérének, aki a közelben lakó Szent-Bonifác őrgrófjának a felesége volt. És messire Ezzelino parancsára megszöktette Cunizzát és magával vitte.

Kévsz idő múlva Cenedésé-be ment, Strasso urainak, messire Enricónak, Guglielmónak és Valpertinónak a várába, akik nagyon jó barátai voltak; és egyikük nővérét, Otta nevezetűt, titokban feleségül vette. Majd Trevisóba ment. És amikor ezt (ti. Cunizza megszöktetését – Sz. Cs.) a strassóiak megtudták, mint Szent Bonifác őrgrófjának a barátai, el akarták veszejteni őt. Így ő mindig fegyverek oltalmában lakott messire Ezzelino házában. És amikor kimozdult, jó paripán lovagolt, nagy lovagi kísérettel.

És mivel félt azoktól, akik ártani akartak neki, eltávozott és Provanszba ment. Provansz őrgrófjának környezetében tartózkodott, és egy provanszi nemes és szép hölgyet szeretett; és azokban az énekekben, melyeket róla szerzett, »Édes Ellenfél«-nek nevezte őt; és ez volt az a hölgy, akiért sok jó éneket készített.” (A *vida* okszitán nyelvű szövegét és francia fordítását ld. Jean Boutière & A.-H. Schutz: *Biographies des Troubadours. Textes provençaux de XIIIe et XIVe siècles*. A.-G. Nizet, Paris, 1964, 366–368.)

Azt hiszem, joggal mondhatjuk, hogy a teljes canto ilyenén zárása többszörös ellenpont. A szerelemelméleti rész azon kijelentése után, amely szerint a szerelem „Elválik, el minden hazugságtól”, azaz Szerelem úrhölgy megsemmisül ott, ahová a hazugság nyelve betelepszik, itt a Sordello-történet a szerelmi hazugságról, a szerelmi számításról, takargatott érdekről és mímelte szerelemről beszél az 1228 táján történt nőszöktetés kapcsán. Ugyanakkor tágabban az eszmék szétporladásáról, megsemmisüléséről van szó ebben a toldalékban: a hit ortodoxia és eretnekség kérdése lesz, a tekintélyelv maga alá gyűri a helyes értelmet, Scotus Erigena földi maradványait kiássák a sírból, hogy megátkozhassák, Aquinói Tamás fejfelé lebeg a vákuumban, a Sztagirita nem tudni, miként, Őszentsége meglehetősen közvetlen stílusban kommunikál Anjou Károlyllyal, a szerelem pedig birtok és érdek prédájává válik. Felvethetnénk, hogy ezzel szemben van itt egy különleges szépségű latin sor is: „Sacrum, sacrum inluminatio coitu”, imígyen fordítva: Szent, szent a felragyogás a (misztikus) egyesülésben. De ha ezzel a fordítással a mondatot a keresztény misztika regiszterébe utaltuk, nem ugyanennyire jogos-e Novák György frivol fordítása az 1991-es kötet jegyzeteiben: „Szent, szent a közösülésben történnő megvilágosodás”? Azután ez a „Five castles! Five castles!” (king giv’ him five castles)!

Öt várat a szerelemért, hisz ennyi az ára!? Az öt vár történetileg és dokumentárisan igaz. Ez ügyben érdemes Boutière és Schutz jegyzeteihez fordulni: „1265 őszén, harmincesztendei távollét után Sordel Itáliába megy; homályos okokból Novarróban bebörtönzik, kiszabadul, elkíséri Anjou Károlyt Szicíliába. A conradini vereség után »Sordellus de Goido, dilectus, familiaris et fidelis noster« oklevelet kap Károlytól »grandia, grata et accepta servitiá«-iért, öt kastélyt az Abruzzókban, melyekhez valamivel később egy hatodik járul; ezeket az adományokat – némi változtatással – a május 21-i és a június 30-i akták megerősítik.” Nem mindent szétmaró szarkazmus-e a teljes szerelemcanto végső zárása, az okszitán nyelvű idézet az itáliai Sordellótól? (Eszerint Zukovsky ellenigazsága már a poundi cantóban benne van.)

Quan ben m'albir a mon ric pensamen.

(Midőn mélyre merülök gondolataimban.)

Összefoglalva: tehát ha egyetlen egésznek tekintem a XXXVI. cantót, és mindenestül Pound művének, a kettős zárás második darabja ellenpont. Úgy is fogalmazhatnánk, belső tenso, belső vitavers, amely a szerelem érvényes eszméjének és a szerelmi igazságnak a veszélyeztetettségét, törekenységét mutatja fel. De előtte ott olvasható a szerelem doktrínájának angol nyelvű felmutatása, e doktrína érvényessége pedig jelen idejű (a Sordello-hazugságban megtestesülő érvénytelensége lesz ezzel szemben múlt idejű). A szerelem *most* testesül meg, *most* képződik meg, *most* konfigurálódik a szavakban, a formában, a költészet emlékezetében (kaleidoszkópunk *most*-ként láttatja a szerelmet és a szerelemtől való beszédet). Ha viszont kiteszem a Pound által elhagyott idézőjelet, ha az első 84 sort fordításnak veszem, a canto egységessége széttöredezik, megszűnik. Ekkor egy olyan Cavalcanti–Pound-műről kell beszélnem, amelyben létezik egy nyelvi refiguráció, de létezik ennek az újra megképzésnek a kudarca is: a kudarca a történeti időben (a múltban) és a történeti jelenben egyaránt. Ekkor a teljes mű azt mondja, hogy valóban, a szerelemtől való beszéd egy pillanatra autentikus *volt*, a XIII. század legvégén, de csak Guido Cavalcantinál (Sordellónál már példálul nem). S azóta a beszédnek ez a minősége többé már nem érhető el (nem lehet úgy beszélni, hogy minden második szótagunk rímellen; vagy akár az összes szótag). Ezt az autentikus beszédet még újramondani sem tudjuk, csak lefordítani: a Cavalcanti-hang *elhangzott*, utána csak *zagyva* beszéd-töredékek vannak a történelemből. A zengő canso után a rádió sípoló recsegése az éterben. Ez a történeti olvasat valaha-voltként láttatja a szerelmet és a szerelemtől való beszédet: a képzeletben kitett idézőjel pedig utal 1. a szöveg múltbeliségére, 2. a szöveg nem poundi eredetére és 3. a „legtökéletesebb szerelmi beszédmód” ironizálására.

Választhatunk-e az egymásra épülő alternatívák között? Választhatunk-e aközött, hogy 1. a cantót Cavalcanti és Pound *vagy* Cavalcanti–Pound szerzőségűnek fogjuk fel? 2. választhatunk-e aközött, hogy törzsrészt fordításként olvassuk *vagy* eredetiként (amiként Monsieur Ménard *Don Quichotte*-ja is eredeti Cervantes *Don Quijote*-jához képest)? 3. odaképzeltelhetünk-e idézőjelet az 1-84. sorhoz, mint elhangzott-hoz *vagy* idézőjel nélkül olvassuk-e, mint ami épp-most-hangzik? 4. mesterségesen egyetlen egységként szemléljük-e a cantót *vagy* erősítsük föl a szemléletben a záró széttöredezést és ezzel az egész töredezettséget? 5. az orosz formalista eszmék által megalapozott jelen idejű (időn kívüli) kaleidoszkópban lássuk be egyetlen tekintettel a munka elején részletezett tárgyegyüttest *vagy* a kulturális múlt hermeneutikájának optikáján keresztül nézzük anyagunkat, a múltó Idő felől értelmezve azt?

Egyáltalán: akkor *most* Love by name *vagy* Love for a name?

(1993–1995)

Egység

*Élők és holtak egysége ez:
Bölcsők, temetők ölekezése.
Idegenség és örökös haza.
S része én is a teljességnek:
Vagyok a törvény ércablája.
Vagyok, akin betelik ércszava.*

Lángnyelvek

*Ott égett már a nyár. Egész közel.
Lángnyelvek a kertek felett.
Szerелеmpünkösd, lánglepke szállt.
Fönt a Nappal ölekezett
a hajnal. – Értette szavát
egymásnak múló és örök.
S fölfénylett a legelső reggel:
Nem volt határ ég s föld között.*

Átdereng arcomon

*Tudom, már itt áll. Itt, mögöttem.
Csak hallgat még. Csak nem is moccan.
Mégis: az egyre nőő éjben
tudom, itt van a vaksötétben,
s nappal a tükrök mély vizében.
S arcomon átdereng az arca:
haldoklók arcán a váznak
kegyetlen-éles, pontos rajza.*

Nincs amnesztia

*Innen nincs már szabadulás.
Gyötrelemnyarak. Percre sem
sápadnak meg a lángfalak.
Nincs oldozás, amnesztia.
Tűz. Csak tűz. – Nincsen hamuja.
Nem irgalmaz a máglya sem.*

Ars poetica

*Úgy, mintha végórád előtt,
ma véreddé váltsd át a tintát.
Mintha az udvar négyszögén.
Mintha a sírfeliratod.
Mintha utolsó versed írnád.*

LEVELEK TÖRÖK LAJOSHOZ*

II.

Bp. 28. 4. 25.

Kedves Főtanácsos Uram,
a legszebb út után itthon vagyok, és a jövő héten elfoglalom Pécssett tavalyi műhelyemet. Itt sok dolgom van, a Szépm. Múz. megveszi a Parisi állatkertből című kompozícióm. Előkészítettem egy rövid nürnbergi utat, közbeesőnek, míg idehaza egyébként egy nagyobb családi kép elkészítése és részben a Magyar Föld címmel tervezett rézkarc mappa anyag összegyűjtéséig maradok.

Ernstnek** (többek közt) nagyon tetszenek új műveim, tárgyalok is a kiállításomról, viszont Lázár Béla*** sajnos csaknem egészen meghülyült. Végtelen kár, hogy ilyen tehetségtelen ember írja a Rippl-Rónai monográfiát. Bpest valóban a legszebb városok közé tartozik, gazdaságilag persze sok a gond és baj. Csodálom az emberek erőit, amivel viselik sorsukat. – Ezúttal köszönöm meg a pécsi kiállítással kapcsolatos, kitüntető fáradozását, érdekemben. Külön a rézkarcok ráamázási gondját. Remélem, a nagy festményem körül megoszlottak a nézetek. – A párisi magyar követségre elutazásom után egy nappal érkezett Bp.-ről 200 pengő – most jó lesz ez festékre. Azt hiszem, közben, ez Pécsre továbbítódott.

Nagyságos asszonynak kézcsókomat küldöm, Főtanácsos uramat hálás szeretettel köszöntöm:

M. Ferenc.

Paris. 928. nov. 23.

15. Quai René Viviani
Hotel de Suède

Kedves Főtanácsos Uram, – 5-e óta vagyok itt és azért nem írtam ez ideig, mert (nem tudom, miképp) egyáltalán nem tudtam írni heteken át. Dolgozom és nagy iramban haladok előbbre; – néhány újabb rajzom van, festek is és rengeteg a tervem. Bevallom, Németországban meglehetősen untam magam, – röstellem leírni. Toledo, Firenze, Paris nélkül nem lehet megélni, de Berlinbe nem is gondolok. A boche-ok (a rengeteg rossz bevezető után) derék és jó emberek; dolgoznak, rend van (a vesztt háború óta roppant munkát vittek végbe), de engem semmiben sem lelkesítenek. Legjobb festőjük, például, Klee is francia hatásokon fejlőd-

* A levelek közlése során a szóalakok leírásánál a mai helyesírás szabályait követtük. Kivételt ezalól a helynevek, illetve a belőlük képzett melléknévek jelentettek: ezekben az esetekben megtartottuk a Martyn Ferenc által használt formát, ám a nyilvánvaló tollhibákat ezeken a helyeken is javítottuk. A levelezésben található képeslapokat, levelezőlapokat tompán szedtük, a terjedelmesebb leveleket bekezdésekkel. A legszükségesebb információkra szorítókozó jegyzeteket a közreadó, Hárs Éva állította össze. – A szerk.

** Ernstnek ... nagyon tetszenek új műveim – Ernst Lajos műgyűjtő, a Budapesten a Nagymező utcában ma is működő Ernst Múzeum névadó tulajdonosa. A múzeumi gyűjtemény bemutatása mellett a modern festők kiállítóhelye volt ez időben.

*** Lázár Béla – (1869-1950), művészettörténész, számos könyvet írt, például az impresszionistákról, Paál Lászlóról, Zichy Mihályról. Műveit a művészettörténet ma már meghaladta, de a maga korában köztiszteletben állt.

dött, – nem egy igazi porossal találkoztam, aki szertelen jóságában szinte túlzottan kereste azt a hiányt, amiből annyi bőség van a latin országokban. Itt, otthonosan, mindent úgy találtam, ahogy ismerem: néhány kiváló kiállítást láttam, egy-két filmet – a legszebb várost! a legtöbb féle, a legnagyobb fokú kultúrmunkásságot, ideömlve az egész világból. Nem tudom, mi vár rám – azonban májusig itt kell maradnom, hogy valóra váljanak terveim. Kérem, kedves Főtanácsos uram, ha ráérő ideje lesz, értesítsen, megvolt-e a pécsi kiállítás, milyen eredménnyel, de azontúl arról, hogy vannak. Nehezemre esik kérnem, de ha arra mód és alkalom adódik, tartson meg emlékezetében, tán megint juttathat számomra némi segítség, hiszen máig is, annyi gondon verődtem át, nem is mondom. Egyébiránt Páris egy árnyalattal megint drágább lett, tél előtt, szokásként. – Kérem otthon Nagyságos asszonynak kézcsókomat átadni, Főtanácsos urat szívből köszöntöm:

Martyn Ferenc.

928. XI. 29.

Berlini köszöntő: Martyn Ferenc

Páris. 928. 12. 27.

Igaz köszöntő újévre: M. F.-től.

Páris, 929. febr. 10.

Kedves Főtanácsos Uram, bocsássa meg, hogy annyi ideje nem válaszoltam; – Párisban minden harmadik ember beteg, grippés – magam is kétszer beteg voltam. Közben, azonkívül, sokat dolgozom és dolgoztam; – tizenöt nagy rajzom van együtt, amikkel messzire kerültem tavaly óta, és hat festmény – ezt a számat persze folytatom és fokozom, ameddig csak lehetséges lesz. Lehetőleg májusban fogok hazakerülni, hogy elkészítsem a Nagyváros ítélete című nagyméretű kompozícióm, más kisebbet is, és hogy végre megrendezzem budapesti kiállításomat. A terveket sokkal tovább sorolhatnám: – egy nagy festmény, Istenhit tanúságtétele címen, egy utazás keletre vagy Afrikába, mindenáron. Később persze újból visszajövök ide, – rézkarc mappáim végett, amik, bár még hozzájuk sem fogtam, máris szaporodtak tervben és megvalósításban. –

Másrészt, magamról, alig mondhatok valamit; el vagyok adósodva (ezt csak Főtanácsos úrnak írom) és vesződöm és gondjaim vannak. A minisztériumtól semmit sem kaptam eddig, ígéreten kívül, – erre csak várok. Nem akarok panaszkodni, épp ezért csak azt írom, hogy amíg lehet, húzom, – egy-két év alatt majd eldől az ügyem mindenképp. Annyi bizonyos, hogy csak a határok, amikhez el kell jutnom, egészen rendkívüliek lesznek, még itt, Párisban is azok, és messziben különbözők a „festők” sorainál. – Egyelőre azonban úgy járok itt, mint a munkások, – van egy bársony nadrágom, örökre szóló, egy ugyanolyan cipő és egy pullover. Sajnos, legutóbb elveszítettem kesztyűimet, és a hiány (három éve most látok néha hót) nagyon érint. Mindenén túl, legnagyobb baj a festőkellékek megszerzése – arról, hogy nagyon jó anyagokkal dolgozzam, nem tudok lemondani. – Gyakran megfordulok (esténként) a Sorbonne-on és francia tudásom ma már jobb az angolnál (ez utóbbi persze megállt) – végül, lassan, készülnek a jegyzetek tervbe vett könyvemhez is. –

(Közben hazulról is hallottam a pécsi kiállításról. Így megtudtam azt is, hogy Nikelszky Géza rólam milyen fölényesen írt – igen bántó ez, nem mert N. soha nem lesz hívatott arra, hogy rólam írjon, hanem főképpen azért, mert otthon Pécsett legfőllegb arról lehet szó, hogy közösen mindenki azt adja, amit tud: együttes munkát. A rólam szóló kritikát főképpen itt intézem el meg Budapesten – de ezt is csupán főtanácsos úrnak mondom, mert nem akarok most, utólag, elkülönbözni a többitől.)

Párisról persze igen sokat tudnék mondani; – egy-két hónapja remek a fölvonulás minden téren. Nagyon sokat tanulok, és mert ez a vágyam, nem is tudnék hosszú időre elszakadni a végtelen bőségű forrástól. De remélem, valóságban, beszámolhatok hamarosan egyet-mást.

Nehezemre esik, hogy kérjek valamit, de e zavarban mégis megkérem főtanácsos urat, ha egyesületünk tudna valamit számomra küldeni, az vagyok itt, aki nagyon rá-szolgál, és aki, amint teheti, visszafizet a gondoskodásért. Bocsásson meg, hogy ezzel is zavarom, de majd meglepő dolgokat mondok arról, hogyan élek és mit viszek keresztül.

Otthon a Nagyságos asszonynak kézcsókomat küldöm, üdvözlöm Kerekes Kornélt (aki miért nem jön ide egyszer: ha nem veti meg a szép nőket, elvinném a rue Blomet-ba, ahol szombatonként a legszebb kreol nők táncolnak) és Főtanácsos uramat szeretettel köszöntöm:

M. Ferenc.

Címem tulajdonképp a régi, de mivel a quai St. Michel lakói nem akartak megválni ősi védőszentjüktől, a tanács a Viviani nevet visszaváltoztatta a régire.

Paris, 929. 3. 16.

Kedves Főtanácsos Uram,

ha ritkán írok ugyan, nem jelenti azt, hogy nem gondolok sokat haza. Ezúttal azonban, lassanként, arra is számítok, hogy hazautazom. Úgy tervezem, hogy április végén Pécssett leszek, megállva Zürichben és kissé körülnézve Sveicz-ban (egy barátomnál), azután meg Budapesten. Amint már írtam, főképpen a nyáron odahaza készíttendő nagyméretű festményeim után utazom vissza. Bevallom, nehezen megyek el innét, ahol mindent összevéve mindig jól érzem magam – (bármily szegényen!), de különösen éppen most, tavasz kezdetekor. Gondolom, otthon is vége a télnek, itt a napokban egyszer 34 fok volt a meleg! Különösen szomorú helyzetem miatt nem futja ezúttal hosszabb utazásra, – még Colmarról* is le kell mondanom, ahol a Grünewaldot akartam megnézni, és ami esetleg útba esne. Mindegy; körülbelül húsz nagy rajza¹ és nyolc festménnyel érek vissza, melyeknek itt művészek közt igaz sikere van. Valóban, meg kellene csinálnom párisi kiállításomat, ami lényegesen változtatna sorsomon. Persze ez is pénzkérdés. Messze még nem akarok mutatni, de bizonyos, hogy jövőre újból itt leszek Párisban, és végre hozzáfoghatok rézkarc mappáimhoz – (ez különösen azért lenne fontos, mert kiadókat kapnék.) – Lassan megy minden tervem, nem is tudom okát adni, miért. Holott alaposan kiveszem a részem a munkából. *Persze egészen újat, egészen a magam útját* csinálom, amihez minden lépés fáradságot jelent. –

Párisi vonatkozásokat majd szóval, ha érdekelni fogja Főtanácsos uramat; – csak már egyszer itt láthatnám, vendégül, bármily rövid időre.

Kérem a Nagyságos Asszonynak kézcsókomat átadni, maradok igaz köszöntővel: F.

Kerekes Kornél barátomat szívből üdvözlöm.

Paris. 929. ápr. 14.

Kedves Főtanácsos Uram, nagyon köszönöm küldeményét, melyet tegnap kaptam meg. Bocsássa meg, hogy nem levelet írok, de személyesen pótolom azt, hamarosan. Holnap

* Colmar – város Strasbourg-tól délre. Múzeumában látható Mathias Grünewald 1510 körül készült főműve, az isenheimi kolostor templomának duplaszárnyas főoltára, amely Európa késő-középkori festészetének csúcspontja. Martyn Ferencet a kép expresszív, drámai ereje vonzotta.

ugyanis búcsúzom Páristól és (Zürichben néhány napig megállva) jövő héten már otthon leszek. Huszonkét nagy rajzot és hét festményt viszek magammal – amiket, otthon, első-sorban Önnek szeretnék megmutatni – ez a fél év eredménye. Munkám közt, szegényen (kissé korán írom ezt) lassan előkészíték egy utazást a francia és belga afrikai gyarmatok-ra (Congo belga), mely lehetőleg jövő évben megvalósul. Erről majd bővebben szeretnék szólni; – úgy látszik, aránylag könnyen fog menni. – Szép idő járja, igen szépek a parkok. Májustól kezdve megint a Szenes-féle szőlőben dolgozom, terveimen.

Kérem a Nagyságos asszonynak kézcsoómat átadni és Főtanácsos uramnak ismételve, hálával köszönöm, hogy annyit törődik velem és még többet előlegez. Maradok – a viszontlátásig – igaz köszöntővel: Ferenc.

Zürich, 929. ápr. 18.

Igaz köszöntő Zürichből: M. Ferencről.

Budapest, 929. V. 1.

Kedves Főtanácsos uram,

néhány napja vagyok itthon. Az eddigi eredmény igen kedvező; – a Kút* kiállító bizottsága rendkívül lelkesen fogadott („végre egy modern ember, aki új erőt hoz”) és a program így alakult ki: önálló kiállítás a Tamás-féle Galerie-ben** (október), külön szobát ajánlottak fel a Kút legközelebbi kiállításán, és megígértették, hogy erősen szerepelni fogok az őszi „avant-garde” kiállításon. Elsősorban azért írom ezt meg, mert Főtanácsos uram oly erősen bízott munkámban és figyelemmel kísérte azt. – Előre biztosítottak, hogy anyagi siker – nem lesz, mégis bizonyos javulás máris mutatkozik, mióta megismertem a Kút és Ume*** körüli érdeklődő „civilket”. – A hét végén már Pécsen leszek. Július 15-én Parisban kell lennem, ahol bizonyos munka vár. De ez az út csak két hétre terjed – utána újból hazajövök.

Abban a reményben, hogy Főtanácsos uramékat hamarosan láthatom, szívből köszöntő: M. Ferencről.

Bp. 929. okt. 21.

Kedves Főtanácsos Uram,

sietek értesíteni a kiállításommal kapcsolatos hírekről. Összegezve az eddigieket: kiállításom a művészi körökben a legerősebb szenzációként hatott. A progresszív festők és különösen a még fiatalok hosszú sorban jönnek, egyik másikuk már három-négyszer

* KÚT – Képzőművészek Új Társasága. 1924 és 1949 között működött. Tagjai a Nyolcak művész-csoport örökösének vallották társaságukat. Közéjük tartozott Márfy Ödön (első elnökük), Rippl-Rónai József, Vaszary János, Czöbel Béla, Kernstok Károly, Egry József, Medgyessy Ferenc, Kmetty János, egy ideig Bernáth Aurél, Berény Róbert, Pátzay Pál és Szőnyi István. Törekvéseik a francia posztimpresszionista, kubista és expresszionista irányzatokhoz álltak közel.

** Tamás-féle Galerie – Tamás Henrik kiállító galériája Budapesten 1927-től a második világháború-ig működött. Főleg a modern szellemű, fiatal művészeket pártfogolta. A háborút átvészelt „nemzeti érdekű” magángyűjteményére 1959-ben a Janus Pannonius Múzeum vásárlási szerződést kötött. Így az átvett művek – többek között Rudnay Gyula, Koszta József, Mednyánszky László, Szőnyi István, Gulácsy Lajos, Kernstok Károly, Márfy Ödön, Gadányi Jenő, Kádár Béla képei – a pécsi Modern Magyar Képtár alapító törzsanyagához tartoznak.

*** UME – Új Művészek Egyesülete. 1923-ban alapította Vaszary János festőművész. Fiatal művészekből álló csoport, egy ideig a KÚT-hoz tartozott, 1927-től lett önálló. 1932-ben a KÚT-tal közös kiállítást rendezett a Nemzeti Szalonban.

volt itt. Sajnos, dr. Rózsa,* a Kút igazgatója betegen fekszik, és nem tudta helyette senki a kritikát irányítani – így aztán (noha a jobbik fele vissza van) a kritikusok a legnagyobb részt nem is bírták földolgozni a kérdést, melyet hozok. Annyi bizonyos, az ún. újságkritika oda valahova helyezett, ahol már ők sem követhettek. –

Nem szokásom a dicsekvés, mégis meg kell állapítanom, hogy itthon egy-két éven belül az ifjak egyik vezérévé tennének, és már most jönnek egyesek hozzám. A „Kút” a legtöbbet fogja adni: beválaszt a, gondolom, 16 tagot számláló alapba, törzstagnak – Egry, Kmetty, Márffy, Berény közé (tavaly csak Bernáthot vették így) és a zsűrinek máris tagja vagyok. Bármikor rendelkezésemre áll az egész gépezet – ma még az én kiállítással csinalja a szezon propagandáját. A kiállítás jól hat, – a „hozzáértők” fölvonulással igen mozgalmas. – Persze anyagilag bizonytalan, lesz-e siker – de ez lassan alakul ki. Eddig csak kiadásaim voltak.

Két hónapja kézzel nem is dolgozom, egy mappához készülnek a tervek, melyre, lehet, a Kút szerzi meg a kiadót. De sokkalta nagyobb terveket dolgozom ki – a végcél most Paris, és Rózsa azt jósolja, „hogy biztosra veszi, pár év múlva már nem is állítok ki idehaza: azaz a csak egész kevesek eredményeit érhetem el Parisban”. Persze a dolog nem így áll; *meg fogom* csinálni a parisi utat, a mi kultúránk érdekében, tőlem tellően.

A hét végén Pécsre jövök, személyesen fogok majd referálni (ma éppen Gábor** anyagát akarom itt „elhelyezni” a tavaszi program egyik csoportkiállításában) – most csak egy kérést írok még ide.

Az afrikai út valószínűleg karácsony előtt megvalósul. Nov. 1-jén szeretnék már Paris felé utazni. Kérem, kedves Főtanácsos uram, szíveskedjék nekem az útlevelet kiadni. Sajnos az európai új vízumokat már beszereztem, de talán átírják az új útlevélbe újabb költség nélkül. Nagyon köszönöm fáradozását ebben a dolgomban. Úgy emlékezem, kérvényemet visszavettem, így tehát azt majd újból meg kell otthon keresnem, fotográfiám pedig maradt bent a hivatalban.

Egészen véve jól vagyok, rongyosan és borzasztó szegényen, e „szellemi arisztokráciában” – most persze, mindenfelé visznek, ami nagyon zavar. Sajnos, nagyon nagy szükségét érzem, hogy elutazzam Afrikába, az idegeimnek van erre szüksége. Soha nem volt ennyi tervem, mint most.

Amikor szívből köszöntöm Főtanácsos urat, örömmel írom az eddigi eredményeket, mint ahhoz, aki otthon, talán egyedül, kitartott jóakaratával és segítségével mellettem. Kérésem megújításával maradok igaz köszöntővel:

M. Ferenc.

Bp. Baross u. 113. I. 6.

929. nov. 26.

15. Quai St. Michel

Kedves Főtanácsos Uram,

ha írok, mindig csak kéréssel állok elő. Arra gondoltam, hogy a Szabolcs című olajfestményemet eladásra följánlom Pécs városnak. A költségvetési félév januárban kezdődik, így reményem van arra, hogy januárban megvalósuljon az eladás. Mindenekelőtt Főtanácsos úr tanácsát kérem, és ha elvben egyetért velem, úgy szabadon megkérnem, hogy a mellékelt ajánlatot továbbítsa a város tanácsához. Nincs mit elhallgatnom, tehát újból megvallhatom, hogy nagyon rosszul megy a dolgom, holott hosszú (kényszer)szü-

* dr. Rózsa – Dr. Rózsa Miklós (1874–1945) művészeti író. 1926–1927-ben ő szerkesztette a KÚT hasonló című folyóiratát.

** Gábor – Gábor Jenő pécsi festőművész, a Társaság választmányi tagja.

net után most nagy lendülettel újra munkába kezdtem. Több festményről, mappákról, azonkívül egy rólam tervbe vett könyv összeállításáról van szó, melyeket anyagiak híján nem lehet megvalósítani. Tervbe van véve a párisi kiállítás, több budapesti meghívás – tennivalóm volna bőven, csak tudjam keresztülvinni magam. Persze ilyen körülmények közt egy évvel elhalasztódott az afrikai utam, későn is van, meg addigra változást várok.

Megkérem tehát, kedves Főtanácsos úr, ha nem beszél le a tervről, nyújtsa be kérvényemet, azonkívül, ahogy tette mindeddig, atyai gondoskodásával interveniáljon érdekében. A festményért 500 pengőt kérek. Egyidejűleg levélben megkértem Börötfy és Gebauer kollégákat,* hogy szakvéleményüket adják le, ami által szintén gyorsabbá lenne a menet. Nem tudom, a városi tanács elfogadja-e azt a keretet, melyben most (miszerintünk megfelelően) van elhelyezve a festmény, de ezen én nem bírok változtatni – nincs semmi pénzem.

Boldogabban számolnék be újabb párisi eseményekről, de hiszem, hogy egyszer itt együtt okosabban megvalósul ez a tervem. A legutóbbi napokban sok újat, jót és érdekeset láttam; – csak most indul a szezon. Legközelebb lakást változtatok, – műterembe kerülök, az egyik „Kaputól” 15 percnire, tehát kívül a városon. Jónak ígérkezik a dolog.

Kérem a Nagyságos Asszonynak kézcsókomat átadni, Főtanácsos urat szeretettel köszöntöm: Ferenc.

Elnézését kérem, Főtanácsos úr, hogy mellékelek még egy levelet, Kerekes Kornélhoz, – spórolni akarok így is, meg úgy érzem, nem veszi illetlenségnek.

Pécs Szab. Kir. Város Tekintetes Tanácsának Martyn Ferenc ajánlata képvásárlás tárgyában.

Alulírott tisztelettel följajánlom Szabolcs című olajfestményemet megvételre. A műért 500 pengőt kérek.

Egyidejűleg szabadjon megemlíteni a következőket.

1926 óta az év legnagyobb részét külföldön, nevezetesen Parisban töltöm; – így a vásárlás elsősorban tanulmányaim folytatását tenné lehetővé, azaz bizonyos értelemben ösztöndíj jellegű lenne. – Az elmúlt októberben rendezte a Képzőművészek Új Társasága első budapesti kollektív kiállításomat, melynek jelentős sikerét a róla írt kritikák és az a tény bizonyítja, hogy a nevezett Társaság mindössze húsz tagot számláló törzstagjai közé választott. – Több budapesti és külföldi meghívás, de különösen közeli önálló párisi kiállításom, három grafikai mappa megjelenése van küszöbön, melyekkel képességeim szerint járulok Pécs kultúrhíréhez. – Végül megemlítem, hogy Pécs városnak mindössze egy művem van birtokában, melyet harmadik éve vásárolt meg a Tanács. Alulírott a Tanács jóakarátát kérem; sok éve tartó szakadatlan munkám, külföldi utazásaim és eddigi eredményeim jogosítanak föl erre, melyeket rendkívül szűkös eszközeimmel valósítottam meg.

Maradok a Tanács szolgálatára:

Paris, 929. nov. 26.

Martyn Ferenc, festő.
Paris, 15. Quai St. Michel

929. dec. 22.

Szeretetteljes köszöntő karácsonyra és újévre: M. Ferencről.
Több nagyobb mű készül, nagy fejlődéssel.

* levélben megkértem Börötfy és Gebauer kollégákat – Börötfy Károly és Gebauer Ernő festőművészek, mindketten a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága választmányának tagjai.

Kedves Főtanácsos Uram, elkésve, de igen szeretettel kívánok jobb újévet (a Louvre legszebb képével*). Dolgozom; öt új mű készül és több újabb terv; – a festményeken kívül a rézkarcok (egyik mappa). A Kút kiállításán (ismételt meghívás ellenére) sem tudok szerepelni. – Új mű csak egyetlenegy, ma készült el. Nagyon sajnálom ezt. Egry barátunk,** gyógyulóban, Taorminában van. – Magamról még mindig ugyanaz áll, kivétel csupán az, hogy műteremben dolgozom, másfél hónapja, és hogy Paris napról napra drágul. Ebben az évben különben itt, Wienben és újból Bp-en akarok kiállítást csinálni – ez már megy. – Láttam újabb és szép filmeket és néhány érdekes kiállítást, de egy ideje úgyszólván állandóan egyedül vagyok és dolgozom. A kezdet mindig lassú és nehézkes. Nem merem kérni, de nagyon jól esnék, ha Főtanácsos uram pár sorral gondolna rám. Szeretettel köszöntöm:

M. Ferenc

930. jan. 20.

Kedves Főtanácsos Uram,

már régebben készültem levelet írni, de a műterembe való költözködés és a vele való rengeteg gond és tennivaló, aztán megkezdett műveim, végül az obligát grippe, melyen (szerencsére elég könnyen) újból át kellett esnem, megakadályoztak. Most egészben véve jól vagyok; öt nagyobb festményt készítek el, dolgozom az egyik máppán, egy kis megbízásom is van, és rengeteg terv foglalkoztat. Persze az utazások várnak, – azok a tervek, amelyekhez fűztem megvalósításukat, még mindig nem értek meg. Az a hajó, melyen Afrikába indulnom kellett volna, december elején indult el...

Legközelebbi teendőim, persze, továbbra is egyedül a munka. De ezúttal a nyárra aligha megyek haza. Egy hónapot, amint írtam, a tavasszal otthon kell töltenem, teendőim közt azzal is, hogy végre nekem is juttassanak ösztöndíjat. (Néha csodálkozom, kik élnek itt az állam pénzén. Alkalmilag, szóval, említést teszek róla. Ígéreten kívül évek óta nem kapok semmit ugyanonnet.) Budapesti kiállításommal kapcsolatosan szólítottak föl erre, és én bárhova, tehát Rómába is elfogadnám azt. – Így, a munkán keresztül, azt hiszem, ebben az évben összegyűlik az az anyag, mellyel aztán kiállíthatok itt Parisban. Ezzel a tervbe vett kiállítással mindenesetre sok teret nyernék, de, sajnos, még sok napot, egyenként, kell megúsznom addig.

Kérdezem, hogy vannak Főtanácsos uramék? Az esetben, ha otthon, Pécsen a szokásos tavaszi kiállítás létrejönne és ha az éppen összekapcsolható volna hazautazásommal (a Kultuszminisztérium ösztöndíj-pályázatai áprilusra vannak kitűzve), szeretném, ha végre több és olyan művel szerepelhetnék ott, mint azt eddig nem tettem. Úgy gondolom, egyszer végül is ki kell állni és meg kell kezdeni a szereplést. Ezzel azonkívül talán újabb szint és erősebb mozgást is lehetne adni a kiállításoknak. Kérem tehát, Főtanácsos uram, ha valami határozottat tud, értesítsen erről, miheztartás végett.

Aztán továbbá engedje meg, hogy megkérjem és megkérdézzem a várossal kapcsolatos képeladás ügyében. Nehezemre esik, hogy kérjek valamit, siránkozni még nagyobb erőfeszítés lenne, de, mivel a húrt csak egy fókig lehet feszíteni, úgy érzem, hogy egyszer, talán váratlanul, baj lesz. Mivel megalkudni nem tudok, másrészt mivel művészi terveim mindinkább távolodnak a polgári szempontoktól, egyre nehezebb jövő elé nézek. Most már tudom, *újból* évekre van szükség, hogy praktikusán is elérjem azt, amiből

* a Louvre legszebb képével – a képeslap az *Avignoni Piéta* című XVI. századi festményt ábrázolja, Martyn egyik legkedvesebb képét, melyről művészettörténetben járatlanabb ismerőseivel gyakran hitette el, hogy Avignonban található.

** Egry barátunk – Egry József festőművészről van szó.

megélhetek. Évekre! Teljesen bizonytalan azonban, miből és miként fogom azt keresz-
tülvinni. Ha erkölcsileg jól állok is, minden biztat, máskülönben, idegileg, fizikailag egy-
re rosszabbul. Ezért mondom, hogy egyszer váratlanul arra a pontra jutok, hogy nem
akarom továbbvinni. De mindezt csak Főtanácsos úrnak mondom.

Mindenesetre nagy segítségül szolgálna, ha sikerülne a tervbe vett képeladás, de ebben a
tekintetben egyedül Főtanácsos úrra számíthatok. Ezúton kérem tehát, hogy tegyen érde-
kemben úgy, amint azt megérdemlem. Gondot okoz, hogy a városi tanács nem hozzáértő
tagjait befolyásolja az, hogy a szóban forgó festmény nem elég díszesen van keretezve.

Itt változó idő; egyik nap május, a másik sűrű november. Szellemileg Paris ma is az a
hely, ahol meg tudok maradni. Legutóbb szép filmeket láttam. Vajon egyszer kalauzolja-
tom-e Főtanácsos úrékat itt? Legutóbb megint drágult az életnívó, ma már alig olcsóbb Paris
a többi nagyvárosnál, csupán a technikája, berendezettsége teszi mégis előnyösebbé.

Egyszer ha hozzájut és értesít Főtanácsos uram, hálásan megköszönöm. Kérem a
Nagyságos Asszonyhoz kézcsókomat továbbítani, maradok szeretetteljes köszöntővel:

M. Ferenc.

Paris. 930. febr. 16.

Kedves Főtanácsos Uram,

több mint két hete Paris mellett, Montrouge-ban dolgozom (ahol egy román úrihölgy
arcképét készítem), tegnap aztán hazajöve várt kedves levele és a pénzküldemény. Meg-
hagyása értelmében mellékelem az utólagos kérvényt.

A hosszú sor köszönethez, mellyel tartozom Főtanácsos Úrnak, egy újabbat kell hoz-
záfűznöm, de külön a szeretetteljes gondért, melyet rám fordít. Főtanácsos úr évek óta
tanúja annak a tiszta, meg nem alkuvó munkának, melyet viszek, annak a mániás ma-
kaksságnak, mellyel építem az utat (fokozatosan elveszítve az érdeklődést és nyomán a
pénzt, de lassan-lassan egy másfajta becsülést szerezve, melynek egyik megállása őszi
kiállításom volt), de azontúl annak a vesződésnek is, ami szinte naponta megújul fölöt-
tem. Legutóbb azt írtam, újból évekre van szükségem, míg realizálhatom a fölvetett
problémákat, miután (párisi arányban) ott tartok, hogy van jogom – festeni... De hát mi
lesz addig! Néha (mert egész nap dolgozom) magam is elcsodálkozom, hogy *idáig* elju-
tottam és napokat nyerve újból azon, hogy maholnap öt új művem áll készen... De aztán,
máskor gondolkodóba ejt, hogy messze-előre dolgozva, vajon keresztül tu-
dom-e vinni magamat. Igaz, otthon sokkal biztosabban állhatnék praktikusan, de ha
annyira szükségem van Parisra! – Pedig, hogy továbbra is magamról számoljak be, már-
már egyenesbe jutva, sokkal biztosabban, könnyebben, erőteljesebben bizonyítom a ma-
gam igazát. Rengeteg új tervem vár sorbaállva, és a menet tempója annyira élénk, hogy
ebben az évben, ha nem lesz baj, tizenöt-tizenkilenc nagyobb festmény készül el, kijön
(végre!) az egyik mappa, mellyel szintúgy foglalkozom. Így aztán újból otthon; Wienben
és itt akarom megcsinálni a kollektív kiállítást, mely utóbbi különösen fontos.

Köszönöm továbbá, kedves Főtanácsos Uram, hogy a várossal tervezett „üzletemet”
a kezében tartja, és azt, hogy érdekemben fárad. Emlékezem, két esztendeje is hónapokig
húzódott a kérdés – a polgármester úr lassan dönt. Ő persze nem tudja, hogy mi van a
vásárlás mögött.

Ebben a pillanatban túrhatően vagyok, noha utóbb elég sok bajom volt a gyomrom-
mal, a sok munka pedig néha nagyon kimerít. Mégis, egy ideig így kell folytatnom – ápr-
ilis elején megyek valószínűleg haza, pályázom a rendes évi ösztöndíjakra (melyre föl-
szólítottak), van Bp-en megbízásom, és „adminisztratio” ténykedések közt, valóban na-
gyon szeretném, ha Pécsen is erősebben és reprezentálón szerepelhetnék. Persze, néze-

tem szerint, ezúttal célszerű volna, ha az egyesület progresszív tagjait valamennyit szerepeltetnénk, melyek közül különösen Gábor, Klie, Molnár, Weininger* és én jöhetnék tekintetbe. Rendkívül érdekes kiállítást állíthatnánk össze, ha mindezek bizonyos számú művel szerepelnének. Én mindenesetre megelőzően levélben jelentkezem az ügyben. – Később aztán, májusban, a szokástól eltérően visszajövök Parisba – dolgozni. Bevallom azt is, hogy szobor-terveim is vannak, melyek egyre erősödnek és mindinkább fontosakká lesznek számomra.

Itt lassan, egyre drágul az élet; hallom, az idetóduló magyar munkásokkal újabban sok baj van. Csak egész nehéz (bánya, veszélyesebb gyári) munkára számíthat az idegen – megtelt a kereslet és csupán jó szakmunkások (különösen szőrme és bőr) kapnak még jobb állást. Ma már, az igazat bevallva, *faut de mieux*,** elhatározás és kényszer árán tartok ki Paris mellett, és nagyon szeretném már, ha afrikai utamra indulhatnék. Az a baj, én ugyanis jobban hiszek az egyén művében, mint a kollektív munka sikerében, hogy egy napból nem lehet többet nyerni, mint amennyi fizikailag a maximum. Így aztán nálam, aki úgy látszik, nem vagyok produktív és munkabíró, rengeteg az, ami egészen elvész. Egy barátunk előbb Taorminából, most Palermóból írt – jobb egészséggel, munkakedvről említ.

Befejezésül még egyszer megköszönöm Főtanácsos úr érdekemben tett fáradozását és a pénzt. Hiszem, egyszer majd kialakult és nagyobb erkölcsi eredménnyel ismételhetem, viszonzásul. Kérem a Nagyságos asszonynak kézcsókomat továbbítani, Főtanácsos urat szeretettel köszöntöm a viszontlátásig: M. Ferenc.

930. márc. 1.

Kedves Főtanácsos Uram,

úgy hiszem, köszönő levelem és kérvényem azóta rég megérkeztek.

Most hamarosan eldől, hogy haza kell-e utaznom. Amint írtam, a Kultuszminisztérium külföldi ösztöndíj pályázatán akarok részt venni, hogy végre terveimet könnyebben és nagyobb fölkészültséggel megvalósíthassam. (Bevallom, néha elámulok a hosszú sor emberen, akik – nagyon sokszor azok, akikből *nem lesz* semmi – ismételten, éveket töltenek különböző helyeken Európában. Alkalmilag néhány esetet fogok elmondani.) Többfelé írtam, most várom a választ, hogy esetleg még idejében indulhassak. Addig, persze, sok a tennivalóm; a már jelzett portré megbízásom még nem készült el, és azonkívül készül a hatodik és hetedik kompozícióm. Eddigi anyagom jól hat; ha az év végéig így folytatom, erős anyag lesz együtt itteni és budapesti kiállításaimra. Néha persze nagyon kifáradt vagyok, ideges (két hétig éjjelente is dolgoztam: egy gyalázatos darabot fordítottam angolra), holott amúgy sem állok jól fizikailag. Most tehát, összegezve az egészet, választ várok és aszerint fogom beosztani legközelebbi időmet. Az esetben aztán, ha hazautazom, egybeesik az húsvéttal, közös megbeszélés szerint egy sor festményt szeretnék kiállítani a pécsi tavaszi kiállításon. Igaz, amint egyszer arra sor kerülhet, pusztán az elvek miatt, mintegy a mai képzőművészeti problémák „demonstrációjaként” egy egészen önálló kiállítást szeretnék megvalósítani odahaza.

Visszatérve külföldi ösztöndíjaimra, valószínűleg a Kút is exponálja magát érdekemben, – siker esetén egy évig dolgozhatnak nyugodtan. Egy év nagy idő. Persze, ez esetben, nem kötném magam helyhez; – szívesen mennék Rómába is.

Egyidejűleg, amiről Főtanácsos úr már tud, Artúr öcsém útlevele ügyében írok egy-két sort. Nehezemre esik, hogy részletesen leírjam családi körülményeinket, – mi mind a

* Gábor, Klie, Molnár, Weininger – Gábor Jenő, Klie Zoltán, Molnár Farkas, Weininger Andor, pécsi festő és építőművészek.

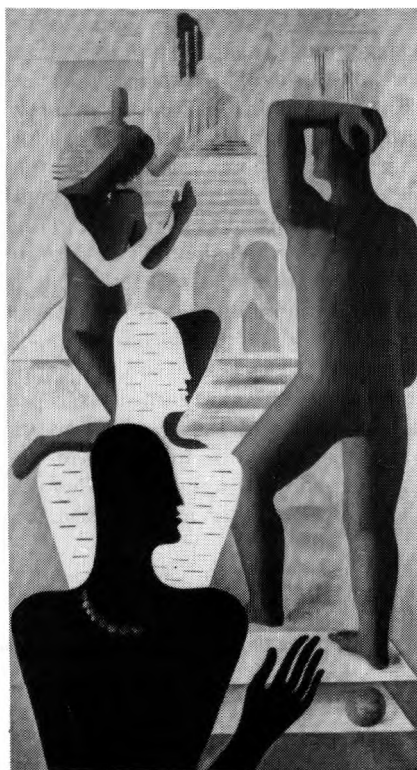
** *faut de mieux* – jobb híján.

legnehezebb utakon megyünk. Róbert öcsém most szigorlatozik és végez (orvos) Budapesten minden támasz nélkül, azaz nagyon kevéssel. Artúr, szegény beteg, nekem különösen a lelkemen van, hogy rajta segítsek. Különböző okok miatt ma már nem lehetséges az, hogy otthon maradjon, másrészt itt egész könnyű, *itthoni* munkával meg tudná keresni azt, ami a lakáson kívül a legfontosabb. Régi tervem, hogy őt pihenni és abszolút nyugodt életkörülmények közé hozzam, melyre utánpótlás után most volna mód. Egyelőre csak rövidebb időről van szó (két-három hónap), ittléte alatt beiratkoznék az Alliance-Française-ba, és a már említett itthoni munkát végezném. Ha sikerül az ösztöndíj ügyem (ami havi 1000 fr-t jelent) különösen jól alakulna ez a tervem, de anélkül is, mivel mai helyzete semmiképp sem tartható, eddigi tapasztalataimmal megindítható volna. Arra kérem szépen Főtanácsos urat, hogy adjon számára, ha lehet mint *tanulónak*, útlevelet – itt úgysem vállalhat és nem is vállal hivatalosan munkát –; az a tény, hogy én gondoskodom minden lépéséről, gondolom elég biztosíték ahhoz, hogy nem lesz vele semmi baj. Szeretném ugyanis, ha papírjai mielőbb rendbe jönnének.

Végül itt a magyarok részéről is megmozdul kissé az ügyem. Legközelebb a követség várna, állítólag a követünk máris tett valamit érdekemben. Persze nagyon lassan alakul minden.

Amint lesz néhány fotóm legújabb festményeimről, elküldöm azokat. – Jó, sőt egész tavaszi idő járja, – gazdag program mindenfelé. Nagyszerű emberek nagyszerű konferanszait hallom néha, különböző helyeken. Például tegnap Le Corbusier-t a Louvre-ban a modern architektúráról. *Nagyon* szeretném, ha Főtanácsos úr egyszer azt írná, hogy – érkezik Parisba. Nagyon sok szépet és érdekeset tartogatok összegyűjtve – csak már kezdhethetnék sorra venni.

Maradok szeretetteljes köszöntővel: Ferenc.

Fehér szonett

*Lelni egy színt, mintha gyereket várni,
nyílthasson meg színleg a száj, vagy
lélegzet nélkül a visszáján élni – még
nem ember, s már nem embrió. És képzelni*

*hozzá két kezet, mintha sárból gyúrnák,
s ő alakoskodik, ahogy bújna át a fogak
közt, tud úszni és csuklani. És még
mindig a lelkére vár. Pedig a szín már*

*nem változik: ha ő lesz a lelenc, aki
visszatér apja udvarába, ráismernek és
megölik. Mert világra jött a nyílt színen,*

*és késlekedett – már egy lélek sincs a sorok
között, mikor végre bejönnek a műtősegek,
a nyílást lezárják, a lélegzetet felkötik.*

Tavaszelő

*Hasbeszéddel térzenével várlak.
Gyógyszert vesz be vagy kiugrik
az ablakon. Nincs kiáltás se kérdés,
lent cintányérom csattogtatom:*

*minden lelkes és teremtetett állatok
elaludni zúzódni szét, szárnyalkodó
madarak most rázd és üsd a cintányért
és végre semmi, has beszélj*

*megelevenednek. Még most is
a születést keresed, egy kicsit még
kezdenek újulni rezeg a cintányér*

*kik a tél előtt rejtőztenek –
elmállott a bábú sötét odúban,
a tér kitágul hallhatatlan rongyzene.*

Mi hírem költik?

(II. – befejező – rész)

„Elmúlni vágyom s vágyom...”

Szép Ernő

1

Ez most akkor a halálvágyról szól? Mégsem? Az elmúlásvágyról? Mi a kettő között a különbség? S mi az az „ez”? Írásom azonos-e elképzeléssel (elképzelésével), lehet-e az? „Ez”: és ha Szép Ernő-mottónkra értjük?

Nem vagyok túlkövetelő, mégis, ha azt mond(hat)om, „a kevésbé ismert Szép Ernő”, ha azt, hogy „érdemben semmit se tudtam tenni Szép Ernőért se” – hogyan értem? Elsősorban: hogy nála „mindenre” van rím, megfelelés, kádencia, működőképes kijelentés, érvényes szó, minden előjön, ami „érdemleges”. Gondolkodunk-e róla így? Másrészt a halálvágy – nem olyan egyszerű. Bennem semmiféle halálvágy nincs. De ahogy átvonszolódom az életen: hamisan csengene össze azzal, ha „az életet” dicsérném vagy ha az életet „dicsérném”. Amikor a koala kártyabajnokságról (így, kisbetűkkel) írtam, amikor „a verebekről”, a lovakról („lovakról”), Nat Roid alakjairól stb. – igyekeztem alapos munkát végezni, holott tudnom kellett, felszínesség csúszik mindenféleképpen. Egyenetlenség? Hogyan lenne egyenletes egy olyan gyorsan váltakozó (mert a hatásokra így válaszoló, mert belső hullámvázakat ábrázolva követő) kedély? S ha az úgynevezett „mű” ennek viszonylag is hű megfelelője... mi lenne átlagolt szintűen, „kifogástalanul” egyenletes?

Szép Ernő is ilyképp egyenetlen. Az egyenletes műveket, életműrészeket igen hamar felejttem. Nem egyedül mondom: Ottlik kifogásolt, nem sokra értékelt korai novelláiban (*A Hegy Lelke*, *A Drugeth-legenda*), e pompás (érték)sorokban megannyi hasadóanyag-töltésű „mondás”, megfogalmazás, nézet, felület, törésvonal stb. le lehet, ezek nélkül meg se lennék, hogy így mondjam. Efféle rendhagyások (sorok egyenetlenségéből kilógó, Ottlik saját megfogalmazása szerint „nemeuklideszi pontok-rendszerek”) köré halmozódó, ott „lazuló” való-
rök nehezen hangolhatók egybe a (mondjuk, egymástól tartalmukban eltérő, szemléletmódjukban mégis igen hasonlító) literátori rendszerekkel s kíváncsi-
maikkal. A megszokással. Ha etikai kérdést „csinálok” már abból is, amit egy-
oly dal exponál, mint igen szép kifejtésben a *Trabant*-csapat (Vető „Kína”, Mé-
hes Marietta stb.) nótája, az *Ez a ház is ledőlhet*, végződésével – „Senkihez nincs
már közöd” – miként egyeztethető össze mégis az, hogy nekik közük volt/van
egymáshoz, a zenészeknek tehát, nekem hozzájuk vagy Várnagy Tiborhoz, aki-
től a kazettát kaptam stb., holott ezt a számot átélve nagyon is érzem, igazolva
érezem érzésem, hogy „senkihez sincs közöm”, vagy hogy Szép Ernő joggal

mondta, „már azt hiszem meghaltam”, sic! – ha itt bajban vagyok, hogy ezek miként egyeztetődhetnek, e holt ellenkező s nagyon is eleven, érvényes felfogások, mekkora lehet a gondom, mikor az elmúlásvágy–élettény ellentétet forgatom magamban, írásban stb. A *Trabant* nótája is hírem költi így – s másképp –, ám ez most nem tartozik ide.

Szép Ernőnél, hogy még egy bekezdést vele kezdjek (s el ne titkoljam: nagy telefonbeszélgetés után vagyok, nagy és jó beszélgetés után, s valakit megleptem annak elmesélésével, hogy anno 4-5 évig, nyaranta főleg, idegenvezető voltam, éjjel-nappalom mások társaságában töltöttem, „összezárva”, igaz, mégis, kivívott magányban, persze... meg egyebek), Szépnél igen jeles kollekciót lelünk halálkijelentésekből. Ez nyers fogalmazás így, s a példák sorolása sem dolgunk (elengedhetetlen), inkább arról lenne szó: miként azonosulok én – például – Szép Ernőnek ezekkel a vershelyeivel, illetve a belőlük, meg a nem haláljegyző, de hasonló sugárzású kijelentésekből, versrészekből, meg az ő egész alapszelleméből adódó együtessel, a Szép Ernő-költőjelenséggel. Miért tekintem őt, a magam szempontjából, de kicsit az általános érvény igényével is, a század alapvető poétájának.

A *Néked szól* tartalmazza az iménti két idézetet. Az élet-halál helyzet elsődleg ott van már a megszólításban is. Holtnak képzeletben magát a költő, s így jut el szava valakihez, kinek éppolyan lesz tán a természete, mint neki, képe, járása is hasonló esetleg, s – oly szép – „a romló / Években éppen így csüngsz majd”, mondja a kései utódnak, „a végtelenség”. Persze hogy az ember a végtelenségben csüng. Csak ezt oly nevetséges mondani. Mikor halált említek, elmúlást, ez a végtelenség szinonimája, szemben elaprózódó időtöredékekkel, megzavart lehetőségek sorával (ami „a hétköznapi”, de még a túl sok „esszenciális” program is; innen a csodálkozás azon, hogy én „oly nyíltan is éltem”; gondolom, egy ilyen dolgozat se zártság, de – mondtam – erről *beszélni* nem lehet, ezt a témát nyíltan „elélteni”, előadni stb. képtelenség).

Lenyűgöz az a szakasz is (nem lesz ez vers-elemzés persze), ahol elébb ez áll: „Téged tudósítlak, hogy itt voltam a világon” (furcsa az interpunkció!), „Hogy szívem vert s halk h-val mindegyre lélegzettem, / Fenn voltam és aludtam, mozogtam, ittam-ettem”... Szép Ernő mindig különös bűvőlettel tudja sorolni, kiemelni a legtermészetesebbeket: járás közben megállt utcákon, úton, kertben... elkezdett menni etc. S a befejezés (e szakaszé): „Isten felől hallottam s még kell itt halni, látom.” Engem ez megdöbbsent. Ez látszólag ellentétben van az „azt hiszem már meghaltam”-mal (bocsánat, én e szórendben idézgetem magamban). Vagy ahogy ezt mondja „Szerettem vón egyetlent, határtalant csinálni” (nem témánk most, de ez:) „S végre orvosságot a halál ellen tanálni.” Dehogy akart ő meghalni tehát.

Akkor?:

Nos, akkor...

Hiába ment el bárhova, csak magával ment szembe. Mindenütt csak „mulattak s kínlódtak” körülötte. Az igazit beszélni, azt úgy szerette volna. Karon ragadni valakit, menni a boldogságot keresni.

Senkihez sincs már közöd.

Mert az ilyen karon ragadások eleve nem szoktak sikerülni, szerencsésen végződni. Itt jön, hogy a napok elhagyják, orcája festéke s haja vész, minden nap kívánni kell jóestét (!), s hogy azt hiszi, már meghalt. Ami az én hírem költi, na-

gyon is, és dehogy (csak úgy egyszerűen) halál: „Az életet barátom szétszórja itt az élet, / Én nem tudom, mit éltem...” Nem óriási dolog. De a folytatás: „s mi az, hogy én itt voltam”. Lásd az *alien*-dolgok. Lásd egyik legnagyobb idézet-örömem: Margócsy István könyvében találtam, Biblia: „Jövevény voltam az idegen földön”, Mózesst etc. Mit cifrázzuk? De miért ne térhetnénk vissza ehhez? „Senkihez sincs már közöd”? Eleve nem is volt. Úgy van, hogy közben nincs. Úgy nincs, hogy közben azért van etc. Úgy élsz, hogy azt is hihetnéd, már meghaltál stb. További bizonyítások még a *Néked szól* versből: „... (nem tudom)... mi az, hogy én itt voltam, / Már minden igazságnak, mely itt jár, udvaroltam, / Fáradt vagyok, nincs kedvem s magamról nem beszélek.”

Ez a „nincs kedvem”, e tárgya-se „nincs kedv”: halál-állapot. Külön vágyás se kell hozzá.

Fáradt vagyok... Milyen egyszerűen mondható. „Elfáradtam, Istenem, / Húnyd le, kérlek, két szemem...” Ugye, a régi dal.

Ellenben felcsap valami más, ellenjáték, mindjárt a következő szakaszban. S nem így érzel-e te is, nem így érzem-e én is? „És képzelem még mindig” – nincs ellentét jegyű kötőszó, „és” van, így hökkentőbb – „sejtem, gyanítom, várom / Hogy a boldogság fog majd egy reggel rám köszönni...” Magas költészet? A szív majdhogynem képregény-fogalmak között járunk! Ily egyszerű. S tovább: „S elment időm kezd majd mint tavasz jön vissza jönni...” Visszajön Szpéró, Samu, Poszi, Icsi... Istenem! „És minden szépre fordul s azt hajtom: álom, álom.” Közemberi szöveg, esztrád multság. És mély. Nem?

Mesze a „leg-legebb...”!

Nekem.

Akkor hirtelen: elsötétülő szakaszok. S tizenkét sor se kell, máris:

*„Nincs más világosság itt, csak a halál. A száraz
Észben más mentség nincsen, csak a halál. Nincs vigasz,
Csak a halál. Fedél nincs, csak a halál. Ki hí, az
Csak a halál. Nincs válasz, csak a halál a válasz.”*

Nekem ez az utolsó sor már pusztító erejű. Szinte kiírhatatlan. Abba kell hagynom.

Holott formai eszközök teszik. Sőt, nem is ékesek. Kattogósak, monotonok. Szinte ügyetlenek, erőltetettek.

Nem fogok tudni ilyen nagy versszakot összehozni soha életemben. Jót igen, biztos. De ekkora „hibákkal” ilyen elemi, összepusztult erejűt nem. Pilinszkynek vannak hasonlói, ritkán. Szép Ernőnek is ritkán. De vannak. Rólam szólnak, legalább.

Így vagyok olvasó.

Hogy hírem költik.

Magam is megdöbbenek egy hajdani vakságomon: bár összeállítója lehettem egy Szép Ernő-válogatásnak, egy leginkább „hírem költő” versét az Ernő úrnak – kihagytam. Elmúlás-költeményről, a *Milyen jó nekem lefeküdni* cím-kezdetűről van szó.

Betéve tudtam. Jobb kocsmákban, míg ily helyekre jártam, el kellett gyakran

mondanom. Szerették mások is. Átment (azon a rivaldán) (is). Azon is, ott is. (Akkor is, ott is. Ez a vers is örökre van hát. Arra való.)

Jó néki elaludni, „elveszni a piszkos világról, / Mint este a felhő az égen”. Ez mindig kikészített, már ez. S ahogy akkor megragadja a pillanatot, nem ereszti (Szép Ernő), tudja, elkapott minket, megsoroz minket: „De jó nem hallani fülemnek, / De jó nem látni a szememnek, / De jó nem tudni a fejemnek, / De jó nem fájni a szívemnek.” Pilinszkysen mondtam mindig a verset, itt nem tartottam szünetet, egybedaráltam a két szakaszt: „Mikor halálom jut eszembe...” Holott óriási hangulat- és témaváltás van! De nem! Tovább: „Nem is tudok már tőle félni, / Hiszen lefekszem és elalszom / Oszt többet soha nem kell élni.”

Milyen ez! Ugye, milyen...?

Halálvágy? Nem olyan egyszerű. Nem halálvágy. Ahogy mondani próbáltam. Mászt mondani „már” hazudás volna. Természetes, hogy a soha többé ne kelljen élni, ne kéne már élni: a vágy. Holott más helyen Szép Ernő is hátrahőköl kicsit, mikor rádöbben (könyvvel ölében, a Margitszigeten), hogy de hiszen amiként ez az „öröknek-élt” pillanat van most (akkor), így lészen az is, hogy egyszer ő majd aztán már többé sosem él.

De itt elaludhatni a jó. Nyavalygott, könnyet nyelt, „ette ajkát” (ah, e túlzások! ugye?), míg végre kiérdemelte az alvás üdvösségét. S most? „Most elbúvok, mint búvócskában, / Falnak fordulok bajtól-bútól...” Kis jelenet, milyen, ugye? „Egy sóhajom maradt: elűzőm, / S fáradt lelkemben angyal dúdol.” Hirtelen nagy váltás megint, hogy az ágya szélére leülne akkor ő maga, s még eligazgatná takaróját, lesné, álmában mit beszél, „és megtanulnám minden szómat...”

En nehezen bírom (heves érzelmek nélkül) az ilyen írásokat. Nyilván, mert hírem bennük.

3

Hírem veszem ekképp. Amit megfogalmazatlan tudok, most – bizonyosság. Van már ez a világban, hát ez akkor már mind van.

De jó.

Aztán ezek a kerek kis emblémák: *Add a kezed*. Végül: „Add a kezed mert álmodok, / Add a kezed mert itt vagyok, / Add a kezed mert meghalok.” Szinte dal, nótácska.

4

A 100. oldalnál, szokásom szerint, a könyvbe tett valami. Ezúttal nem falevél. Ki tudja, melyik – halott – madarunk kis tolla.

5

*„Nem érzi a halott veréb
Ha a ló a begyére lép
Csak a szívem érzi...”*

Egy másik vers.

Bocsássatok meg...

Ez a nagy világi-litánia vers. Liturgiája a kétségbeesésnek.

Kis részlet:

*„Bocsássatok meg
Halott kalapok
Pállott gomblyukak
Fáradt nadrágok
Foldott harisnyák
Góliát cipők
Bocsássatok meg nékem
Bocsássatok meg.”*

S az elhervadt fogak, legázolt arcok, koplaló cinkék, megragadt legyek, kiürült szemek...

És „de szégyen élni”.

Rólam szólt, vagyis hát én próbáltam erről. Ezzel bajlódtam itt, a dolgozat első felében. Mit is szabad tennem, mit nem. Nem lenne szabad, holott „jó”, másoknak is teszem (állítólag), csak én tudom: szégyen, szégyen, mert nem igazul igaz.

Kevesebb ennél (pedig végletesen átfogó, „nagy”) az „Itt volt benn a szívemben” szívem-szakasza is:

*„Ó szóljatok egyet fák, ti olyan nyugodtan
állotok, szóljatok már egyszer
Imádott magas fák ti ámultak, ti égre figyelő
hűek, ti soha sétára nem mentek,
Mondjátok meg nékem mihez tartsam magam.
Súgjatok egy világos szépet nekem,
Ti biztosan tudtok valamit, én nem bírom
magamat az élethez igazítani.”*

Persze, de nézzük ezt (mondom, *De szégyen élni*):

*„De szégyen élni
De szégyen élni
Tovább köszönni
Tovább beszélni”*

Ó, ez a „tovább”!

*„Jaj emlékezni
Jaj mindent tudni
Hallgatni szépen
Némán hazudni”*

S kis lazítás után:

„Borúlj rám felhő
Tenger ragadj el
Őszi köd rejts el
Narfény tagadj el”

Ezt szerettem volna mondani „csupán”. Ez a halál-kérdés. A szégyen „igehelhetetlen”.

8

A *Magányos éjszakai csavargás* szinte bele sem fér ebbe a keretbe. Túl sokat foglalkozik „önmagával” az én költőm ott. De egy „gyengébb” versével (– az *Élet, halál* kötetben lelt *Honvágy* cíművel –, ott: „De szeretnék én itt nem lenni, / Jaj, de szeretnék menni, menni / Azokkal, akik már meghaltak”) rokon a „Csavargás” végső motívuma, bár, persze, enélkül is tudnánk, halál-kép:

„A nyár elment. A terasz teli pusztaságtal,
Az asztalokon székek. Cipőim lassan visznek...”

...

Menni, olyan jó menni. Meddig lehet így menni?
Megyek, gondoltam...

...

Megszökni, mint hazulról egyszer gyermekkoromban,
Itthagyni a lakásom, sok könyvem, sok nadrágom”

(!!! ez Szép Ernő, ez ő, értékeljük ezt?)

„Barátot, nőket, múltam, nevem, minden emlékem.”

9

Aztán elhurcolták, mehetett az országúton.

Londonban Jean-Michel Basquiat „csoki” festő (meghalt 28 évesen, heroin-túladagolásban) kiállítását láttam. Cézanne stb. elé volt „bemérve”, első helyre heteken át. (Serpentine Nonprofit Galéria.) Na ja, nem ő a jobb, talán azért mégis Cézanne (mi az, hogy „ki a jobb?”), de London ilyen. Bemérnek effélét.

Budapestre se mindig panaszkodhatom.

Jó Basquiat-nak? Talán jó. De meg is tett érte ezt-azt. Az ember meg csak hiszi, hogy már meghalt, közben „udvarol” igazságoknak: verset mond el, szerepel stb. Miért, miért.

Salinger szögesdrótja, őrzőkutyái – buddhista zenmagány? Se jó, így nem.

Hogyan lehetne élni egyáltalán? Már egy igényen túl? Egy igénytelenségen túl? Alig? Lehet egyáltalán?

Ottlik: elnagyolt, durva, pontatlan szavakkal, rúgásokkal, jelekkel, handa-bandával próbáljuk kifejezni magunkat, megértetni a tízezer lelkünket? Vagy úgy is jó, hogy 9999 lelkünk nézi az 1-et, mint ágál? 1 lelkünk nézi legalább a 9999-et? Lásd Medve Gábor fejtegetései.

El nem mondhatom, milyen jó: hogy itt csak a költők...

Pilinszkyt még (aztán József Attilánál ki-ki keresse meg az ide illőket).

Az 1958 körüli évek költészeti alapélménye volt „az én nemzedékemnek” Pilinszky János. Némiképp Weöres után (*A hallgatás tornya*, 1956), nekem sajátlag Nemes Nagy Ágnes, Jékely és Kálnoky mellett, persze J. A. után – (1954–1955).

Mert erről már sokszor esett szó, most csak óvatosan, így, ennyiben:

*„Én nem kívántam megszületni...
... szeress sötéten és kegyetlen,
mint halottját az itthagyt.”*

Az alien-motívum... és a poszt-Szpéróék. Sötéten és kegyetlen szeretem-e őket? Nem, nem. S ez a szakasz nem is szól rólam oly nagyon.

*„... az irgalmatlan ég alatt
hanyattdőlk a falnak.*

*A szomorúság tétován
kicsordul árva számon.
Mivé is lett az anyatej?
Beszennyezem kabátom.”*

Mily sokszor eszembe jutott ez. (*Téli ég alatt*) S jut ma is. Érdekes, ha beszennyezem kabátom (köpés, gondatlan odakönyöklés stb.). Nem gondolok más változatokra. De az utazás hasonlata a következő szakasz:

*„Akár a kő, olyan vagyok,
mindegy mi jön, csak jöjjön...”*

Eddig nem. Mostantól érdekel a dolog:

*„Oly engedelmes, jó leszek,
végig esem a földön.”*

Az utazás: megtörténik velem? Végigesem a földön? Volt ez így. Most már az itthoni magány sokkal jobb (bár ijesztően üres), mint a külhoni. Igaz, az itthoni magányból épp a különben zavaró részek bizonyos hányada hiányzik. Lenne mégis valaki a közelemben. Londonban, Bécsben: „a lovak”: cselekvés, időrend. A gépelés (fordítás). A rajzolás. A napi járó-maratonok, 42-44 kilométer, 12-13 óra. Esőben, szélben is. „Lassan megindulnak felém / a bibliai szörnyek?” Volt így, van így.

A Pilinszky-csillagkép mégis mintha megint távolodna tőlem lassan. Aktualitásával, aktivitásával. Holott, tudom, nincs nála igazabb.

*„Mit kezdjen, akit elítélt,
de fölmentetf később az ég,
megvonva tőle a halált,
míelőtt már megadta magát?”*

Tessék. Mármost ez madaraink jöttére, tűntére vonatkozik-e? Mikor adtam meg magam?

*„Kit mindenétől üresen
talált a szörnyű kegyelem,
megsemmisülten...”*

Mi lesz Lizziék nélkül? De szégyen élni, hogy „úgy külön” semmi se lesz? Az ember nem dőlhet „a semmi habjaiba”...?

A lónevek üzenetei. Éjjel Szpéroért virrasztok, halála évfordulója, június. Másnap Nessun Dorma fut. Senki Sem Alhat. Apja Night Shift. De máskor is fenn vagyok éjjel. A 7000 napot tönkretevő mégis-italtól?

Most ennek is vége.

Mindenemtől üresen, így. Jó, de ha ezt bárkinek mondom... Nincs tehát ilyen kommunikáció. Nincs. Ezért írok, mint már írtam. Ezt, még ezt se „mondhatom” eleven szóval. Ezt is írni kell, lehet csak.

S mi ez Pilinszkynél, hogy forduljanak ellene a meglapuló szörnyek, kiknek ő elnyomója volt? Az ilyesmit én rendezni, fékezni akarom magamban.

Vagy mi ez? Hogy ilyeneket is írok, mint e dolgozat? Nem az, hogy ezek a szörnyek mindenem elveszik? A homlokom, az ajkam etc. nem – de ahogy a 60-as években már a „Hamlet-könyvben” írtam, mind-mind a részletek... s mind azt, ami lehetsz nekik, tőled hirtelen elveszik... eléggé kriptikus.

*„Csak állok majd és reszketek,
akár egy égő erdő.”*

De ismerjük ezt oly sokan.

11

A Tanúk nélkül korántsem egy-megfejtésű vers.

Az, hogy

*„külön kezel, kivételes magányban
a tanuk nélkül dolgozó pokol”*

– ez minden magányosan töltött, intenzív idő képe, lényege. Ahogy ezt a hetet élem, míg családom távol jár. Ahogy sok nyári napot. Ahogy külhoni időimet, teljes magányban Londont, Bécset, Németországot.

Kivételes magányban. Tanúk nélkül.

S hogy

*„egy porcikám se bízna senki másra,
ha únja már, magam kezére ad”,*

nem egy önkielégítés története, áh, nem. Magam intézem el magam: eszem, nem eszem... iszom, nem iszom... 44 kilométert gyaloglok rogyásig... hajnalig rajzolk, másnap roncs vagyok... az utazásoktól eleve három-négy napig roncsféle vagyok. A nem-alvás, helyváltoztatás, a repülés fáradtsága. Vagy ahogy „haj-

tok”, dolgozom. Játsszom. Nem játszom. Elhatározok valamit, nem úgy teszek. Kihagyom a legjobb dolgokat, holott tudtam: Kambalda Rambler, Babble Bulgudingo 8/1, 10/1... sokat lehetne nyerni az én szerény igényeimhez képest. Mit rovom a Soho utcáit? A hivatalnegyedéit Bécsben? Miért falok hirtelen annyi sült burgonyát? Aztán napokig semmit. Miért vannak ezek és ezek a kényszerképzeteim? Hogyan feledkezhetem meg arról, hogy...?

Magam kezére ad. És:

*„Ki itt találna rám e szörnyűségben,
és végignézné, mit is művelek,
nem hinné el tulajdon két szemének,
s egy szót se merne szólani senkinek.”*

S hogy holtom után is beléremeg és meg-megrándul a hóhér kosara? Az utóélet... vagy ha nem szó szerint halok meg, a kikészültség állapotában „leledzem”... lásd rángás.

12

Érjen ez hirtelen véget. (Sportban a „hirtelen halál”? Nem.)

Sokszor éreztem úgy, hogy a *Kihűlt világ* című vers a legfontosabb nekem itt.

*„E világ nem az én világom,
csupán a testem kényszere...”*

A furakodó féreg képe nem tetszik ma sem. Az meg, hogy az én világom-e avagy sem, vitatható.

Hogy „Cserbenhagyott tulajdon tested” – óriási igazságú sor. Elgyengülsz, rettegés tör rád, egykor verítékeztél, aztán felfázol, akkor a kezed elfagy, nem tudod kinyitni a szódás flakont, az ajtót stb.

Nem érintenek ma oly érzékenyen – logikus! – efféle versszakok:

*„Elevenen a csillagok alá,
az éjszakák sarában eltemetve,
hallod a némaságomat?
Mintha egy égbolt madár közeledne.”*

Ám az ilyesmibe bele is lehet fáradni, az szinte megváltás.

Csakígy:

*„... idegen egeid alól
valaha is kiásol?”*

Ma nem annyira ez a Pilinszky-nyomorúság aktuális nekem. Így kell megérennem mások pillanatnyi csillagképállásait.

Sem hogy

*„Egyedül vagyok, mire megjössz,
az egyetlen élő leszek,
csak tollpihék az üres ólban,
csak csillagok az ég helyett.”*

Nem a hírünket keltő verset éljük ki, égetjük ki, el, hanem a változások... melyek bennünk adódnak...

Nem is tudom, mit tesznek. Mi történik így. Kijárok a Tabánba az ő sírjaikhoz. „Az lesz a tökéletes béke. / Még szívemet se hallani, / mindenfelől a némaságnak extatikus torlaszai.” Még valamit a halálról: ha elhagysz (te valami), iszonyú lenne ágyban, párnák közt, utcazajban felriadnom. Ágy, párna, utcazaj az oly cselekvés (film rólam stb.), ami – jön, elkerülhetetlen, mégis felelős vagyok, volnék magamért, hogy ne jöjjön, esély ne érhesen el, élhessem a tökéletes békét, s ne lehessen szívemet se hallani, dobogásának szégyenét.

13

Marad két kérdés.

Megóv attól, hogy befejezésül – végezetül – „költőiségbe essünk”.

Az első: mit jelent idézetünk?

„Meghalni vágyom s vágyom”... Nagyon, de nagyon erős a vágy? Vagy: meghalni vágy(ik) Szép Ernő, ugyanakkor vágyakozik is, egyéb mód?

Továbbá, kettő: a *senkihez sincs már közöd* megoldhatatlan rejtélye ismétlődik, előződik, toldódik stb., körülülődik minden affélével, hogy „de jó... (lenne)... nem élni” stb. Nem lenne az jó, fogalmunk sincs minőségéről. De morbiditás sincs jelen. Az se, hogy pedzegetnénk e gondolatot, ezt a lehetőséget.

Erről még valahogy csak szóltunk.

De: ment-e ezek által is akár „a világ elébb”? Lásd könyvtárbéli gondolatok. Halálbéli gondolatok megmentettek a továbbiaktól? Adtak megoldást? Vagy épp csak azt bizonyították...

...hogyan ezen a „szinten”, ily messzi-jegyben már senkihez sincs közünk, ezért nem vagyunk sem megváltói, sem megrontói stb. sem senkinek?

Ahol már meghalni lehet, ott nyugodtan meg is halhatunk, másoktól/mások felől – nem tehetnek ők arról. Ezekkel a „gondolatainkkal”, emez alapvető állagunkkal (állapotaival) senkihez sincs közünk.

Ennek azonban semmi köze sincs ahhoz, hogy más módon meg – nagyon is van közünk.

Ha valami, hát ez akkor a végső magány.

AZ ÍRÓ RABLÓ-PANDÚRT JÁTSZIK

Tar Sándor: Szürke galamb

Tar Sándornak, úgy látszik, elege lett belőle, hogy minduntalan a mélymagyar valóság legjobb dokumentaristájaként emlegették. Hogy mint ilyen szinte divatba jött, hivatkoztak rá mint bezzeg-gyerekekre a posztmodernnek rosszkódásai közben, olykor nagy kegyesen és kicsit talán irigyen maguk a posztmodernnek is. Már *A mi utcánkban* próbált kitörni Tar abból a sémából, amelybe, szigorúan következetes munkásságával, maga zárta magát: apokaliptikus távlatú és rafináltan kigondolt novellaciklust szerkesztett, és szabadjára engedte benne morbid humorát. Ugyanakkor őrizte, sőt tökélyre fejlesztette dokumentarista erényeit. A *Szürke galamb* című új „bűnregényében” Tar nem a valóságot veszi célba, hanem egy irodalmi műfajt, a bűnügyi regényt. Mintha meg akarná mutatni, hogy tud profi módon fikciós történetet írni, akár olyat is, amelyet a legjobban kötnek műfaji szabályok és konvenciók.

A *Szürke galamb* mindamellett nem szabályos krimi vagy thriller. Ez esztétikai (vagy egyszerűen csak szakmai?) szempontból a javára is szól, meg ellene is. Felemás könyvről van szó egyébként is, több okból. Kezdjük azzal, hogy a kis jelenetekből, történészmózkokból homályosan kibontakozó bonyodalom magva hamisítatlan bűnügyi cselekmény. Itt Tar, minden elterelő írói hadművelete ellenére, igazodik a konvencióhoz: rejtélyes halálesetek és gyilkosságok történnek, a zegzugosan kanyargó szálak felgöngyölíttetnek, és az utolsó oldalon kiderül, ki a gyilkos, illetve egy ördögien gonosz terv szerzője és végrehajtója.

Sokáig úgy tűnik, hogy a halmozódó balesetek és bűntények háttérében többen is állnak, illetve többféle aljas szándék kereszteződik. Van egy ember, a „Galambos Ember”, aki büntetett előéletű, és a különböző mérgek, vegyi anyagok, gyógy- és mérges növények nagy szakértője. Múltját, kilétét titkolva házimestere napjainkban egy toronyháznak, amely egy meg nem nevezett, de számos áruló jelből ítélhetően Debrecennel azonosítható magyar városban áll. Az idős méregkeverő, aki egykor kislányán végezte halálos kísérleteit, most csendben, magányosan, észrevétlenül él, közmegelegedésre végzi házimesteri teendőit. Közben azonban továbbra is tanulmányozza és keveri mérgező szereit, és félig-meddig véletlenül megmérgez néhány galambot, amelyeken a veszettséghez hasonló tünetek lépnek fel. Ragadozókká válnak, és kíméletlen hajtóvadászatot indítanak galambtársaik ellen. Ezt talán még észre se venné a hétköznapi életét élő város, ha a galambok nem fertőznének meg néhány embert is, akik váratlanul vért kezdenek hányni, és rövid idő múlva elpusztulnak. A regény ennek a titokzatos és ijesztő járváynak a horrorisztikus képeivel kezdődik.

Van aztán egy másik ember is, az úgynevezett Nyúlszájú, aki szintén magányosan működik. Szeretné megszerezni a tudós öregembertől drogjait, közben pedig gyilkosságokat követ el hidegvérrel és nagy szakértelemmel. Van egy harmadik férfi, „aki Bátyó néven pénzért konfliktusok és más zavaros ügyek elintézését vállalta, ezen belül rablást, erőszakot, kényszerítést, akár ölt is. A Nyúlszájúhoz hasonlóan, ő is a vegyszerek megszerzésére törekedett, hogy cselekményeit egy ismeretlen eredetű betegség tüneteivel alátámassza. (...) Végül itt van egy városnyi megzavart népség, aki némelyikét a pánik, a sokk,

valamint a bűn jelenléte kiforgatott labilis emberségéből, és az öngyilkossági járványok mintájára kipróbálták a bennük rejlő gyilkos ösztönöket.”

Mindezt a városi rendőrkapitányságon állapítják meg és összegzik így a regény végkifejlete előtt, kicsit az olvasó megsegítésére is, aki ekkorra már kezd belehabalyodni a rengeteg részlet szövevényébe. A fentiek közül mindenesetre senki sem főszereplője a *Szürke galamb*nak, még a „városnyi megzavart népség” sem, hanem éppen az a testület, amely a fenti tényállást rögzíti és vizsgálja: a rendőrség. A *Szürke galamb* nemcsak bűnregény, hanem „rendőrrégény” is, ami – ha úgy tetszik – máris egyike a felemás vonásoknak. Tudniillik Tar meggyőző ugyan arról, hogy sokat tud a rendőrség működéséről, alapos valóságismerete kiterjed egy vidéki magyar város rendőrségének mai viszonyaira is, olyannyira, hogy kezdjük már sokallni az idevágó „találó” részleteket – de rendőrrégénye egyben amerikaiasan sematikus is. A főszereplő rendőrök: a bátorságát és ravaszságát még öregkori hanyatlásában is őrző és „hősi halállal” elbukó ezredes, a rendelkezési állományba helyezett és magányos ordasként kóborló, iszákos Molnár hadnagy, a nő létere férfiakat megszegyenítően ügyes és talpraesett Malvin őrmester és az epizodisták mind az amerikai és egyéb „rendőrfilmek” kliséibe illenek – lehet, hogy szándékosan, de erről majd később. Amint szinte kihívóan sematikusak a rendőrök emberi viszonylatai is – itt kitüntetett szerepet játszik a kerges lelkű, meghasonlott, de rettenthetetlen és lelke mélyén szeretetre és családi békére vágyó Molnár hadnagynak, valamint a vígjátéki vonásokat viselő Malvin őrmesternek a tettelességek buktatói közben is ellenállhatatlanul bimbózó szerelme és egymásra találásuk happy endje, amelyet még elhagyott gyermekek nekik köszönhető révbe érése is bearanyoz.

Végül a tettes maga is a rendőrség soraiból kerül ki, ugyanis a végső nagy összecsapásban, amely szintén az akciófilmek dramaturgiáját idézi, kiderül, hogy a halálosztó Nyúlshájú nem más, mint a már ismert Csiszár rendőr őrnagy, aki valahányszor rablóvá vált pandúrból, öntapadó föliával mű nyúlsháját ragasztott az orra alá. Az őrnagy szemeiben Molnár hadnagy még egy emlékezetes szempárra is ráismer, amelyet annak idején, amikor az Apostolok nevű tizenkét fős kommandós osztag tagjaként különleges harci kiképzésben részesült, csak csuklya alatt láthatott ismeretlen társai egyikének egyedüli ismerős vonásaként. Molnár és Csiszár révén a helyi rendőrség jobbára kedélyes vagy groteszk színben láttatott képe titokzatos erők és szervezetek baljós jeleivel kerül érintkezésbe. Bár az író nem mondja ki, nyilván egy nemzetközi kommunista titkosszolgálat terroristáira gondol, akik a rendszerváltozás után szétszóródtak, de konspiratív módon mindmáig összetartanak, és elteszik láb alól, aki kényelmetlenné vált számukra. „Halott vagy, Csiszár, hallotta aztán a hadnagy hangját, halálra vagy ítélve, téged is kiirtanak a Szabad Döntnökök, mint mindenkit. Csak az ezredes és a börtön mentett volna meg a társaidtól, akik visszatértek a felszabadító mozgalmakból, és most a hatalom felé igyekezve takarítanak. Eltüntetnek a múlttal együtt.” Csiszár tudja ezt maga is, ezért lesz belőle Nyúlshájú. Megpróbál elébe vágni az ellene irányuló merényleteknek. A cselekmény háttérében ukrán gengszterek, olajszóktató keresztapák is áldozatul esnek gyilkos szakértelmének, akiket bizonyára szintén a „Cég” uszít ellene. A hibát Csiszár azzal követi el, hogy kinyírja az ezredes is, akit ki nem állhat.

Mindezt igazi krimiről szólván nem is illene így kiteregetni, de bármennyire adottak is a krimikellékek a *Szürke galamb*ban, mégsem lehet őket eléggé komolyan venni. A *Szürke galamb*, Tar feltehető szándéka szerint, olyan dupla fenekű krimi, amely elegendet is akar tenni a műfaj követelményeinek, meg parodizálná is őket. Az író nemcsak hőisével játszat rabló-pandúrt, hanem maga is ilyen játékot űz a műfajjal. Rablócsínyeknek vélem a klisék csapdái. Az olvasó kezdené újra meg újra komolyan venni a bűnügyi történetet, amikor szégyenkezve (?), felültetve (?), kioktatva (?) egy-egy ilyen csapdában kellene találnia magát. Vagy mégsem? Úgy annál rosszabb.

Az ironia, a paródia mindenesetre egyenetlenül működik Tar könyvében. Legmeggyőzőbb és legsikerültebb jelei, amelyek egyben ki is jelölnék a lehetséges stílusirányt, a morbid, horrorisztikus motívumok. Mindjárt ilyen a rejtélyes elvérzések járványa. Ilyen a bűntények, még mai viszonyainkhoz képest is, irreális torlódása. Ilyenek a gyilkosságok, kivégzések rafinált képzelettel kiagyalt válogatott szörnyűségei, amelyek – Tart ismerve – nyilván a hétköznapi valóságból valók. Ilyen az a horrorparódiába illő fordulat, hogy egy hullának vélt ember, a magát Júliaként átmeneti tetszhalálba altató méregkeverő házmaster egyszer csak föléled a boncteremben, majd amikor később, már lábadozása közben, a főnővér oda dugja el egy közeli pásztoróra reményében, a boncmester mégis fölboncolja.

A groteszk humornak van egy másik rétege, amely nemigen illeszkedik a szürreális színezetű morbiditásokhoz. Ez afféle kisrealista, anekdotikus, joviális, publicisztikus humor. Olykor már-már kabaréhumor. A *Szürke galamb* teli van az utcák, a lakások, a kocsmák, a rendőrség aktuális hétköznapi életének olyan komikus-képtelen részleteivel, amelyek csak távolról érintkeznek a cselekmény eseményeivel, többnyire fölöslegesnek tűnnek, és végeredményben töltelék anyagnak bizonyulnak. Ilyenek az OST-WEST nevű egyszemélyes lakótelepi rádióadó viszontagságaira vonatkozó részletek, a járvány örvén beiktatott novellisztikus életképek vagy ilyenek a kiéhezett vagy nimfomán nők rosszízű és monoton változatai. Még magának a „bűnnek” a gyűrűzése is áttekinthetetlen, ami persze, mint aktuális probléma, igaz ugyan, de nem ilyen kusza írói ábrázolásban.

A humor, a parodizálás továbbá rendre kihagy. A „bűnregény” és paródiájának ket-tőssége mintha nem egyszerre, párhuzamosan, hanem felváltva érvényesülne. Képtelen és ironikus túlzások, morbiditások, irodalmi stilizációk után hosszú szakaszokon át az a benyomásunk, hogy itt most „élesben” folyik a történet. Sőt még az érzelmességbe is átcsúszik. Akármennyire idézetnek olvassuk is Molnár hadnagy vívódásait és helytállását, amikor az elveszett, majd újra megtalált kisleányról, vagy Négeréről, az árván hányódó cigányfiúról van szó, és amikor végül a bűn árnyékában az árvák összesimulnak, akkor ezt aligha minősíthetjük másnak, mint kínos stílustörésnek.

Végül felemás kettősség jellemzi a *Szürke galamb* szerkezetét is. Egyfelől önkényes, sőt úgyszólván erőszakos az az írói beavatkozás, amely a cselekmény egységét és folyamatoságát (egyébként joggal) megkérdőjelezve jelenetek, epizódok összefüggéstelennek és tetszőlegesnek sugallt sorrendjén keresztül akar regénykompozíciót létrehozni. Másfelől jól kivehető, sőt úgyszólván kihívó az az írói eljárás, amely a töredezettségben, a szakadozottságban is érvényesíti a konvencionális műfaji sémákat. A késleltetés, az „altatás”, az alakoskodás, a bújócska vagy éppenséggel a rabló-pandúr mint szerkezeti alapelv valószínűleg jól illett volna Tar Sándor kétarcúnak szánt vállalkozásához, de a különmemű anyagok és hangnemek csapongó változtatása végeredményben a (posztmodern?) játékosságnak inkább csak a nehézkes látszatát kelti, amely alól kilóg az egyenes vonalú, homogén, realista elbeszélés csökevényes lólába.

Az a Tar módra törőlmetszett „realista” krimi, amely végül is nem készült el, az én „elvárási horizontom” szerint a „Cég” túlélési és hatalomszerzési manővereiről szólhatt volna. Másnak talán másról. Ami végül is elkészült és olvasható, abban most több a sikerületlen irodalmias mesterkedés, mint „A te országod”-ra, „A mi utcánk”-ra vagy „Az ő Cégük”-re vonatkozó írói felfedezés. (*Magvető*, 1996)

A SZÓ MEGMARAD

Bérczes László: Székely körvasút (Tompá Miklós mesél)

Az ember – míg él – sokféleképpen tárgyasíthatja önmagát. Tárgyakban, tettekben, textusokban. Egész életünk nem más, mint emberi tartalmaink kinyilvánítása, kifejezése, rögzítése, vagyis – Arisztotelész szavával és a szó eredeti értelmében – mimézis. A legéletszerűbb kifejezőmód a mesélés, mely nem rögzül végleges formába, hanem követi és magába olvasztja a befogadói közeget, és a legéletszerűbb művészet a színház, mely ugyanezt teszi. E kettő mestere-művésze Tompa Miklós, aki értelem és érzelem különös együttállásában komponálja meg történeteit, melyeknek hősei és fordulatai magukban hordozzák a műalkotás sajátosságait. Az orális irodalom ismétlő, epizodikus, poentírozó karakterét. Az ő „székely körvasútja” olyan szóbeli irodalom, melyben eggyé olvad szerző és előadó, s mely csak a befogadóval-hallgatóval való együttlétben nyeri el önnön autentikus létét.

Bérczes László volt az, aki vállalkozott rá, hogy végighallgassa Tompa Miklóst, s hogy a mintegy négy év alatt összegyűlt magnetofonkazettáiból – a mesélő segítségével – összeállítson a mesélésekből egy „végleges” változatot. Bérczes vállalkozása már önmagában elismerést érdemel, mert felismerte a megörökítésre váró – és arra méltó – helyzetet, a mesélésében önmagát tárgyasíró Tompát, s a mesékben rögzülő történelmi üzenetet és tapasztalatot.

Amikor 1992. januárjában Marosvásárhelyre, az I. Romániai Magyar Színházelméleti Tanácskozásra érkeztem, engem is azok a jószándékú figyelmeztetések fogadtak, mint amelyekről Bérczes László a könyv fülszövegén beszámol. S nekem is alkalmam volt, igaz, alig pár órára, felülni a „székely körvasútra”, s közönségévé válni – az akkor 82 éves – Tompa Miklósnak. Aki nem csak legenda, egyszemélyes intézmény, élő történelmíró, hanem mindenekelőtt színházi ember, akinek úgy lételeme a mesélés, mint színésznek a színpadi játék.

Tompa történetei könyvvé tárgyasulva sem nélkülözik a mesélés szituáltságát, s a közönségre reagáló történetalkítás, feszültségteremtés és figyelemelterelés hatásmechanizmusait. Bérczes könyvében csak Tompa Miklós beszél, a könyv az ő monológja, s a „kérdőre” legfeljebb egy-két megszólítás utal. Ennek ellenére a kötet a szerző (Bérczes) kezenyomát is magán viseli, mert nem csupán hallgatója és rögzítője Tompa anekdotáinak, hanem a dramaturgja és szerkesztője is.

Bérczes 24. címmel ellátott fejezetre osztja Tompa végtelenül áramló monológját, irodalmi formát adva a szövegnek. Noha a könyv alapszerkezetében felismerhető a történeti időrend követése, a kompozíció mégis inkább tematikus csoportokba rendezi a mesefolyamot. Bérczes úgy ad formát Tompa élőbeszédének, hogy megőrzi az ismétléseket (s ezzel érzékelhető marad a „körvasút”-jelleg, a többször ugyanoda visszatérő asszociációsor), és megőrzi a mesemondó (minden) szavát.

A műfajváltás, a könyvvé válás része az is, hogy a kétszáz könyvlapot megtöltő mesélői monológ előtt és után kiegészítő textusok keretezik a kötetet: elől Bérczes előszava, egy rövid Tompa-életrajz és egy mottószerű instrukció Tompától a kérdezőhöz; a kötet végén „Névmutató” (valójában életrajzi kislexikon) és egy 28 fotóból álló fényképmeléklet egészíti ki a tompai szöveget.

Ez a tompai szöveg történetek, adomák, anekdoták, példázatok, viccek, szentenciák, élet-bölcsességek, drámaelemzések, művészportrék füzére, melyek nem csak a mesélő karakterét rajzolják meg, hanem a Tompa által megélt kor színháztörténetét és történelmét is. Tompa Miklós emberi alkata, bölcsessége, derűje, kópésága már önmagában érvényessé és értékessé teszi a kötetet, amelynek azonban a személyiség megörökítésének és tárgyiasításának jelentőségén és gesztusán túl Tompa színháztörténeti szerepe ad igazi súlyt.

Az általa 1946-ban alapított és húsz éven át igazgatott Székely Színháznak az erdélyi és az egyetemes magyar színháztörténetben betöltött szerepe, Tompának az erdélyi írókkal folytatott együttműködése, és az erdélyi színésztársadalomra (igazgatóként, rendezőként, színészpedagógusként) gyakorolt kisugárzó hatása adja meg a könyv szakmai jelentőségét. A történetekben a leggyakrabban felbukkanó személy Tamási Áron, akinek Tompa számos darabját állította színpadra, s akiről számos anekdotát mesél el a könyvben.

A reflexiók következő nagyobb csoportja az *ars teatrica*, Tompának a saját művészi gyakorlatából leszűrt színházi hitvallása, melyből egy szituáció- és színész-központú, társulat- és repertoár-alapú rendezői szemlélet körvonalai rajzolódnak ki.

Nem érdemes és nem is méltó katalógusba szorítani Tompa laza asszociációs láncolatra felfűzött témáit, mert így nem érzékeltethető a mesélő önironikus hangvétele és szemlélete. S egy-két idézet nem képes reprezentálni a könyv sokszínűségét és mélységét.

Bárhol üljük fel a könyvet, bárhol ülünk fel a „székely körvasútra”, mindenütt az életpályával hitelesített és önironikus derűvel átszőtt megállapításokra, láttató megfigyelésekre, élményszerűen előadott tapasztalatokra bukkanunk.

Bármely idézetté merevített részlet már csak azért is megtévesztő volna, mert néhány sor nem tudja visszaadni a tompai beszédfolyam utalásrendszerét és asszociációs karakterét, mely az egész monológnak a veleje. Az a mód, ahogyan a vasút „körbejár”, az az egyszerű körforgásnál sokkalta szellemesebb és szórakoztatóbb „menet” csak hosszabb passzusok olvastán mutatkozik és mutatható meg.

Ájándok az olvasónak, vegye kézbe Bérczes László könyvét, üljön fel a *Székely körvasútra*, s hallgassa-olvassa a mesét s a mesélőt; fehérek között egy transzilvániait. (*Pesti Szalon*, 1996)

Utóirat: Az ember – míg él – sokféleképpen tárgyiasíthatja önmagát. Ha meghal, ő maga lesz tárgy, holt testté válik. A fenti írás nyomdába adása után érkezett a hír, hogy 86 éves korában elhunyt Tompa Miklós. Alakját és munkásságát immár az utókor számára őrzi ez az általa elbeszélte kötet. (*P. M. P.*)

Zudor János:

ISTEN ASZTALÁN

Zudor János azok közé az erdélyi magyar költők közé tartozik, akik nemcsak verseikkel, de egész lényükkel és főleg az akoré épült „legendáriummal” kikerülhetetlen szereplői az elmúlt két évtized romániai magyar lírájának – annak ellenére, hogy tulajdonképpen nagyon keveset közölnek.

Az 1954-ben született Zudor például már 1970-ben, az erdélyi magyar írók-költők mai középnemzedékének legjelesebb tagjaival szinte egy időben mutatkozott be első verseivel, majd – miközben írásait több-kevesebb gyakorisággal közzölték a romániai magyar irodalmi lapok – jó egy évtizeden keresztül rendszeres szereplője lett a hetvenes-nyolcvanas évek feltörekvő fiatal irodalmárai olyan nagy jelentőségű fórumainak, mint az *Echinor* és a *Fellegvár*. E megjelenéseken kívül Zudor szerepelt négy antológiában (köztük a kor szinte valamennyi fontos, az akkor indulók munkáiból tallózó válogatásában, így az 1969-es *Kimaradt* szöveg és az 1983-as *Bábel tornyában* is, egyes verseiről – főleg kortársai-barátai tollából – komoly elemző tanulmányok jelentek meg, ám mindezek ellenére Zudor János első önálló (Forrás-)kötetével mégis csak mintegy két évtizeddel a vele együtt feltűntek első kötetei után, 1989-ben lép(het)ett a nagyközönség elé. Ráadásul – a „generációnyi” késés ellenére – ez a „bemutakozó” kötet, a *Pügmalión monológia* is csak alig több mint félszáz verset tartalmaz, míg az ezt követő második, a *Romániából jöttem* című vers-oratórium (mely a nagyváradi *Kelet-Nyugat* című folyóirat bemutató számában való első megjelenése után 1990-ben látott kötetben is napvilágot Magyarországon) még ennél is jóval kevesebb, alig másfél tucatnyi szöveget.

És most, újabb hosszú évek szünete után ismét itt van egy vékonyka Zudor-kötet, az *Isten asztalán*, s benne majd félszáz újabb (és részben régebbi) Zudor-vers.

Új kötetét a költő, rögtön a cím alatt, egy ajánlással kezdi, s erről a, már a belső címlapon felbukkanó névről (pontosabban ennek viselőjéről) a kötetet olvasgatva hamarosan kiderül, hogy bizony nem más ő, mint ennek a verseskönyvnek a „főszereplője”; ahogy Zu-

dor a *Romániából jöttem* minden sorában egy országról és egy korról szölte szinte robbanásig feszülő érzelmi sűrűséggel átfűtött líraisággal, úgy az *Isten asztalán* verseiben most egy elmúlt szerelemről, egy egykor/még most is szeretett nőről vallja meg legbenső érzéseit. Vagyis ahogy az előző kötet egy, a nyolcvanas évek végén sokakat – és némelyeket a szó szoros értelmében – véresen érintő kelet-európai sors-helyzetnek („itt születtem én keleten” – utalhat vissza az olvasó emlékeiben e mostani kötet egyik sora arra az előzőre), úgy ez egy mélyen személyes kapcsolat minden örömének és kínjának a „tematikus” megélése, illetve annak – a már a költő előző két kötetéből is megismerten műves – verssorokban való rögzítése.

Az ajánlásban felbukkanó név viselőjéről ugyan a kötetben hamarosan kiderül, hogy már nem lehet több mint emlék Zudor számára (*Kis-Katalinnak, aki emlék*), ám a versek között lapozgatva az is egyértelművé válik, hogy a költő majd minden gondolata, verseiben leírt sora mégis e körül az „emlék” körül forog; ez a kötet leginkább nem is igen másról, mint valakiről, pontosabban valakinek a hiányáról szól: „Olyan magány már ez az egész, / elvetéltél, s magad is elvetélsz, / érzem, most is, hogy mész, egyre mész...” – záródik a kötet egyik verse (*A Dunán egy csónak*), hogy aztán ez a mind hatalmasabbra növekedő belső hiány a kötet végére, a végső kettős „leszámolás” („viszlek magammal a halálba” – *Búcsú*) elé érve megteremtse magának a megénekelte kapcsolatnak a „sírversét” is: „...KISS KATALIN, ÉLT BENNEM, S A KÜLVILÁGBAN, / ÉL MA IS, / BÜJDOSIK BUDAPESTEN” (*Utolsó utáni vers Kiss Katalinnak*). A hiány, a magányosságérzet azonban – szinte azt mondhatnánk, természetesen és értelemszerűen – ezenkívül is szorosan és többszörösen kapcsolódik a halál képéhez: „...mint bedobott hullá körül a tóban / elsimul, lám az utolsó hullám, / én is, látod, hallgatók a szóban, / én vagyok már önnön élő hullám...” (*). Ezek az utóbbi sorok azonban a magány és a halál gondolatkörén túl még egy olyan motívumot hordoznak, ami ugyancsak központi témája a kötetnek: a szavak szerepét és fontosságát, illetve a magány másféleképpen bénító kínját; a kötetben megénekelte szerelem és az abból fakadó hiány, valamint az azt megéneklő szavak sajátos, furcsa lelki viszonyát: ahogy a Budapesten „bujdosó” Kis(s) Katalin nélkül Zudor mint férfi csak „önnön élő hullajaként” vegetálhat, ugyanúgy kell

„szavakban hallgatnia” Zudornak, az elhagyott, magára maradt költőnek, miközben pedig lelkében persze azt (is) érzi, hogy „egyszerűbb lenne költőnek lenni / szavakat szülni szavakat enni / szavakat szarni szót szeretni / szóval szóval szót vetetni...” (*Fűrészt etetni*).

A szerelem, illetve a magány és a szavak e furcsa kettőssége („...könnyebb volna csapdákat vetni / a szájnak mint a szívnek...”) azonban más vonatkozásban is felbukkan a kötetben: „...kiesik kézből az irón, / s tovább már a kés szalad, / csüng a betű a bitón, // téged szeret a szó...” (*Ijedten*) – írja meg Zudor a szerelem és az elhagyatás „vízválasztóját”, s az ebből benne felfakadó furcsa érzéseket. Ezekből a sorokból is az sugárzik: a szerelem mellett, vagy a szétszakított szerelem ellenére is a költő számára fontosak maradnak a szavak; már csak azért is, hogy velük és általuk tovább „szerethesse” az őt elhagyót. Vagy akár ne is csak szerethesse, de akár megpróbálhassa „visszabájozni” is magához: a *boszorkadal*, mint valami sajátos huszadik századi sámánének hajtogatja kopogó ritmusával monomániásan a tűz, a mágus, és a – nyilván mágikus erővel felruházott – szavak fennmaradásának, továbbélésének vágyát: „...csókok bagzása / vért hevüljön, / a te tetemed is / megkerüljön, / tűz ne aludjon, / szó ne szűnjön...”; miközben azonban furcsa ellentétpárként ugyanezek közé a „túlélésért” sámánkodó sorai közé szövegyfajta rontást, halálvágyat is hívogató sorokat kever: „minden rontás ide üljön, / a halál is / idegyüljön...” Valami olyan kettős, vonzó-taszító érzés süt ezekből a sorokból is, mint ami a kötet egy másik versében fogalmazódik meg, ekképpen: „... talán olyan, mint mikor a vesztés / gyilkos végül a fa alá áll, / s kicsit már a kötélbe szerelmes...” (*Józan szonettek*, 1.)

A szeretet és a gyűlölet e kettőssége azonban máshogy, magával a vágyott és hiányzó lánnyal szemben is megfogalmazódik a költőben: „Látod, kedves, hogy kivégeznék / kínomban, min nem segít a léted”, mondja az egyik vers (*Józan szonettek*, 3.) két sora, hogy aztán alig néhány gondolattal később ugyanaz a vers már megint így rimámkodjon ugyanezért a gyűlölt/szeretett kedvesért: „minden percben esdem / azt a várost, adna vissza”. És még mindig ugyanebben a versben Zudor még tovább is lép ebben a kettősségben: már nemcsak szerelme „tárgyára”, de magára a kettőjük kapcsolatára is kivetíti a kínzó ellentétet:

„az örök elmenés te lettél, / s az örök maradás lettem én”. Ez az ambivalens viszony aztán a kötet más verseiben még tovább is „árnyalódik”, hiszen a versekben hol itt, hol ott felbukkanó, néhol szinte naplószerűen pontos verssorok akár utólagosan is lépésről lépésre tökéletesen rekonstruálhatóan vetítik elénk a kapcsolatok megszakadásának körülményeit: „míg te, boldog, jársz-kelsz Budapesten”, „ott vagy még valahol, s én, íme, hazajöttem” – írja meg Zudor különböző versekbe elszórtan a szakítás ténymorzsaait. Ezek után azon sem csodálkozhatunk, hogy a költőben a szakítás helyszíne, Budapest, mint valami gaz csábító, hatalmas, legyőzhetetlen vetélytárs jelenik meg a versekben; nemcsak a „partnélküli part”, az eltávolodó csónak, vagy a víz felett gomolygó köd többször is vissza-visszatérő képeit olvasva, de a sorok között áradó hangulatot érezve is az ember mintha látna a jelenetet, ahogy a gyönyörű, húszéves Katalin a Duna-parton egyszer csak otthagyja a harminchétes, halálosan szerelmes Zudor Jánost, és örökre eltűnik a szeme elől a nagyváros forgatagában...

Az elválás végül is a maguk konkrétságában realizálódó körülményei – egészen pontosan a magára hagyott költő hazautazásának ténye – azonban beemelnek Zudor kötetébe még egy igencsak fontos és jellemző, ugyanakkor meglehetősen sokfelé elágazó motívumot, amit a többféleképpen is József Attilát idéző „visz a vonat, agyam már rég Szárszón” verssor (*Józan szonettek*, 3.) szinte a maximumig sűrítve hordoz. Ez a – József Attilát mint költőt és (többszörösen is) visszautasított, magára hagyott szerelme konkréten is felidéző – motívum ugyanis igencsak megerősíti az olvasóban az *Isten asztalán* hangulatát a József Attilai költészet oly jellemző vonulatának közismert darabjaival rokonító magány-, hiány- és ebből fakadó szenvedésérzéseit. Közben pedig Zudor több versében nemcsak a hangulat rokonosságára hagyatkozva, de a maga konkrétságában is „idézi” József Attilát: „Porból, koszból építék tanyát, / megtagadok »tisztá« anyát, apát, / és Horger Antal is talán leszen, / ki nevemen világhírt veszen, / / s »öleltem, öltem«, ámbár nem vagyok / »ős«, no de mire majd megnövök, / lesz némi jussom: mint hajótörött / rántsak ámpát, jövőm »gagyog s ragyog...“ (*Porból, koszból*). És végül ennek a folyamatos, hol konkrét, hol „csak” hangulatszerű „rokonításnak” a csúcspontján Zudor megírja a József Attila-i *Óda Mellékdalának* a „párját”:

„visz a vonat, megyek utánad, / a halálban meg is találalak, / mert tudom, bennem is létez, / csonttalan emlékké vetkezel, // s talán tényleg valahol ott leszel, / valami húst sütsz, s rám emlékezel, / akkor úgy nézhetsz magadra bennem, / hogy nekem is magamra kell döbbernem” (*). Márpedig ez a „magára döbbenés” a kötet tanulsága szerint a magára hagyott, gondolataiban már Szárszón járó Zudor számára sem igen jelenthet más felismerést, mint a halált: „...asztán majd itt hagysz egyedül, / homlokom fala belehül, // és akkor elhagy csendesen / az élet is szerelmesen...” (*Hova temessem?*). S ebben a várt/vágyott halálban – a kötet legutolsó versének legutolsó sora szerint – még egy, az eddigiektől némileg eltérő módon is szerepe lesz annak, akihez ez a verscsokor szól: „...most már csak te vagy / te gyönyörű fekete lány // vállatolámpa isten asztalán” (*Az ördög noteszlapja*). Zudor tehát a kötet utolsó sorában eljut versgyűjteménye címéhez, s ugyanakkor ezzel a sorral mintegy „kerekre zárja” a cím alá írt ajánlás valódi „értelmét” is.

És ezzel a végső gesztussal, a kiinduláshoz való hibátlan visszatalálással Zudor szinte tökéletes kötetet... is alkothatott volna, ha csak egy kicsit is szigorúbb lett volna magához a könyvbe kerülő versek kiválasztása során (vagy ha a nagyváradi kiadó szerkesztője, Fábián Sándor tudta volna meggyőzni a „kevesebb-több” régi igazságáról). Akkor ugyanis talán kimaradhattak volna az egyébként éppen „tematikussága” miatt igencsak szorosan összefüggő versfolyamból azok a közjük sehogyan sem illő versek (az már szinte csak véletlen, hogy minőségükben is jórészt épp ezek lógnak ki a kötet egyébként meglehetősen egységes – egységesen magas – színvonalából), mint amilyen például a Horváth Imre nyolcvanadik születésnapjára írott köszöntővers, vagy az *Üzenet elnöknek* című, igencsak sutácska verse. Van aztán olyan, egy korábbi Körössi P. József-versre rimelő vers is az *Isten asztalánban* (*Micsakittenkérem*), mely sokkal inkább való lett volna Zudor előző versválogatásába, a *Romániából jöttembe*, és olyan is, mely először tizenhat évvel e mostani kötet előtt, 1979-ben jelent meg a *Fellegvárban* (*Vasárnap, Várad, Lédá a C. F. R. -bulin*), s ennek megfelelően nem is tudhat zökkenőmentesen illeszkedni e mostani „Katalin-versek” közé. E versek nélkül (talán egy majdani más szempontú válogatás részére félretéve ezeket az írásokat) az *Isten asztalán* mindenképpen jobb kötet lenne.

Így „csak” egy olyan jó kötet, mely méltán emel be a magyar irodalomtörténetbe a Lillák, Júliák, Lédák, Annák, Márták és Flórák közé egy Katalint is. (*Literator Könyvkiadó, 1995*)

MARTOS GÁBOR

Horányi Katalin:

IDŐZAVAR

A Horányi Katalin első regényét fogadó nagy kíváncsiság valószínűleg nem utolsó sorban annak köszönhető, hogy a nyugat-európai, amerikai tendenciákat többé-kevésbé követve nálunk is egyre nő mostanában az érdeklődés, illetve a várakozás a nőírók, a női irodalom iránt. Az *Időzavar* ezt a várakozást azonban aligha teljesíti be – nem feladata és nem is ambíciója, hogy beteljesítse –, sem tematikai, sem stilisztikai értelemben nem hordoz semmi olyat, ami egy speciálisan női vagy feminista irodalomra lehetne jellemző. Egy nő lelki élete, ami a regény legfontosabb, legkidolgozottabb anyaga, tetszik, nem tetszik, de a világirodalom tanúsága szerint férfiírók kezében ugyanúgy képes plasztikussá, autentikussá válni, mint nőírósaikéban. A könyvben annak sincs nyoma, hogy Horányi Katalin arra tenne kísérletet, hogy az elbeszélői nyelvet radikálisan megújítva mutassa fel a férfiak által írott irodalom alternatíváját.

A könyvnek szentelt figyelem másik lehetséges oka az, hogy az utóbbi évek prózája épenséggel nem bővelkedik olyan művekben, melyeknek témája, anyaga vagy egyszerűen csak színtere a közelmúlt történelme volna. Ebben a negyvenöt és nyolcvankilenc közötti időszakot illető érdektelenségben az *Időzavar* kivételszámba megy: a regény jórészt a hatvanas évek Budapestjén játszódik, s Horányi Katalin kísérletet tesz arra, hogy főhőse, az akkor huszoneves Camilla történetének elmesélésében a kor politikai atmoszférája fontosabb szerepet kapjon, mint a couleur locale pusztá érzékeltetése. Az izgalmas történet a regény fontos erénye, a joghallgató lány és az angol történész szerelme, Cami kalandos kiszöktetése az országból tökéletesen kielégíti a fordulatot cselekmény iránti bevallott vagy be nem vallott vágyunkat. A másik terület, ahol Horányi

Katalin igen magabiztosan mozog, a fiatal lány lélektanának megteremtése. Az elbeszélés általában zökkenőmentesen csúszkál az ironikus távolságtartás és a belső monológ-technika közötti skálán, s a pszichológiai regény igényeit idéző, gazdagon motivált, átélhető figurát rajzol az olvasó elé. Ugyanilyen élvezetesekek azok a részek, ahol Camilla otthona jelenik meg. A nyomaiban még egy virágzó Budapestre emlékeztető, pusztulófélben lévő Herminamező megmutatása, a negyvenöt után megalázott, méltóságától és anyagi javaitól megfosztott középosztálybeli család hangulatának, az együttélni kényszerülő és erre képtelen nők lefojtott feszültségének, teljesülhetetlen vágyainak érzékeltetése a könyv legemlékezetesebb részletei közé tartozik.

A történetészövés, a figura- és atmoszférateremtés kétségtelen erőit elismerve is azt látjuk, hogy az *Időzavar* feltűnően naiv könyv. Itt nem valamiféle eszközként használt naivitásról van szó, ami a mai fiatal próza gyakori jelensége, hanem a nyelvi, elbeszélési klisékkel szembeni teljes kritikátlanságról. A problémák a legszembetűnőbb módon akkor jelentkeznek, amikor a magyar lány és az angol férfi szerelmi történetét Horányi Katalin úgy próbálja kitágítani, hogy az a keleti és a nyugati világ találkozásának reménytelenségét reprezentálja. Ilyenkor derül ki a leginkább, hogy a regény írója nincs olyan kidolgozott, következetes elbeszélői nyelv birtokában, melynek segítségével ez az ugrás meggyőzően végrehajtható lenne. Az első oldalakon a két főhős, jónéhány évvel gyermekük halála és szakításuk után, a nyolcvanas években egy budapesti

szállodai szobában találkozik újra. Ez a találkozás ad alkalmat Camillának, hogy eltávolítva magától a múltat, egyes szám harmadik személyben mesélje el a férfinak közös történetüket, a kölcsönös megértés reményében. Ez az elbeszéléstechnikai fogás, az elbeszélői és az elbeszélő idő váltogatása, melyet Horányi Katalin a regény során később is egyszerűen, ötletszerűen alkalmaz, a realiztikus szcenírozás és az értelmező funkció helyett leginkább dramaturgiai kényszerűségnek, az elbeszélésre szolgáló közhelyes ürügynek hat. Ezt megerősíti az is, hogy a keretjelenet párbeszédei, melyekben a szereplők egymást és magukat vádolják gyermekük haláláért és kapcsolatuk kudarcáért, különböző világban való gyökerezésükkel magyarázzák összeférhetlenségüket, egy közepes amerikai film kuliszszahasogatóan melodramatikus dialógusait idézik. Cami figurájával összehasonlítva meglepő a többiek sematikus alakja, a pszichológiai realizmus igényével nehezen egyeztethető össze, hogy mindenki mást, már-már komikus módon, pusztán a történelmi helyzete motivál: olybá tűnik például, hogy a férfi egyszerűen csak azért szökteti Angliába és veszi feleségül a magyar lányt, hogy enyhítsen a nyugat Jalta miatt érzett lelkiismeretfurdalásán.

Mindezek miatt az *Időzavar* remek részletein kívül hol izgalmas lektűrre, hol egy sematikus példázatra, hol pedig könnyfakasztó melodramára emlékeztet; annak, aki egy nagy regényt várt, most be kell érnie egy nagylélegzetű vállalkozás forgatókönyvével. (*T-Twins*, 1995)

GÁCS ANNA

A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai ezúttal is
a hónap utolsó csütörtökén,
tehát október 31-én, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó ügyes-bajos dolgai
iránt érdeklődő olvasókat, barátait,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrásy út 45.) teázójában.